

Sborník Československé geografické společnosti

*Ročník 90
1985*

2

ISSN 0036-5254

ACADEMIA PRAHA

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI ИЗВЕСТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА JOURNAL OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

Redakční rada:

VÁCLAV GARDAVSKÝ, MILAN HOLEČEK (výkonný redaktor), VÁCLAV KRÁL (vedoucí redaktor), ALOIS MATOUŠEK, JOZEF KVITKOVÍČ, JOSEF RUBÍN

OBSAH

Předmluva 89

HLAVNÍ ČLÁNKY

Mazúr Emil: Súčasné trendy slovenskej geografie	90
Gegenwärtige Forschungsrichtungen der Slowakischen Geographie	
Hampí Martin, Kühnl Karel: Česká geografie a rozvoj územního a oblastního plánování	100
Чешская география и развитие районной планировки и территориального планирования	
Demek Jaromír: Čeští geografové a studium životního prostředí (1945–1985)	108
Czech geographers and the study of environment (1945–1985)	
Vahala Vladimír: Kartografie a dálkový průzkum Země v ČSR. Nové směry a tendenze jejich rozvoje	120
Cartography and remote sensing of the Earth. New trends and development	
Häufler Vlastislav: 90 let profesora dr. Jaromíra Korčáka, DrSc., nositele Řádu práce	131
Korčák Jaromír: O univerzitním studiu geografie před více než 60 lety	133
Häufler Vlastislav: K socioekonomické typologii zemí a geografické regionalizaci Země	135
Zur Typologie der Staaten und zur Regionalisierung der Erde vom Geschichtspunkte der Sozial-Ökonomischen Geographie	

ZPRÁVY

Dr. Josef Zemánek sedmdesátníkem (*J. Demek*) 144 — 65 let doc. Karla Veniga (*J. Pech*) 144 — RNDr. Ctibor Votruba, CSc., šedesátiletý (*J. Hůrský*) 144 — Ke stým narozeninám profesora Ivana Semenoviče Ščukina (*J. Demek*) 147 — K problematice příměstského zemědělství na příkladu brněnské aglomerace (*A. Věžník*) 147 — Geomorfologie Komínských skal ve Chřibech (*J. Vítěk*) 149 — Letecká aplikace dolomitu v Moravskoslezských Beskydech (*V. Kříž*) 151 — První česká práce z geografie cestovního ruchu a z lékařské geografie (*C. Votruba*) 154 — Urbanisticko-kartografická analýza rozmístění základních škol v Praze (*Z. Murdych*) 155 — Historie a současnost polské kartografie (*L. Mucha*) 157.

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

ROČNÍK 1985 • ČÍSLO 2 • SVAZEK 90

PŘEDMLUVA

V květnových dnech letošního roku vzpomínáme 40. výročí osvobození Československa, slavného výročí vítězství Sovětského svazu nad fašismem. Při této příležitosti si chceme v našem Sborníku připomenout, jak se za uplynulých 40 let rozvinula naše geografie, jakých výsledků dosáhla, zejména pak v jakých směrech rozširovala uplatnění výsledků svých výzkumů v praxi vedle svého prvotního — a v předválečném období téměř jediného — poslání ve výchovně vzdělávacím procesu na všech stupních škol. Rozvoj bychom mohli dokumentovat řadou číselných údajů. V uvažovaném období zcela nově vznikla největší naše geografická pracoviště, Geografické ústavy ČSAV a SAV. Proti třem předválečným geografickým ústavům na tehdejších univerzitách a několika menšími pracovištěmi na jiných vysokých školách byla vytvořena síť vysokoškolských kateder na dnešních pěti univerzitách, na samostatných pedagogických fakultách a na dalších vysokých školách. Ale co je pro uplynulé období 40 let zvláště charakteristické a nové, to je profesionální zapojení geografů do praxe, především v institucích plánovacích, projektových, v celé řadě resortních výzkumných ústavů, i v orgánech národních výborů různých úrovní.

V článcích, které jsou věnovány v tomto čísle uvedené tematice, se nám jistě nepodařilo vystihnout všechny význačné směry a rysy naší poválečné geografie, ani to nemohlo být naším cílem. V tomto čísle současně vzpomínáme 90. narozenin seniora naší geografie, profesora RNDr. Jaromíra Korčáka, nositele Řádu práce. Dožívá se jich 12. července a my všichni mu ze srdce přejeme do dalších let dobré zdraví, duševní svěžest a pracovní aktivity, která je právě pro něho tak typická.

Redakce

EMIL MAZÚR

SÚČASNÉ TRENDY SLOVENSKEJ GEOGRAFIE

E. Mazúr: *Current trends in Slovak geography.* — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 90—99 (1985). — The development of modern Slovak geography started in the Forties of our century. Geographers engaged in research in Slovakia exceed the number of 100. The voluminous scientific production has amounted to over 1200 papers and 70 books. The most remarkable work is the *Atlas of the SSR* (1980). The present trends in Slovak geography aim at a system based on the landscape research, the understanding of the developmental regularities of territorial structures, landscape potential, environmental problems, and on setting up geographical prognoses.

Úvod

Jedným zo základných atribútov vedy je jej progresívny vývoj. To znamená, že veda, vedecké poznatky nie je čosi nemenné, trvale platné, ale že je to neustály, kumulatívny proces. Pri tom ide o proces s nerovnomerným vývojom, v ktorom možno pozorovať etapy veľmi pomalého rastu poznatkov až stagnácie, s etapami prudkého revolučného rozvoja, spojeného s formuláciemi nových hypotéz, teórií, či zákonitostí o študovanom objekte. Sprievodnými znakmi naznačeného progresívneho vývoja poznávacieho procesu každej vednej disciplíny sú zmeny v prístupe k skúmanému objektu, zmeny metód výskumu alebo stručné povedané zmeny teoreticko-metodologického aparátu.

Uvedené príznaky platia v plnej miere i pre našu vednú disciplínu — geografiu.

Geografia patrí medzi najstaršie vedy ľudstva a má i u nás bohatú tradíciu, ktorá navázuje na českých a slovenských geografov už od osvetenského obdobia. Na úrovni svojej doby postavila solídne základy pre poznanie našej krajiny.

Až do nedávnej minulosti mala svetová i naša geografia charakter v podstate opisnej — poznávacej vedy. Jej poznatky slúžili praxi poväčšinou nepriamo, v sprostredkovanej podobe. Vedecké strediská geografie sa viazali hlavne k vysokým školám.

V súčasnej epoche, prejavujúcej sa radikálnymi sociálnymi zmenami v živote ľudstva a vedecko-technickou revolúciou, dochádza analogicky ako v iných vedách i v geografii k výrazným zmenám. Sú to hlavne zdôrazňovania kvantitatívneho poňatia pri geografickej analýze i syntéze, komplexnosť, ďalej exaktizácia geografie a aplikácia dosiahnutých výsledkov.

Geografia študuje teritoriálne (krajinné) štruktúry ako výsledok synthézy prírodných prvkov a elementov sociálno-ekonomickej sféry Zeme s cieľom dospieť k poznaniu zákonitostí ich vzniku a vývoja.

Pochopenie vzťahu príroda—človek alebo presnejšie povedané vzťahu prírodného komplexu a sociálno-ekonomickej sféry je jedným z mala nadradených problémov svetovej vedy (z teoretického i praktického hľadiska). Spoločenská potreba výskumu tohto vzťahu má výrazne stúpajúcu tendenciu so stále sa zväčšujúcou hustotou osídlenia a rozvojom techniky.

Takéto zameranie stavia modernú geografiu na pozíciu disciplíny, ktorá poskytuje vedecké základy pre územné usporiadanie hospodárstva, dopravy, obyvateľstva, sídiel, pre tvorbu životného prostredia ap. Celostným integrálnym poňatím, berúcim na zreteľ vzájomné vzťahy a proporcie zložiek krajiny nadobúda geografia predpoklady plniť i významnú koordinačnú funkciu pri teritoriálnych výskumoch a prognózach územného rozvoja.

Vývoj slovenskej geografie po oslobodení a niektoré jej výsledky

Geografia na Slovensku zachytila naznačené celosvetové trendy rozvoja už koncom 50. a začiatkom 60. rokov, pripojila sa k nim v najrozmanitejšej podobe a v súčasnosti už sama prispieva k ich napredovaníu. Slovenská geografia v rámci Medzinárodnej geografickej únie (IGU) bola zastúpená vo viacerých stálych a pracovných komisiách. Na predposlednom svetovom geografickom kongrese v Japonsku roku 1980 bolo našej geografii zverené vedenie osobitnej pracovnej skupiny pre krajinné syntézy. Mimoriadny význam má tiež organizovanie medzinárodných sympózií v rámci IGU o integrovanom výskume krajiny.

Bolo by však prveľkým zjednodušením pohľadu na vývoj slovenskej geografie za posledných 40 rokov, ak by sme sa obmedzili len na konštatáciu, že v súčasnosti sa aktívne zaraďuje k progresívному trendu svetovej geografie. K uplynulým štyrom desaťročiam sa vlastne viaže i zrod modernej slovenskej geografie. Nemali sme to šťastie ako mnohé iné národy v Európe, aby sme organicky mohli nadväzovať na poznatky z minulosti, aby sme zachovali národnú generačnú nadväznosť. Národnostný útlak nedovolil rozvíjať slávnu tradíciu, ktorá korení už v období humanizmu a renesancie v práci trnavského rodáka J. Sambucus (1531–1584) a vrcholí za osvietenstva v rozsiahлом diele Mateja Béla z Očovej (1684–1749), s ktorým spolupracovali S. Mikovíny (1686–1750), J. Bohuš a ďalší. Naň nadväzovala celá plejáda slovenských geografických autorov v 18. a zač. 19. st., menovite L. Bartholomeides (1754–1825), ktorý napísal prvú slovensky písanú geografickú učebnicu v r. 1798 a ďalej najmä J. Tomka–Sásky (1692–1762), J. M. Korabinský (1740–1811), kartograf J. Lipský (1766–1826), B. Medňanský (18. st.), J. Čaplovič (1780–1847) ap. Potom nastáva zhruba storočná prieluka, počas ktorej sa objavila jediná slovenská geografická štúdia od geologa D. Štúra v r. 1862.

Moderná slovenská geografia čakala na svoj zrod až takmer do polovice tohto storočia. Pedagogické, vedecko-organizačné a koncepčné základy tohto zrodu kládol v štyridsiatich rokoch geograf bratského českého národa Jan Hromádka, vedec, ktorý svojím myslením predbehol svoju dobu aspoň o jednu generáciu. Rozvinul geografiu na Univerzite Komenského, kde vychoval prvú generáciu súčasných slovenských geografov na čele s prof. M. Luknišom a bol zakladateľom Zemepisného

ústavu SAVU v r. 1942, predchodcu dnešného Geografického ústavu SAV. Jednako počet geografov, vedecky činných na Slovensku, bolo ešte začiatkom päťdesiatich rokov možné spočítať na prstoch rúk. V súčasnosti počet vo výskume činných geografov na Slovensku podstatne prekračuje číslicu 100.

Výskumná problematika slovenskej geografie v úzkej väzbe s kádrovými možnosťami sa rozvíjala postupne kvalitatívne i kvantitatívne: Späťatku bolo hlavné ľažisko v úlohách s fyzickogeografickou tematikou, najviac geomorfologickou, neskôr sa táto asymetria skúmanej problematiky postupne vyrovnáva aspoň v odvetviach fyzickej geografie, budujú a rozširujú sa kádrové základy aj pre ekonomicke geografické výskumy. Jednako toto prvé obdobie (zhruba v r. 1950—1964) sa vyznačuje predovšetkým tematickými úlohami a iba v menšej miere čiastkovými syntézami vo vybraných menších územiach.

V rámci plnenia vedeckovýskumných úloh sa práca zamerala jednak na úlohy dôležité z hľadiska potrieb spoločnosti a jednak na tie úlohy, ktoré prispievajú k rozvoju a obohacovaniu teórie i metód geografie. Ak roku 1950 pristúpili bývalý Zemepisný ústav SAVU spolu s Katedrou geografie univerzity Komenského ako prvé pracoviská v ČSSR a medzi prvými na svete k podrobnému geomorfologickému mapovaniu, v ústave SAV sa tento smer ďalej rozvinul. Roku 1955 na VI. zjazde Československej společnosti zemepisné v Smoleniciach sa predložili prvé poznatky a výsledky mapovania na posúdenie odbornej verejnosti. Podobne pre potreby praxe bratislavské geografické pracoviská zorganizovali prvý komplexný fyzickogeografický výskum v bývalom okrese Hurbanovo za účelem rajonizácie územia pre potreby pestovania teplomilných rastlín. V podobnej spolupráci sa pokračovalo od r. 1956 na komplexnom geografickom výskume rajónu Hornej Nitry. Na záver skončenia tejto úlohy bola r. 1958 usporiadaná regionálno geografická konferencia o Hornej Nitre, z ktorej vyplynuli cenné metodologické závery o zostavovaní regionálnych geografických monografií a rajonizácii menších oblastí.

Ďalšie metodologické otázky sa riešili prednostne v územiach, kde sa uskutočňoval výskum pre praktické potreby nášho hospodárstva (výskum okresu Hurbanova, Ponitria, Žitného ostrova). S odborným rastom pracovníkov a prijímaním nových síl sa postupne prikračovalo k rozširovaniu tematiky v odbore fyzickej geografie. Začiatkom 60. rokov sa uskutočňoval popri základnom geomorfologickom výskume s mapovaním v mierke 1:25 000 výskum v oblasti erózie pôd, krasu, pedogeografie, biogeografie a hydrogeografie. Konkrétnie išlo o tieto úlohy: Geomorfologický výskum Slovenska (do roku 1958 úloha vedená pod názvom Geomorfologická mapa Slovenska) sa zameriaval menovite na tie-to územia: okres Hurbanovo, Ponitrie, Žitný ostrov, Západné Tatry, Strážovské vrchy a Východoslovenská nížina.

Pracovalo sa aj na štátnej úlohe (Geomorfológia k listom generálnej geologickej mapy mierky 1:200 000). Spracovali sa listy: Žilina, Liptovský Mikuláš, Košice, Zvolen, Nitra, Trebišov, Snina, Čierna a Zborov.

Výskum erózie pôd na Slovensku dospel k vypracovaniu mapy výmolovej erózie Slovenska v mierke 1:200 000 s príslušnou štúdiou.

Výskum v rámci ekonomickej geografie riešil tieto úlohy: Pestovanie tabaku na Slovensku, Pestovanie cukrovej repy na Slovensku, Poľnohospodárske pomery Hornej Nitry, Geografia obyvateľstva Slovenska

(do roku 1958 sa úloha viedla pod názvom Pohyby obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1869—1950).

Na začiatku 60. rokov sa problematika ekonomickej geografie rozšírila o geografiu dopravy a cestovného ruchu.

Zastúpený bol aj odbor historickej geografie, zameraný na riešenie úlohy Hospodárske pomery na Slovensku v prvej polovici 19. storočia a Historicko-geografické náčrtky východného Slovenska, Podunajskej nížiny, Pohronia a Poiplia, ako aj horného a stredného Považia.

Začiatkom 60. rokov sa riešila významná metodická úloha Charakteristika prírodných a ekonomických podmienok pre rozvoj oblastí ČSSR. V spolupráci s katedrami geografie univerzity Komenského sa uskutočnil komplexný geografický výskum v oblasti Východoslovenských železiarní, ktorý bol príspevkom k riešeniu praktických úloh našej spoločnosti. Pracovalo sa aj na Atlase ČSSR.

S riešením úloh rástla aj odborná vyspelosť pracovníkov, a tak na začiatku 60. rokov pracovníci na základe čiastkových výsledkov postupne pristúpili k rozsiahlejším regionálnym syntézam a k zovšeobecňujúcim záverom. Vznikli predpoklady na koordinovanie kolektívnych výskumov celoslovenského charakteru a na regionálne analýzy.

Roku 1964 Geografický ústav SAV spolu s ďalšími geografickými pracoviskami začal riešiť úlohu Geografická rajonizácia ČSSR, zloženú z čiastkových úloh: Fyzickogeografická rajonizácia ČSSR, Ekonomickogeografická rajonizácia ČSSR, Geografický výskum malých oblastí.

Cielom úlohy Geografická rajonizácia ČSSR bolo dosiahnuť delimitáciu územia nášho štátu na regióny podľa jednotlivých zložiek krajinnej, alebo inými slovami, klasifikovať a rozčleniť krajinu z hľadiska jej potenciálu za účelom jej regionálneho využitia pre spoločnosť.

V rámci fyzickogeografického výskumu sa vypracovali varianty jednotlivých odvetvových regionalizácií v mierke 1 : 500 000 (geomorfologická, pedogeografická, klimageografická, hydrogeografická a fytogeografická). Treba sa zmieniť ešte o niektorých špecializovaných geomorfologických mapách: mapa relatívnych výšok, mapa erózie pôdy, mapa typologického členenia krasu Slovenska a iné. Zásady komplexnej fyzickogeografickej regionalizácie sa verifikovali na modelových územiaciach Slovenského krasu a Východoslovenskej nížiny. Metódy na vyčlenenie geografických regiónov a nižších hierarchických stupňov sa overovali na území juhozápadného Slovenska.

Ešte výraznejší rast ako vo fyzickej geografii sa prejavil v ekonomickej geografii.

V geografii obyvateľstva sa vypracovala mapa rozloženia obyvateľstva, mapa hustoty a pohybu obyvateľstva, mapa zamestnaneckej štruktúry, mapa štruktúry obyvateľstva podľa veku, mapa dochádzky za prácou podľa obcí a iné.

V rámci geografie sídel sa vypracovala mapa funkčnej klasifikácie miest Slovenska na základe funkčnej štruktúry aktívneho obyvateľstva. Na základe funkčnej štruktúry aktívneho obyvateľstva pracujúceho v obciach sa vypracovala tiež funkčná klasifikácia sídel Slovenska.

V rámci geografie poľnohospodárstva sa vypracovala mapa rozšírenia kultúr na Slovensku na základe vedúcich kultúr a ich kombinácií. Vypracovala sa aj mapa využitia zeme a mapa regionalizácie poľnohospodárskej produkcie.

V rámci geografie dopravy sa vypracovala koncepcia regionalizácie

územia z hľadiska transportu, a to na základe analýzy nákladnej a osobnej dopravy. Vyhotovili sa mapy výkonov železničnej a cestnej dopravy za roky 1965—1970.

V rámci geografie cestovného ruchu sa riešili teoretickometodologické aspekty z hľadiska regionalizácie a vypracovali sa mapy potencie krajiny pre cestovný ruch, ako aj mapy hodnotiace realizačné predpoklady územia SSR pre cestovný ruch.

V rámci medicínskej geografie sa začali riešiť niektoré čiastkové problémy juhozápadného Slovenska s dôrazom na metodologické aspekty.

Na úlohu Geografická rajonizácia ČSSR nadväzovala v rokoch 1971—1975 úloha Regionálna klasifikácia zdrojov geosféry. V rámci tejto úlohy sa riešili 4 čiastkové úlohy: Regionálna analýza prírodných zdrojov geosféry, Priestorová analýza ekonomickej geografických komponentov Slovenska, Regionálne hodnotenie krajiny z hľadiska jej potencie pre hospodárske a životné prostredie a Atlas SSR.

Najvýznamnejším vedeckým počinom slovenskej geografie bolo vydanie Atlasu SSR. Vedľa pracovníkov Geografického ústavu SAV sa na jeho spracovaní zúčastňovali významným podielom menovite katedry geografie UK v Bratislave ako aj ďalšie ústavy SAV a iné rezortné pracoviská. Spoluvedvádzateľom, zodpovedným najmä za jeho kartografické stvárnenie, bol Slovenský úrad geodézie a kartografie. Atlas obsahuje vyše 800 máp a grafických dokumentov o rozsahu 74 tlačových nárokov, ktoré sú rozčlenené do 15 kapitol. Atlas SSR nadväzuje na dobrú tradíciu čs. kartografie a vzhľadom k viacerým originálnym prístupom, pokiaľ ide o obsah a štruktúru diela rovnako i pokiaľ ide o kartografické stvárnenie, bude znamenať ďalšie rozvinutie úrovne čs. kartografie v atlasovej tvorbe a nájde odraz i v medzinárodnom meradle. Záruku o tom dávajú už doterajšie vysoko pozitívne zahraničné recenzie. Atlas SSR bol odmenený národnou cenou SSR.

Druhým významným kľúčovým dielom, na ktorom sa výrazným spôsobom podieľa slovenská geografia, zabezpečujúca vedenie i autorské spracovanie troch lexikálnych skupín, je Encyklopédia Slovenska, z ktorej vyšiel roku 1982 posledný VI. zväzok.

Z ďalších významných vydavateľských počinov je vydávanie Série diagnostických a prognostických máp o krajine a životnom prostredí v mierke 1 : 500 000. Zatiaľ vyšla mapa Geoekologické prírodné krajinné typy ako prvá veľkopriestorová krajinná syntéza u nás a jedna z prvých i vo svetovom meradle. Ďalšie 4 mapy z tejto série sú v tlači (Využitie Zeme, Potenciál polnohospodárskej krajiny, Geomorfologické členenie, Typy reliéfu). Vedecké štúdie sa koncentrujú jednak do Geografického časopisu, do Náuky o Zemi, Acta geologica et geographica, Geografických prác v Prešove a ďalších geografických časopisov i v publikáčnych médiach príbuzných vied. Významné miesto zaberajú práce monografické, z ktorých na prvom mieste treba spomenúť monografiu medzinárodného významu od M. Lukniša: Reliéf Vysokých Tatier a ich predpolia, odmenenú v roku 1976 národnou cenou SSR.

Význačným rysom uplynulého obdobia bolo účinné zvýšenie vedeckej aktivity katedier geografie i mimo Komenského univerzity v Bratislave, a to pedagogických fakúlt, menovite v Prešove a tiež v Banskej Bystrici a Nitre. Z najvýznamnejších úloh, riešených univerzitnými pracoviskami, treba uviesť úlohu Prognóza a syntéza ekologickej štruktú-

ry krajiny, koordinované Katedrou fyzickej geografie, a úlohu Katedry ekonomickej geografie UK Teória lokalizácie a regionálnej analýzy socioekonomickej sféry.

Rozsiahla a na príslušnej medzinárodnej úrovni stojaca vedecká produkcia slovenských geografov našla svoj odraz i v účinnej populárnej činnosti. Treba tu uviesť také diela ako Malá zemepisná encyklopédia ZSSR, Malá zemepisná encyklopédia sveta, Encyklopédia Zeme ap. Účinné a aktívne preniknutie geografie cestou vedeckých referátov v rámci Socialistickej akadémie, Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, do revue Životné prostredie ap. ako aj početné rozhlasové a televízne geografické relácie významne posunuli našu geografiu do popredia spoločenského vedomia. Vytvorili sa štyri geografické filmy o krajinе.

Uplynulé obdobie sa vyznačuje výrazným stúpnutím spoločenského významu geografie ako vedy tiež vďaka plodnej medzivednej spolupráce s celým radom príbuzných vedných disciplín i aplikačnými výstupmi. Obzvlášť treba vyzdvihnuť rozšírenie spolupráce s urbanistami a územnými plánovačmi, s inštitúciami zaobrajúcimi sa problematikou životného prostredia, s cestovným ruchom, Slovenským zväzom ochrancov prírody a krajiny atď.

Pre doplnenie obrazu o činnosti geografických inštitúcií na Slovensku za ostatných 40 rokov uvediem i niektoré sumačné informácie. Tak napr. katedry geografie na UK v Bratislave publikovali za posledných 40 rokov vyše 500 časopiseckých štúdií doma i v zahraničí, 40 vedeckých a odborných knižných publikácií. Vydali 25 zborníkov Acta Facultatis rerum naturalium universitatis Comenianae (= FRNUC) Geographica, boli iniciátormi založenia Acta FRNUC Formatio et protectio naturae. Vydali v spolupráci so zahraničnými pracoviskami viac medzinárodných zborníkov (Moskva, Halle, Ljubljana). Zorganizovali vyše 10 sympózií so zahraničnou účastou, vyškolili od r. 1960 40 domáčich i zahraničných ašpirantov, približne 300 študentov odborného a vyše 700 študentov učiteľského štúdia. Z publikovaných prác treba uviesť najmä: syntetické dielo o hornej hranici lesa (P. Plesník), základné štúdie o kartografickom modelovaní reliéfu a automatizácii v kartografii, najmä teoretické rozpracovanie komplexného digitálneho modelu terénu (KDMT) a jeho využitie v rôznych oblastiach (lesníctvo, poľnohospodárstvo, doprava apod. — J. Krcho), výsledky prírodogeodeckej expedície „Afrika 77“, vysokoškolské učebnice o metódach ekonomickej geografie a prognózovaní socioekonomickej systémov (K. Ivanička).

Pracovníci Geografického ústavu SAV publikovali vyše 1 000 vedeckých štúdií v domáčich a zahraničných časopisoch, vydali alebo sa významne podieľali na vydaní vyše 30 knižných publikácií, ústav vydal 36 ročníkov Geografického časopisu, 6 ročníkov edície Náuka o Zemi, séria geographic. Ústav usporiadal vyše 30 sympózií, resp. konferencií s domácou i medzinárodnou účasťou a vyškolilo sa v ňom vyše 30 ašpirantov.

Medzinárodné styky

Zahraničné styky boli vždy neoddeliteľnou súčasťou činnosti Geografického ústavu SAV. Počas celého jeho fungovania sa uskutočňovali styky s partnerskými geografickými pracoviskami z celého sveta,

či už výmenou literatúry, výmenou vedeckých pracovníkov, alebo rozličnými spôsobmi spolupráce. Je len samozrejmé, že ako jestvovali vo vývoji ústavu jednotlivé kvalitatívne, či kvantitatívne odlišné etapy, tak jestvovali aj rozličné formy a intenzita spolupráce so zahraničnými partnermi.

Päťdesiate roky boli obdobím, kedy prevládali v zahraničných stykoch ústavu individuálne cesty vedeckých pracovníkov do zahraničia. Slúžili predovšetkým k informácii o výmene skúseností o tom, akým smerom sa überá geomorfologický výskum, geomorfologické mapovanie, problematika erózie pôdy ako aj geografia obyvateľstva predovšetkým v susedných socialistických krajinách.

Určitým vyústením týchto individuálnych kontaktov bola príprava a organizácia prvého sympózia s medzinárodnou účasťou v roku 1963, spoločne s poľskými geografmi z Krakowa. Pri tejto príležitosti došlo k založeniu jednej z najstarších organizácií multilaterálneho charakteru v rámci SAV, ku konštituovaniu Karpato-balkánskej geomorfologickej komisie, ktorej prvoradým cieľom bolo pôsobiť ako strešný orgán karpatských a balkánskych geomorfológov a dávať ich výskumu spoločného menovateľa.

Nesporne pozitívne výsledky dosiahnuté na poli geomorfológie viedli o 2 roky neskôr k tomu, že v spolupráci s Geografickým ústavom ČSAV bol nás ústav poverený organizovať zasadanie Subkomisie pre geomorfologické mapovanie Komisie aplikovanej geomorfológie pri Medzinárodnej geografickej únií. Pri tejto príležitosti prišlo do Bratislavu okolo 40 zahraničných geomorfológov, ktorí mimo rokovania v komisii mali možnosť oboznámiť sa aj s výsledkami našej geomorfológie.

Kvalitatívne zmeny v práci ústavu sa prejavili i v organizácii ďalšieho sympózia so zahraničnou účasťou, ktoré sa konalo v roku 1967 v Moravanoch. Jeho predmetom bola fyzickogeografická regionalizácia.

Aktivita v zahraničných kontaktoch sa prejavila aj na zasadaniach vrcholného geografického orgánu — Medzinárodnej geografickej únie. Jej pravidelných kongresov, ktoré sa konajú každé 4 roky, sa od roku 1960 až do súčasnosti zúčastnil aktívne nás ústav, ktorý mimo toho ku každému kongresu pripravil mimoriadne číslo Geografického časopisu.

Kým tažisko zahraničných stykov ústavu ležalo v šesťdesiatych rokoch na voľnej spolupráci medzi ústavmi, najmä sedemdesiate roky priniesli v tomto smere novú kvalitu. Spolupráca medzi jednotlivými ústavmi akadémií vied soc. štátov sa podpisom zmlúv a protokolov, v ktorých boli jasne formulované témy, termíny, ciele a spôsoby realizácie spolupráce, dostala na novú kvalitatívne vyššiu úroveň.

V tejto sfére medzinárodnej delby práce nás ústav mal dobré tradície ešte z čias založenia Karpato-balkánskej geomorfologickej komisie. Preto sa tiež velmi úspešne vyvíjala napríklad spolupráca s Geografickým ústavom Maďarskej akadémie vied, v rámci ktorej sa už uskutočnilo 5 úspešných slovensko-maďarských geografických seminárov. Podobne prebiehala aj spolupráca s bulharskými geografmi pri korelácii zarovnaných povrchov Západných Karpát a Staréj planiny a s geografmi ZSSR pri témach z geomorfológie a životného prostredia.

Posledné obdobie, ktoré kladie tažisko našej práce na výskum krajin, analýzu zákonitostí vývoja teritoriálnych štruktúr, ich racionálne využitie a prognózu vývoja životného prostredia sa prejavilo tiež v spolupráci so zahraničnými partnermi. Na témach riešiacich uvedené sku-

točnosti, spolupracuje náš ústav s partnerskými pracoviskami napr. vo ZSSR, NDR, RSR, PLR, BLR, a MFR.

Uvedená problematika sa však v poslednom období riešila aj v rámci mnohostrannej spolupráce v rámci úloh riešených na ústave a zareadených do programu RVHP.

Pri tejto príležitosti nemožno nespomenúť i dalšie úlohy multilaterálneho rázu, ktoré sa riešia na ústave v rámci programu INTERKOZMOS.

V rámci Medzinárodnej geografickej únie vedie Geografický ústav SAV pracovnú skupinu „Landscape synthesis“ ako bolo spomenuté vyššie.

Katedry geografie prírodovedeckej fakulty univerzity Komenského majú nadviazané družobné styky s Geografickou sekciou univerzity Martina Luthera v Halle a s Geografickou fakultou Klimenta Ochradského v Sofii. Najintenzívnejšia a najplodnejšia spolupráca sa vyvinula s Geografickou sekciou univerzity v Halle. V rámci dvojstrannej dohody o vedeckovýskumnej spolupráci medzi ministerstvami školstva SSR a NDR katedra rieši s Geografickou sekciou univerzity v Halle tému „Vplyv socialistickej ekonomickej integrácie na štruktúru územia“, ktorej gestorom za čs. stranu je prof. dr. O. Bašovský, DrSc. Výsledkom spolupráce z našej strany je riešenie problematiky urbanizácie ČSSR a socialistických krajín. Obe strany zorganizovali niekoľko vedeckých konferencií a vydali 3 zborníky, kde boli prezentované výsledky výskumu oboch strán. Výsledkom spolupráce je aj preklad učebnice H. Harke, M. Dischereit: „Geografické aspekty socialistickej ekonomickej integrácie“, ktorá bude slúžiť ako základná vysokoškolská učebnica.

Východiska a trendy do budúcnosti

Východisková základňa z hľadiska vedeckých kádrov sa dnes obmedzuje predovšetkým na pracoviská SAV a vysokých škôl, resp. niektorých rezortných pracovísk. Po stránke teoretickej pripravenosti pri správnej koncentrácií sôl a prostriedkov, dáva táto vedecká základňa pri ďalšom primeranom rozvoji kapacít predpoklady pre úspešné sledovanie moderných smerov. Z hľadiska konkrétneho výskumu územia SSR sa nepredpokladá deľba práce v medzinárodnom meradle. Bude však žiadúca z hľadiska teoreticko-metodického prístupu, či už pre celkový rozvoj teórie alebo aplikáciu. V súčasnej etape sa javí reálnym ďalšie rozšírenie medzinárodnej spolupráce v uvedenom zmysle v rámci Medzinárodnej geografickej únie, UNESCO a iných medzinárodných organizácií. Nemenej dôležité je ďalšie rozšírenie spolupráce až deľby práce z naznačeného hľadiska v rámci krajín RVHP.

Už doterajšie skúsenosti naliehavo signalizujú a ďalší vývoj geografie najmä v dôsledku exaktizačného procesu a potreby spoločenskej praxe ešte výraznejšie nastolila otázku vytvorenia osobitnej inštitúcie aplikovanej geografie. Predpokladaná inštitúcia aplikovanej geografie by sa zameriavala na praktické uplatňovanie poznatkov základného výskumu pri detailnom spracovaní územia SSR pre potreby diagnostické, prognózu vývoja krajiny z hľadiska jej ekonomickej využívania, na praktické riešenie otázok územnej organizácie, otázky tvorby životného prostredia atď.

Naliehavým problémom, ktorý vyvstáva z novej progresívnej orien-

tácie svetovej i našej geografie, je prechod z deskriptívneho na dynamický, komplexný smer výuky, vychádzajúci z krajiny ako objektívne reálneho prostredia života ľudskej spoločnosti. Táto reorganizácia výuky je žiadúca na všetkých typoch škôl. Popri špecializácii treba tu zdôrazniť regionálny smer výuky, najmä na vysokých školách. K takému zameraniu sa v ostatných rokoch pristúpilo.

Ľudská spoločnosť vo svojej histórii ešte nikdy nevyžadovala od vedy takú spoločenskú angažovanosť ako v súčasnosti. Vyplýva to z enormného a zrýchľeného nárastu problémov, ktoré spôsobila vedecko-technická revolúcia. Ich rýchle hromadenie a doteraz neznáme problémy spôsobujú, že spoločnosť nemá overené postupy na ich riešenie. To núti vedu zameriť sa na problémy súčasného človeka, ktorý sa ocitol pred novými neznámymi javmi prírody.

Vedné disciplíny v súčasnosti prispievajú k riešeniu problémov človeka svojským spôsobom, v závislosti od povahy predmetu svojho skúmania. Geografia sa zaraďuje do tohto procesu krajinnými syntézami, ktoré sú dôsledkom vedeckotechnickej revolúcie v geografii. Ich poslaním je prognosticky riešiť otázky vzťahu spoločnosti ku krajinnému prostrediu a racionálnej organizácii priestoru, ktorá je i základom tvorby vyváženého životného prostredia. Krajinné syntézy majú diagnostickú a špeciálnu časť, ktoré sú zamerané na poznanie účelových vlastností krajiny. Smerujú do krajinných prognóz, vrcholu geografickej vedy. Nimi súčasná geografia môže účinne prispieť k základným problémom súčasného človeka.

Vcelku možno konštatovať, že slovenská geografia sa vyvíja v súlade so svetovým trendom tak z hľadiska výskumnej orientácie, ako aj v teoreticko-praktickom aspekte, ba súčasné zameranie na riešenie teoretickometodologických otázok krajinných syntéz a ich praktického využitia i skoncentrovanie prakticky všetkých našich geografických inštitúcií, ako aj zapojenia pribuzných geovedných disciplín do tejto problematiky, stavia našu geografiu na popredné miesto i z hľadiska medzinárodného progresu vedy.

Zámery, základné smery výskumnej činnosti slovenskej geografie pre budúce roky budú organicky nadvázovať na dosiahnuté výsledky a v súlade s generálnym smerom súčasnej svetovej geografie sa budú orientovať najmä na zefektívnenie prínosu geografie pre vedeckú organizáciu krajiny, pre čo najracionálnejšie využívanie jej potencie našou spoločnosťou pri zachovaní vyváženého životného prostredia. Ťažiskovým sa tu javí regionalizačný smer, smer krajinných syntéz a geografické prognózy.

Literatúra:

1. Výročné správy Zemepisného ústavu SAVU za roky 1949—1952.
2. Výročné správy Zemepisného ústavu SAV za roky 1953—1963.
3. Výročné správy Geografického ústavu SAV za roky 1964—1984.
4. ŽUDEL, J.: Náčrti historie Zemepisného ústavu SAVU. Rukopis, 1978.
5. Materiály ústredného archívu SAV.
6. MAZÚR, E.: 25 rokov Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied. Geografický časopis, 30, č. 3, Bratislava 1978.
7. Správy katedier PFUK, rukopis, Bratislava 1984.

GEGENWÄRTIGE FORSCHUNGSRICHTUNGEN DER SLOWAKISCHEN GEOGRAPHIE

Für die Entwicklung der slowakischen Geographie in den letzten 40 Jahren ist es wichtig, dass neben dem dynamischen Wachstum geographischer Institutionen auf Hochschulen, sich vor allem das Geographische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften entfaltet hat, wodurch eine verhältnismässig umfangreiche wissenschaftliche Basis geschaffen wurde. Die slowakische Geographie ist durch eine Forschungsorientierung gekennzeichnet, die mit dem internationalen Programm sozialistischer Länder und mit dem Programm der IGU organisch verknüpft ist. Viele unsere Ergebnisse, sowohl mit regionaler als auch thematischer Orientierung fanden günstige Bewertung nicht nur zu Hause, sondern auch in internationaler Relation. Bedeutendste Zusammenfassung der Ergebnisse des vergangenen Zeitabschnittes und Höchstleistung der bisherigen Entwicklungsetappe ist der Atlas der SSR, modern, den Leitgedanken, Inhalt und die kartographische Gestaltung betreffend.

Die slowakische Geographie ist gegenwärtig, im Einklang mit dem internationalen Trend, intensiv auf die Lösung der problematik der Landschaftssynthesen und ihrer praktischen Ausnutzung für Planungsziele und bei der Lösung von Umweltfragen, gerichtet. Die Grundrichtung unserer Geographie führt immer mehr zum Systembegriff der Landschaft und zur effektiveren Mitwirkung der Geographie bei einer wissenschaftlichen Landschaftsordnung, bei rationaler Nutzung des Landschaftspotentials, bei gleichzeitiger Bewahrung einer ausgeglichenen Umwelt. Im Rahmen des ange deuteten Trends sind vor allem folgende konkrete Aspekte zu betonen: theoretisch - methodologische Fragen der Landschaftssynthesen, Prinzipien der regionalen Systematik und Delimitation, spezielle thematische Probleme wie z. B. Urbanisierungsprozesse, Landnutzung, Fremdenverkehr, Probleme der Umweltbelastung, Fernerkundung u. ä. Bedeutsam sind auch Applikationsthemen u. zw. z. B. die Schaffung einer geographischen Datenbank, Analyse des Landschaftspotentials und seiner Ausnutzung, funktionelle Delimitation der Landschaft, bedeutsam ist auch die Entfaltung der thematischen Kartographie mit der Zielsetzung zur Automation des kartographischen Prozesses. Eine schon gegenwärtig sehr bedeutsame und immer aktueller werdende Problematik stellt das geographische Prognostizieren dar.

(Pracoviště autora: Geografický ústav SAV, Obrancov mieru 49, 814 73 Bratislava.)
Došlo do redakce 15. ledna 1985.

MARTIN HAMPL, KAREL KÜHNL

ČESKÁ GEOGRAFIE A ROZVOJ ÚZEMNÍHO A OBLASTNÍHO PLÁNOVÁNÍ

M. Hampl, K. Kühnl: *Czech Geography and the Development of Physical and Regional Planning.* — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 100—107 (1985). — An increasing interest in the problems of practice, namely in the problems of physical and regional planning was a significant feature in the development of Czech geography during the last decades. The advancement of applied functions of geography has been shown by a gradual integration of theoretical and applied research, by an intensive cooperation between geographical, projecting and planning institutions as well as by a remarkable increase in the number of geographers working in the regional and physical planning sphere. Especially the questions of environment and development of settlement structure and urbanization process are put through as fundamental problems in the orientation of applied research.

Hodnocení vývoje české geografie ve vztahu k rozvoji územního a oblastního plánování je v podstatě hodnocením vývoje vztahu geografie a společenské praxe, neboť územní a oblastní plánování představují nejvýznamnější sféru užití geografických poznatků i pracovního uplatnění geografií—specialistů. Územně a oblastně plánovací činnost může být ovšem zřetelně vymezena jen institucionálně, takže řada geografických aplikací zůstává mimo takto určený rámec. Vedle dílčích problematik převážně hraničního charakteru (klimatologie — meteorologie, geografie obyvatelstva — demografie apod.) jde zvláště o problematiku životního prostředí sledovanou sice jako dílčí komponent jak územně, tak i oblastně plánovací problematiky, obsaženou však i v úkolech dalších resortů. Jiným problémem při specifikaci předmětu našeho sledování je i obtížně stanovitelné rozhraní mezi geografickými pracemi majícími povahu základního výzkumu na jedné straně a povahu výzkumu aplikovaného na straně druhé. Další omezení vyplývají z nedostupnosti řady výzkumných materiálů — právě aplikační výzkumy mají obvykle charakter interních podkladů — a z kolektivní povahy projektových a plánovacích dokumentů, na jejichž vypracování se podíleli jak geografové pracující v příslušných institucích, tak i odborníci jiných profesí. Uvedená omezení mají zásadní význam pro koncepci celého sledování, a to v tom smyslu, že dáváme přednost informativnímu postižení obecnějších charakteristik tendencí, předmětových okruhů a současných i perspektivních problémů geografických aplikací před vypracováním soupisu řešených úkolů.

Vývoj vztahu geografické vědy a společenské praxe je na obecné úrovni jistě oprávněné spojovat s celkovou transformací geografického

poznání, s přechodem od převážně popisné tradiční geografie zdůrazňující individuální specifika geografických celků k moderní geografii pracující s přesnějšími prostředky a orientující se na nalézání a objasňování geografických pravidelností. Proměna tohoto druhu byla základní podmínkou pro dosažení aplikovatelnosti výsledků geografického poznání. Její příčiny však nelze ztotožňovat s vnitřním — autonomním — vývojem geografické vědy, nýbrž převážně s postupným „otevřáním“ geografie, s jejími vnějšími interakcemi. Podstatné byly jednak interakce geografie — praxe, jednak geografie — širší vědní systém, resp. moderní metodologická koncepce vědy. Jestliže v druhém případě byla výsledkem tzv. kvantitativní revoluce v geografii a navazující metodologická transformace geografie, pak v případě prvého byly výsledkem především změny v předmětové a problémové orientaci geografie. U obou tendencí nacházíme řadu shodných rysů a spojitostí vyjádřených i v konceptu konstruktivní geografie (I. P. Gerasimov, 4).

Jsou zde však i některé rozdílnosti. Za nejvýznamnější z nich lze označit podstatně aktivnější úlohu geografie v jejím vztahu k praxi, což je ovšem podmíněno již povahou tohoto vztahu. Při řešení praktických problémů, které jsou právě u geografie komplexní povahy, dochází nutně k bezprostřední konfrontaci geografických výsledků a výsledků jiných vědních oborů. Přijetí geografických návrhů praxí, stejně jako přijetí geografických přístupů jinými obory, je nejlepším dokladem kvality a užitečnosti geografie, jakousi globální verifikací geografického poznání. Druhá odlišnost se týká rozdílného uplatnění zahraničních vlivů. Zatímco v případě kvantitativní revoluce byl význam těchto vlivů dominantní, v případě „aplikační revoluce“ byly nutně v důsledku specifiky naší územní problematiky tyto vlivy významově sekundární, i když nelze popírat vliv obecných vzorů převzatých zvláště ze sovětské a polské geografie.

Zmíněná transformace geografické vědy je ovšem nedávného data. Začátek odpovídající pírerodu z hlediska zvýšeného zájmu o praktické problémy je proto nutno spojovat až s druhou polovinou padesátých let — mimo jiné i v důsledku návaznosti na institucionalizaci územního a oblastního plánování i založení ČSAV. Programové přeorientování české geografie bylo v této době podmíněno převážně postupným pronikáním dialekticko-materialistických a historicko-materialistických přístupů do geografického myšlení. Požadavek praktické využitelnosti geografického zkoumání byl tudíž spíše zdůrazňován než realizován. V této době jsou aplikačně zaměřené studie stále ještě vzácností. Výjimkou je v tomto ohledu především výzkum uskutečněný tehdejším oddělením hospodářské geografie (v rámci Ekonomického ústavu ČSAV) zaměřený na problematiku přestavby územně správního uspořádání Československa (viz např. M. Střída, V. Havlík, 9). Vypracovaný návrh nebyl sice při územně správní přestavbě v roce 1960 realizován, avšak výsledky tohoto výzkumu byly jedním z podkladových materiálů pro tuto přestavbu. Pozoruhodnou skutečností přitom zůstává, že přijaté řešení bylo v řadě ohledů obdobné s návrhem regionálního členění Československa J. Korčáka z roku 1934 (7). Uskutečněné výzkumy a následné diskuse jejich výsledků však nepochyběně připravily podmínky pro další rozvíjení prakticky orientovaných studií v geografii a zprostředkování i pro změnu předmětové problematiky základního výzkumu. V těchto souvislostech nelze nevzpomenout osobnosti prof. Emanuela Hrušky, který byl určitou dobu

vedoucím oddělení hospodářské geografie a který významně ovlivnil jak zaměření geografických výzkumů, tak i rozvoj spolupráce geografů a urbanistů.

Konec padesátých let a v podstatě i léta šedesátá byly především přípravnou etapou ve vytváření aplikačních funkcí geografie. Přerodu geografie jak v její poznávací, tak i v její aplikační funkci bránilo mnoho subjektivních i objektivních faktorů. Zvláštní úlohu v tomto ohledu sehrál pochopitelně i generační problém. Přechod — ovšem jen omezeného počtu — mladých geografů do plánovací praxe byl často výrazem jejich individuální revolty vůči tradiční všeobecně vzdělávací a v aplikační úrovni nevyhraněné podobě geografie. Potřebný čas si vyžadovala i přestavba studia geografie, bez níž nebylo reálně zajistit „masový“ přechod absolventů geografického studia do praxe. Stejně tomu bylo i v případě kádrového zajištění přednášek, cvičení a praxi nového typu.

Pozitivní efekty popisovaného přerodu se začínají postupně stále více projevovat, a to zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech. Přestože nelze opominout určitou „bolestnost“ celého přerodu a dokonce i skeptické aspekty v hodnocení kvality uskutečněných proměn v geografických výzkumech a aplikacích, je podle našeho názoru oprávněné kvalifikovat tyto proměny souhrnně jako jednoznačně pozitivní a především zdůrazňovat jejich nevratnost. Tím k dosavadním funkcím geografie přistupuje další významná funkce — aplikační. Dokladem těchto hodnocení může být již prosté konstatování současné situace ve třech základních pohledech: vztah základního a aplikovaného výzkumu; účast geografických pracovišť na řešení problémů přímo objednaných společenskou praxí; uplatnění absolventů geografie ve společenské praxi.

V případě vývoje vztahu základního a aplikovaného výzkumu bylo v posledních letech dosaženo řady pozitivních změn již v důsledku některých administrativních opatření v plánování a řízení státního plánu základního výzkumu a dalších výzkumných forem. V současnosti je již nezbytné propojovat teoretické a aplikační fáze výzkumu a organizačně toto propojení zajišťovat. Jsou specifikovány aplikáční výstupy, výzkumná pracoviště musí „vykazovat“ příslušné odběratele ze sféry praxe atd. Přes nepochybně existující formálnosti v realizaci těchto zásad je potřebné propojování nutně stále více a více realizováno. Stejně významný je související proces postupné integrace vědeckovýzkumných úkolů. Přitom je ponechán dostatečný prostor i pro relativně autonomní rozvoj studia teoretické problematiky. Přirozeným důsledkem takto koncipované a organizované výzkumné činnosti je nejen předávání výsledků základního výzkumu praxi, ale i další dopracování studované problematiky na úrovni řešení konkrétních praktických problémů. Již do rámce státního plánu základního výzkumu jsou včleňovány relativně autonomní problémy zadané např. národními výbory nebo projektovými ústavy, nebo jsou v bezprostřední návaznosti na základní výzkum takové problémy řešeny formou vedlejší hospodářské činnosti. V současnosti je takto realizován aplikovaný výzkum v podstatě na všech geografických pracovištích v ČSR. Tak např. Geografický ústav ČSAV zpracoval řadu výzkumů zadaných Jihomoravským KNV (např. Systém komplexní ochrany krajiny Českomoravské vrchoviny, nebo Geografický obraz zájmového území u Nových Mlýnů), pro potřeby Federálního ministerstva hutí a těžkého strojírenství řešil úkol Prognóza vybraných oblastních faktorů národního hospodářství ČSSR do roku 2000. Katedra kartografie

a fyzické geografie přírodovědecké fakulty UK v Praze řešila např. rozmanité úkoly pro Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy a v současnosti zpracovává rozsáhlou komplexní studii fyzickogeografických poměrů v chráněné krajinné oblasti Kokořínsko. Katedra geografie přírodovědecké fakulty UJEP v Brně zpracovala značný počet komplexně koncipovaných regionálních studií pro potřeby národních výborů a projekto-vých institucí (Znojemsko, Rosicko-Oslavansko, zájmové území jaderné elektrárny Dukovany a zvláště prostor brněnské aglomerace) a dále vybrané klimatologické problémy, a to v měřítkách celé ČSSR nebo ČSR. Rozmanité studie problematiky rekreace a cestovního ruchu, prognosticky zaměřené hodnocení životního prostředí v okresech Olomouc a Přerov a další práce byly uskutečněny katedrou geografie a didaktiky geografie přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (zvláštní zmírnku zaslouží fyzickogeografické studie zpracované pro potřeby plánovacích orgánů Kubánské republiky). Značnou aktivitou se vyznačují i geografická pracoviště na pedagogických fakultách, zvláště na Pedagogické fakultě v Ostravě — řada výzkumů orientovaných převážně na problematiku životního prostředí byla zpracována pro Útvar hlavního architekta města Ostravy, MěstNV Ostravy, Výzkumný ústav rozvoje oblastí a měst aj. Množství aplikovaných úkolů, a to zvláště úkolů zařazených přímo do územně plánovacích projektů, zpracovala katedra ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK v Praze — např. studie z oblasti problematiky osídlení a demografie pro Středočeský KNV, spolupráce s Terplanem na úkolu Generel národních výborů základního stupně, s Útvarem hlavního architekta hl. m. Prahy na problematice populačního vývoje Prahy apod.

Tento výčet některých typů problémů řešených geografickými pracovišti na základě požadavků praxe má pochopitelně jen ilustrativní charakter. I tak dostatečně dokládá šíři a pestrost v zaměření aplikovaných výzkumů. Tato pestrost je ovšem i důsledkem dosud nedostatečné koordinace a systematizace geografických aplikací. Převážná část výzkumných úkolů je rozsahově značně omezená, časová návaznost výzkumů v řadě případů chybí atd. Přesto je postupný přechod k integrovaným, systematickým a i v geografickém smyslu skutečně komplexním formám aplikovaného výzkumu již zřejmý. Domníváme se, že na současném stupni rozvoje geografických aplikací je oprávněné specifikovat dvě základní formy.

Prvou představuje geografické řešení problematiky životního prostředí, a tedy řešení vycházející ze snahy o komplexní koordinaci jak fyzickogeografických, tak i sociálně geografických složek a procesů. Konkretizací této formy výzkumů mohou být především práce Geografického ústavu ČSAV probíhající již řadu let v rámci projektu meziresortního vědeckotechnického programu ekologické optimalizace v krajině, tzv. Ekoprogramu. Tyto práce jsou současně reprezentativním příkladem žádoucího propojení základního a aplikovaného výzkumu včetně příslušné mezioborové spolupráce, spolupráce mezinárodní atd. Teoretické a metodologické problémy ekologické optimalizace jsou organicky propojeny s aplikacemi na modelová území, při jejichž hodnoceních jsou v řadě případů formulovány výstupy i v podobě bezprostředně realizovatelných návrhů. Základní informace o těchto výzkumech byly podány na XV. a XVI. sjezdu Československé geografické společnosti (A. Buček, O. Mikulík, E. Quitt, 1, A. Buček, O. Mikulík, 2). Velkým problé-

měm při řešení otázek životního prostředí je však v současnosti užitá odtrženosť příslušných hodnocení od hodnocení základních procesů územního vývoje souhrnně vyjádřitelných investiční činností. Investiční činnost je ovšem ve své podstatě jen výsledným projevem tendencí vázaných primárně na organizaci osídlení, tj. na proces urbanizace, rozmištování výrobních sil atd. Tyto základní podmíněnosti územního vývoje jsou z hlediska životního prostředí zachycovány převážně jako vnější dané vlivy, které určují hlavní změny i v ekologické situaci. Zpětná vazba těchto vlivů podle požadavků zachování kvality životního prostředí má do značné míry jen sekundární význam. Tyto otázky jsou ovšem důležité spíše z hlediska řízení dané problematiky než z hlediska samotného výzkumu. Institucionální zajištění řešení problematiky životního prostředí není totiž dosud dostatečně vyjasněné a potřebným způsobem rozpracované (viz např. S. Mikula, 8).

Druhým základním typem aplikovaných výzkumů jsou úkoly zaměřené na problematiku perspektivního vývoje osídlení a zvláště procesu urbanizace. Zde je možno odkazovat na práce katedry ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK v Praze uskutečněné v posledních 15–20 letech. Významným vyústěním těchto sledování byla účast zmíněné katedry na úkolu Koncepce urbanizace a vývoje osídlení krajů ČSR řešeného Terplanem v osmdesátých letech. Smyslem úkolu je stanovení a následná koordinace základních tendencí v územním vývoji ČSR, a to jak v makroregionálních, tak i v mikroregionálních úrovních, resp. v hierarchické integritě řádově odlišných úrovní. Projekt patří mezi úkoly sledované vládou ČSR; příslušné výsledky z prvních let se staly předmětem Usnesení vlády ČSR č. 26 z roku 1983 (11). Práce katedry ekonomické a regionální geografie zde byly výchozím podkladem pro významovou hierarchizaci středisek a pro výběr i základní vymezení sídelních regionálních aglomerací a městských regionů. Hodnocení hierarchie středisek a navazující regionální organizace se přitom neomezovalo jen na postižení současného stavu, nýbrž bylo koncipováno i vývojově. Zvláštní pozornost je v současnosti věnována problémům spojeným s kvalitativní transformací vývoje osídlení — postupné nahrazování extenzívních forem rozvoje formami intenzifikačními, což se projevuje např. ve zvyšování úlohy aglomeráčních a kooperačních vztahů, v určitém potlačování nodálních forem prostorové organizace osídlení zvláště na řádově vyšších úrovních atd. V souvislosti s těmito změnami jsou konstruovány i nové významové charakteristiky středisek (komplexně funkční velikost), integračních souvislostí mezi jednotkami osídlení (územní koncentrace kontaktů) apod. Je ovšem nezbytné konstatovat, že zmíněné výsledky mají v řadě ohledů charakter rámcových řešení vyžadujících hlubší — dosud nedostatečně propracovanou — strukturalizaci.

Rozvoj aplikačních funkcí geografie v posledních 20–30 letech dokládá konečně i rychlý růst počtu geografů v plánovací praxi. V současnosti jsou to již desítky pracovníků jak ve sféře územního, tak i ve sféře oblastního plánování. Podobně je možno konstatovat relativně vysoký nárůst geografů pracujících ve výzkumných ústavech s aplikačním zaměřením (např. VÚVA, VÚROM, SÚRPMO), v projektových ústavech (Terplan, KPÚ, ÚHA aj.) i na řídících pracovištích jak centrálních, tak i krajské a okresní úrovně (Česká plánovací komise, Česká komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj, odbory a oddělení oblastního

plánu a odbory výstavby a územního plánování KNV a ONV). Zjednodušeně lze konstatovat, že v posloupnosti výzkum — projekce — řízení docházelo i k postupnému „umísťování“ geografů do sféry praxe. V současnosti patrně již největší část absolventů geografie přichází na pracoviště řídícího typu. Zdůrazňovaný nárůst počtu geografů pracujících v praxi je nutno hodnotit i z kvalitativních aspektů. Je totiž zřejmý dokladem užitečnosti a potřebnosti geografické vědy. Z hlediska rozvoje samotné geografie je pak významný ještě další kvalitativní výsledek zmíněného nárůstu. Tím je zvyšující se aktivita a uplatnění geografů z praxe na geografických konferencích a seminářích a částečně i v publikační činnosti. Vědecká aktivita geografů z praxe je důležitou podmínkou jejich dalšího odborného rozvoje a zároveň potřebným podnětem pro pracovníky z ČSAV a z vysokých škol.

Z uvedených charakteristik vývoje aplikačních funkcí geografie v posledních desetiletích je jistě možné vyvozovat celkové pozitivní hodnocení změn, ke kterým v geografii došlo. Výraznost příslušného pokroku lze ovšem částečně zpochybňovat odkazem na výchozí stav, vůči kterému je tato progrese posuzována, tj. na někdejší velmi omezenou využitelnost a zejména skutečné užití geografických poznatků v praxi.

Z těchto důvodů je potřebné v závěru celého příspěvku spíše zdůrazňovat současné a zvláště perspektivní problémy dalšího rozvoje geografického poznání a jeho aplikovatelnosti. To lze ovšem učinit pouze nedokonalým a vzhledem k zadání a rozsahu sledování jen velmi stručným způsobem. Soustředujeme se proto pouze na tři problémy, z nichž první lze spojovat především se subjektem geografie, resp. geografů a druhé pak s objektivními faktory rozvoje geografických aplikací (a zprostředkování i geografického poznání) i praxe územního a oblastního plánování včetně řešení problematiky životního prostředí. V prvném případě máme na mysli společenskou připravenost geografie a speciálně absolventů geografie. Jestliže se v posledních dvaceti nebo snad třiceti letech podařilo dosáhnout potřebné profesionalizace absolventů geografie a nahradit v tomto smyslu geografa — encyklopedisty geografem — výzkumníkem, pak v perspektivě bude potřebné zajistit u absolventů geografie nejen vysokou odbornost, nýbrž i rozvinout schopnosti řídící práce. To je totiž důležitou podmínkou pro uplatnění geografů ve vedoucích funkcích a s tím související zajištění společenské prestiže geografie.

Jiný problém představuje problematika efektivního propojení základního výzkumu — aplikovaného výzkumu — projekční činnosti — plánovací a řídící činnosti včetně příslušných realizací. Přes řadu nepochybných zlepšení zůstává totiž vzájemný vztah výzkumu a praktické realizace slabým článkem celého řetězu. Právě v případě geografie jsou mnohé aplikační výstupy analytického typu a jejich bezprostřední použitelnost v praxi je omezená. V realitě řešení problematiky komplexního územního rozvoje by potřebný most mezi výzkumem a realizací mohla nejlépe sehrát projektová činnost v jejím širokém pojetí. Ta je vcelku dobře vyvinuta v případě územního plánování, avšak chybí do značné míry u oblastního plánování a při řešení problematiky životního prostředí. Zároveň účast geografických pracovišť ve vlastní projektové činnosti je dosud omezená. Zajištění propojenosti tohoto druhu souvisí však bezprostředně s další problematikou, kterou je možno spojovat s potřebou integrovaného plánování územního rozvoje. Zkušenosti geografie

ve sféře nejen aplikovaného, nýbrž i základního výzkumu, stejně jako zkušenosti praxe ukazují na potřebu postupné perspektivní integrace oblastně a územně plánovací činnosti i problematiky životního prostředí, resp. ekologického plánování. Při koncipování tohoto integrovaného plánování vývoje společnosti a prostředí by mohla a měla sehrát významnou úlohu geografie vzhledem ke komplexní povaze svého zaměření (při patřičné neskromnosti by mohlo být toto integrované plánování označováno i jako geografické plánování). Při tvorbě této koncepce by ovšem měl primární význam pokrok samotného geografického poznání, na němž je a vždy bude kvalita geografických aplikací záviset.

L iter atura :

1. BUČEK, A., MIKULÍK, O., QUITT, E.: Dosavadní výsledky a zaměření dalšího výzkumu problematiky životního prostředí v Geografickém ústavu ČSAV v Brně. Sborník referátů k XVI. sjezdu ČSGS, s. 148–154, ČSGS při ČSAV, Brno 1981.
2. BUČEK, A., MIKULÍK, O.: Koncepce a výsledky výzkumu životního prostředí v Geografickém ústavu ČSAV v Brně. Geografie v socialistické výstavbě ČSSR — sborník referátů k XVI. sjezdu ČSGS v Čelákovicích ve dnech 2.–6. 7. 1984, s. 71–75, GgÚ ČSAV, Brno 1984.
3. GARDAVSKÝ, V.: K perspektivám geografie. Geografický výzkum v Československé akademii věd — sborník referátů, GgÚ ČSAV, Liblice 1983.
4. GERASIMOV, I. P.: Naučno-techničeskij progress i geografiya. Materialy V. sjezda Geografičeskogo obščestva SSSR, 23 str., Leningrad 1970.
5. HAMPL, M.: Obecné aspekty perspektivního vývoje osídlení. Geografie v socialistické výstavbě ČSSR — sborník referátů k XVI. sjezdu ČSGS v Čelákovicích ve dnech 2.–6. 7. 1984, s. 3–7, GgÚ ČSAV, Brno 1984.
6. Kolektiv: Prostorové členění a perspektivní řešení území severozápadních Čech. 224 str., Dům techniky CVTS, Praha 1976.
7. KORČÁK, J.: Regionální členění Československa. Statistický obzor, 15, s. 416–434, Praha 1934.
8. MIKULA, S.: Aplikace výsledků geografického výzkumu v řízení rozvoje území. Geografický výzkum v ČSAV — sborník referátů, s. 224–228, GgÚ ČSAV, Liblice 1983.
9. STŘÍDA, M., HAVLÍK, V.: Hospodářskogeografické členění území ČSR. 132 str., EÚ ČSAV, Praha 1959.
10. STŘÍDA, M., TOUŠEK, V.: Ekonomickogeografický výzkum v ČSAV — sborník referátů, s. 147–155, GgÚ ČSAV, Liblice 1983.
11. Usnesení vlády ČSR č. 26/1983 — Krajské koncepce urbanizace a osídlení v ČSR.
12. VOTÝPKA, J.: Fyzická geografie v praxi. Geografie v socialistické výstavbě ČSSR — sborník referátů k XVI. sjezdu ČSGS v Čelákovicích ve dnech 2.–6. 7. 1984, s. 34–40, GgÚ ČSAV, Brno 1984.

Р е з ю м е

ЧЕШСКАЯ ГЕОГРАФИЯ И РАЗВИТИЕ РАЙОННОЙ ПЛАНИРОВКИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Оценка развития чешской географии в связи с развитием градостроительства, районной планировки и территориального планирования служит основой для общей характеристики изменений во взаимном отношении между географией и общественной практикой. Именно градостроительство, районная планировка и территориальное планирование представляют собой самую главную сферу применения географических знаний и включения географов в активную деятельность. В последнее время произошли в этом взаимоотношении принципиальные изменения, т. е. в значительной степени повысилась активность географической науки. Эти изменения явились не только последствием, но и одной из главных причин общей трансформации географического познания. Постепенное превращение географии из преимущественно описательной науки в науку конструктивную связано в целом ряде аспектов с развитием приклад-

ных функций. В этом смысле можно активизацию взаимоотношения географии и практики сравнивать с процессом т. наз. количественной революции в географии.

Оценивая развитие прикладных функций географии можно с точки зрения современного состояния выдвинуть на передний план следующие основные факты: В первую очередь это значительное количество задач решаемых географическими учреждениями по прямым заказам проектных и плановых институтций. Несмотря на то, что все еще преобладают работы посвященные частным, причем весьма разнородным проблемам, заметно проявляется тенденция к постепенной концентрации исследовательских коллективов на решение принципиальных проблем комплексного характера. Тематически это особенно два круга проблем — широко понимаемая проблематика окружающей среды с одной стороны, и проблематика развития расселения и особенно процесс урбанизации с другой стороны. Наряду с этой концентрацией имеет место также усиление органической связи фундаментального и прикладного исследований. В результате этого создаются условия для быстрого подъема теоретических знаний до уровня апликации и, наоборот, для необходимой активизации самого теоретического исследования. И, наконец, немалое значение для развития прикладных функций географии имеет также растущее количество географов, занятых в плановых и проектных учреждениях.

На будущее следует поэтому ставить на передний план необходимость создания интегрированной системы планирования и управления обществом в географической среде, т. е. системы, объединяющей пока что относительно автономную деятельность районного, областного и экономического планирования. Именно география, благодаря своей комплексности, должна сыграть важную роль в формировании этого интегрированного планирования общего территориального развития.

*(Pracoviště autorů: katedra ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)
Došlo do redakce 1. února 1985.*

JAROMÍR DEMEK

ČEŠTÍ GEOGRAFOVÉ A STUDIUM ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ (1945—1985)

J. Demek: *Czech geographers and the study of environment (1945—1985)*. — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 108—119 (1985). — Geography is a science developed as a scientific branch studying immediate environment of the human society. Geography always studied the geographical milieu of the human society. The author analyses environmental studies of Czech geographers in the period 1945—1985. Czech geographers substantially contributed to the study of protection and formation of the environment in the Czech Socialist republic in the above mentioned period. Many important papers were published. But there are still further possibilities to contribute to the protection and formation of the optimal environment of the socialist society.

Geografie vznikla v hluboké historii lidstva — stejně jako hospodářství — v souvislosti s nezbytnými životními potřebami první společnosti — lovem, rybářstvím, zemědělstvím. Pro rozvoj společnosti — dokonce i primitivní — bylo třeba dostatečné znalosti geografického prostředí. Geografie tak začala z toho, co nyní po dlouhém vývoji považuje za jeden ze svých nejdůležitějších cílů — z poznání bezprostředního životního prostředí člověka.

Geografové se odědávna zabývali studiem geografického prostředí lidské společnosti (srov. např. L. Mištera, 41). Geografické prostředí lidské společnosti chápeme jako souhrn předmětů a jevů neživé přírody, které jsou v dané historické etapě vtaženy do procesu společenského života a tvoří nevyhnutelné podmínky existence a rozvoje každé společnosti. Geografické prostředí nezbytně hraje důležitou roli v životě společnosti (M. M. Rozental a kol., 52, str. 158).

Po roce 1945 se však stále více začalo ukazovat, že pro život a vývoj lidské společnosti jsou vedle přírodního základu důležité i výtvory člověka, které spolu s částmi přírody vytvázejí kulturní krajinu. Navíc socioekonomické prvky v kulturní krajině jsou dynamičtější než prvky přírody. Termín geografické prostředí lidské společnosti se postupně měnil spíše ve filozofický termín a mezi odborníky i v široké veřejnosti získal popularitu termín životní prostředí lidské společnosti.

Životní prostředí lidské společnosti je definováno různým způsobem. U nás v resortu školství byla přijata následující definice životního prostředí: Životní prostředí je souhrn přírodních, umělých a sociálních složek materiálního světa, které jsou (nebo mohou být) v bezprostřední interakci s člověkem (D. Kvasničková 35).

V druhé polovině šedesátých let si odborníci ve světě i u nás začali uvědomovat, že okolí lidské společnosti se rychle mění. Od lokálních

změn životního prostředí vyvolaných průmyslovou revolucí se znečištění šířilo, až v šedesátých letech začalo dosahovat globálního (planetárního) měřítka. Snahy o ochranu přírody sice začaly již v 19. století a v našem století se stále rozšiřovaly, ale v šedesátých letech začalo být zřejmé, že pouhá ochrana přírody není schopná rozrešit stále narůstající problémy ve vztahu přírody a lidské společnosti. Začaly se hromadit poplašné informace o narůstajícím znečištění atmosféry, vod, půd. Zejména biologové registrovali vymírání stále většího počtu organismů, ohrožení mnohých druhů, řádů ap. i rozrušování celých ekosystémů.

Nová etapa v problematice životního prostředí nastala v momentě, kdy si lidská společnost uvědomila globální změny životního prostředí a nutnost mezinárodní spolupráce. V roce 1969 vystoupil na valném shromáždění OSN tehdejší generální tajemník U Thant s projevem Člověk a jeho prostředí. V květnu 1971 uspořádala Evropská hospodářská komise OSN v ČSSR a PLR symposium EHK o životním prostředí a v roce 1972 se konala ve Stockholmu konference OSN o životním prostředí. Problém životního prostředí lidské společnosti se tak v důležitosti dostal mezi několik málo hlavních otázek současného lidstva na stejně úrovni jako je otázka hladu, jaderné války ap.

V řešení otázek životního prostředí lidské společnosti byly od počátku aktivnější jiné vědní obory než geografie. Např. v přípravě zmíněného sympozia EHK v roce 1971 u nás se aktivněji podíleli architekti, vodohospodáři, právníci ap. Zejména aktivní byli biologové.

U nás se výzkum oblasti ochrany a tvorby životního prostředí v šedesátých letech vyznačoval třemi specifickými rysy, a to:

- a) vznikal na základě společenské objednávky v souvislosti se zhoršujícími se životními podmínkami naší společnosti (se znečištěním ovzduší vlivem spalování hnědého uhlí, znečištěním vod, které do roku 1967 hrozivě narůstalo, odnosem půdy urychlenou erozí, začínajícím odumíráním lesů v Krušných horách ap.);
- b) žádný z tradičních vědních oborů nemohl teoreticky ani prakticky osamoceně zvládnout narůstající společenské požadavky; proto i když některé výše zmíněné obory byly aktivnější a dokonce pretendovaly na vedoucí funkci ve výzkumu ochrany a tvorby životního prostředí, přece se jen tento výzkum v zásadě u nás vyvíjel jako mezioborový a mnohooborový;
- c) současně s plněním společenské objednávky a s řešením nejnatáhovanějších problémů s přímými výstupy do praxe, bylo třeba řešit i teorii ochrany a tvorby životního prostředí spolu s terminologií; významným příspěvkem k řešení teorie byla aplikace systémového přístupu.

Je příznačným rysem, že výzkum ochrany a tvorby životního prostředí se jako samostatný poprvé objevil až na 12. sjezdu českých geografů v Českých Budějovicích v roce 1972. Na tomto sjezdu byl zdůrazněn význam studia otázek životního prostředí, ale současně bylo konstatováno, že geografie se zatím opožďuje se svými příspěvky k řešení tohoto problému. Opožďování bylo zdůvodněno dvěma příčinami, a to za prvé tím, že česká geografie nebyla teoreticky připravena na řešení složitých problémů životního prostředí a za druhé tím, že čeští geografové málo propagovali moderní směry v geografii a výsledky své činnosti na úseku životního prostředí, takže vedoucí orgány se nezřídka dívaly na geografii pouze jako na obor, který se vyučuje na školách [J. Demek,

14, str. 9). Společenská objednávka proto byla směrována do jiných oborů.

Teoretická nepřipravenost geografie na řešení otázek životního prostředí v šedesátých letech byla způsobena vysokou specializací geografů a soustředěním na řešení úzkých otázek v rámci jednotlivých dílčích věd (např. geomorfologie, klimatologie, hydrologie, geografie průmyslu ap.). Nebyly např. zkoumány otázky obecné fyzické geografie a vztahy mezi jednotlivými složkami krajinné sféry. I pojmy jako krajinná sféra, fyzickogeografická nebo socioekonomická sféra se u nás objevily opozdeně až v sedmdesátých letech. Na rozdíl od jiných socialistických zemí (SSSR, NDR, PLR, BLR) se v Česku koncem padesátých a počátkem šedesátých let téměř vůbec nerozvíjela nauka (věda) o krajině. Svoji úlohu sehrál i malý počet geografů ve společenské praxi.

Je rovněž zajímavé, že i na stránkách hlavního českého geografického časopisu — Sborníku Československé geografické společnosti — vystoupili dříve s otázkami životního prostředí negeografové než geografové. Již v 56. svazku Sborníku (vydaném v roce 1953) vystoupil geografům blízký architekt Emanuel Hruška s článkem Problematika oblastního a územního plánování a účast geografů při plánování, v kterém diskutoval úlohy geografů při ochraně a tvorbě životního prostředí v rámci územního plánování. V 69. svazku z roku 1964 pak v článku Tvorba a ochrana krajiny jako životního prostředí znova a dříve než geografové poukázal na klíčové postavení krajiny v ochraně a tvorbě životního prostředí naší společnosti. I další odborníci z kruhů mimo geografii vystoupili na stránkách tohoto časopisu k jednotlivým otázkám ochrany tvorby životního prostředí, jako např. S. Muranský (43) k znečištění ovzduší, V. Bulíček (4) k otázkám problematiky zásobování vodou a k problému znečištění vod ap.

Nelze ovšem jednoznačně říci, že by se čeští geografové v padesátych a šedesátých letech vůbec nezabývali otázkami souvisejícími s ochranou životního prostředí. Ojediněle v naší literatuře nacházíme práce týkající se výzkumu národních parků, chráněných krajinných oblastí nebo přírodních rezervací. Vyšly i studie o urychlené erozi půdy, antropogenních tvarech georeliéfu ap. Jsou to však většinou studie týkající se dílčích problémů.

Soustavný geografický výzkum otázek životního prostředí byl zařízen v Geografickém ústavu ČSAV v roce 1967 řešením úkolu Státního plánu technického rozvoje J — 0 — 76 — 4 Metodika hodnocení pozitivních a negativních vlivů hospodářské činnosti v geografickém prostředí. Iniciátorem řešení tohoto úkolu v rámci geografie byl opětne negeograf — lesní inženýr Vladimír Voráček. Cílem úkolu bylo najít metodiku hodnocení zejména negativních vlivů hospodářské činnosti na životní prostředí. V rámci řešení tohoto úkolu bylo v Česku vymezeno 5 modelových území (severočeský hnědouhelný revír, Jizerské hory, okolí Velkého Meziříčí, jižní Morava a Ostravsko). V páté pětiletce 1971—1975 tento úkol pokračoval pod číslem P — 16 — 161 — 00 — 5.

V roce 1971 byla v Moskvě podepsána dohoda členských států RVHP a SFR Jugoslávie o řešení úkolu Vypracování opatření k ochraně přírody. V rámci tohoto mezinárodního úkolu zaměřeného na řešení otázek životního prostředí se výše zmíněný úkol P — 16 — 161 — 00 — 5 stal základem řešení dílčího úkolu RVHP VI. 3 Rozpracování metodiky ekonomického hodnocení působení člověka na přírodu, jehož vedoucím pra-

covištěm se stal Geografický ústav ČSAV. Začal koordinovat činnost geografických pracovišť SSSR, BLR, NDR, PLR, MLR a SFR Jugoslávie, které řešily otázky životního prostředí. Koordinátorem byl jmenován ing. V. Voráček.

Ve dnech 19.—23. 2. 1973 bylo v Orlové uspořádáno sympozium RVHP o ekonomickém hodnocení vlivu člověka na přírodu, na kterém čeští geografové předložili představitelům RVHP výsledky svých výzkumů životního prostředí. Vedle Geografického ústavu ČSAV se na této akci aktivně a úspěšně podíleli pracovníci Pedagogické fakulty v Ostravě pod vedením doc. dr. M. Havrlanta, CSc.

V rámci zmíněného úkolu úspěšně pokračoval intenzívni geografický výzkum modelových oblastí, zejména severočeského hnědouhelného revíru, Jizerských hor a Ostravská. V roce 1975 byla uskutečněna měsíční expedice odborníků RVHP do modelové oblasti Ostravská.

I v šesté pětiletce 1976—1980 Geografický ústav ČSAV v rámci úkolu RVHP (označovaného nyní číslem I. 3) koordinoval činnost geografických pracovišť v řadě členských států RVHP. V roce 1976 došlo k dalšímu rozšíření a prohloubení socialistické integrace na úseku životního prostředí v rámci úkolu RVHP Vypracování opatření pro ochranu přírody a přírodních zdrojů. Experti socialistických zemí byli seznámeni s metodikou ekonomického a mimoekonomického hodnocení vlivu člověka a jeho aplikací na modelové území Jizerské hory. Čeští geografové se podíleli i na výzkumu životního prostředí v modelových územích dalších členských států RVHP. Výsledky výzkumu publikoval Geografický ústav ČSAV v Brně v Informacionnom bjulletenu o naučnoissledovatel-skoj probleme SEV 8.1 Socialno-ekonomičeskije, organizacionno-pravovyje i pedagogičeskije aspekty ochrany prirody (v ruském jazyce).

V roce 1977 pak byly zkušenosti při práci na úkolu RVHP využity během ustavujícího zasedání komise IGU Člověk a prostředí, které se konalo v modelových územích Jizerské hory a Ostravsko. Čeští geografové seznámili na sympoziu velkou skupinu specialistů z členských států Mezinárodní geografické unie (IGU) se svými výsledky na úseku životního prostředí. Byly účastníky pozitivně hodnoceny (např. srov. I. P. Gerasimov v Izvestijích AN SSSR, serija geografičeskaja).

V roce 1980 byla první etapa úkolu RVHP úspěšně zakončena předáním metodiky ekonomického a mimoekonomického hodnocení vlivu člověka na přírodu nejvyšším orgánům RVHP. Spolupráce členských států RVHP na řešení otázek pokračovala i v sedmé pětiletce 1981—1985, kdy čeští geografové se podíleli na řešení řady problémů koordinovaných jednotlivými geografickými institucemi států RVHP (např. na otázkách ochrany a tvorby kulturní krajiny, sestavení tematických map krajiny a životního prostředí ap.).

Uvedený příklad mezinárodní spolupráce geografů na úseku životního prostředí v rámci RVHP i IGU umožnil českým geografům jednak rychle se seznámit s pracemi na tomto úseku v členských státech RVHP i v dalších členských státech IGU a jednak uplatnit výsledky naší práce na mezinárodním poli. Je třeba totiž mít na paměti, že studium životního prostředí vedle vědeckého a ekonomického aspektu má i výrazný mezinárodně politický aspekt. Výsledky této mezinárodní spolupráce byly pozitivně hodnoceny i na XXIII. mezinárodním geografickém kongresu v Moskvě 1976 (srov. K. Mišev — I. Bence — J. Demek, 40, Sovětskyje issledovanija geografov stran — členov SEV v oblasti ochrany

i ulučenija okružujučej sredy i ich perspektivy. In: V. P. Maksakovskij 37).

Práce českých geografů v rámci naší vlasti při řešení otázek ochrany a tvorby životního prostředí můžeme rozdělit zhruba do pěti skupin. V následujícím uvedu některé charakteristické příklady.

První skupinou jsou práce, které se souborně zabývaly otázkou vztahu přírody a společnosti na území ČSR. Jako příklad lze uvést soubornou studii Životní prostředí ČSR (Studia Geographica č. 39), která byla zpracována v Geografickém ústavu ČSAV a vydána v roce 1974. Ve studii byly z geografického hlediska zhodnoceny hlavní prostorové aspekty vztahu přírody a socialistické společnosti na území České socialistické republiky. Významnou součástí studie byla barevná mapa Kvalita životního prostředí ČSR v měřítku 1 : 500 000, jejímž editorem byl dr. Antonín Götz, CSc. Mapa poprvé v poměrně velkém měřítku zobrazila stav životního prostředí v ČSR a poukázala na oblasti, v nichž dochází ke střetu zájmů hospodářské činnosti společnosti a přírodního základu krajiny. Mapa byla pozitivně hodnocena i v zahraničí (např. v SSSR). V druhém vydání vyšla tato studie v roce 1976. Stala se pak i základem publikace Životní prostředí České socialistické republiky, která vyšla v roce 1978 ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze (i s mapou Kvalita životního prostředí ČSR 1 : 500 000) a byla rychle rozebrána.

Druhou skupinou jsou práce, které se komplexně zabývaly otázkami životního prostředí v určité oblasti, zejména oblastí, v nichž existují problémy na úseku vztahu přírody a socialistické společnosti a jimž proto naše vláda i stranické orgány věnují zvýšenou pozornost. Uvedu některé příklady. V letech 1976–1980 řešil kolektiv pracovníků kolem Pedagogické fakulty v Plzni (koordinátor doc. dr. L. Mištera, DrSc.) rozsáhlý úkol Státního plánu základního výzkumu II—5—2/5 Výzkum tvorby a ochrany životního prostředí oblasti západočeských lázní. Podobně geografové Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem za spolupráce dalších odborníků řešili v šesté pětiletce 1976–1980 v rámci SPZV úkol II—5—2/6 Ekonomické a ekologické hodnocení vlivu člověka na životní prostředí ve spádové oblasti města Ústí nad Labem, jehož koordinátorem byl již zemřelý RNDr. Miroslav Špůr, CSc. Na přírodovědecké fakultě UJEP v Brně byly pod vedením zesnulého prof. dr. M. Noska, DrSc., v páté pětiletce řešeny otázky životního prostředí Znojemska, v šesté pětiletce 1976–1980 v rámci dálčího úkolu SPZV II—5—4/1 problémy životního prostředí v teritoriálním systému Rosicka-Oslavanska (po úmrtí prof. Noska úkol vedl a dokončil doc. dr. Alois Hynek, CSc.) a v sedmé pětiletce v rámci dálčího úkolu SPZV II—7—3/04 téma Regionální struktury a geoekologie brněnské aglomerace (vedoucí doc. dr. Jaromír Demek, DrSc.). Rovněž v sedmé pětiletce 1981–1985 řešila katedra ekonomické a regionální geografie Univerzity Karlovy úkol Vliv zemědělské výroby na vývoj struktury ploch a metodiku záboru půdy (vedoucí doc. dr. Václav Gardavský, CSc.). Zejména byly studovány otázky únosnosti půd, funkční klasifikace území z hlediska životního prostředí a vztah životního prostředí a zemědělské výroby ve Středočeském, Jihočeském a Severomoravském kraji.

Řada významných prací, které náležejí do druhé skupiny, byla zpracována v Geografickém ústavu ČSAV. V letech 1966–1968 ústav řešil v rámci úkolu SPZV III—0—1/4 střety mezi přírodou a plánovanou výstavbou přehrad na řece Dyji u Nových Mlýnů. V sedmé pětiletce se ústav

v rámci úkolu SPZV II—7—4/02 Hodnocení změn krajiny v oblasti budování a provozu nádrže Nové Mlýny k této problematice vrátil, protože bohužel většina geografií prognozovaných negativních vlivů na životní prostředí se po vybudování horní a střední zdrže ukázala jako správná. V páté pětiletce ústav řešil úkol SPZV II—5—4 a zpracoval studie Životní prostředí Ostravská (koordinátor dr. Jaroslav Mareš, CSc.), Negativní vlivy hospodářské činnosti na životní prostředí v modelové oblasti Břeclav (koordinátor ing. Antonín Buček, CSc.), Negativní vlivy hospodářské činnosti na prostředí modelové oblasti Jihlavsko a další. V rámci úkolu SPZV II—5—1/13 byly studovány otázky životního prostředí Moravského krasu (koordinátor dr. Jan Přibyl, CSc.). V páté pětiletce rovněž ústav řešil rozsáhlý úkol Státního plánu technického rozvoje P—16—1061—012 Systém komplexní ochrany před znečištěním v SHR a přilehlých oblastech, který byl úspěšně zakončen v roce 1976 (koordinátorem byl dr. Evžen Quitt, CSc.).

V šesté pětiletce v úkolu SPZV II—5—2/2 Výzkum ekonomického a mimoekonomického hodnocení vlivu člověka na přírodu se podlel řešením otázek životního prostředí v Jizerských horách, na Českomoravské vrchovině, v okolí lázní Luhačovic a dalších. V sedmé pětiletce na tyto úkoly navázala optimalizace hospodaření v okolí lázní Luhačovic (koordinátor dr. Evžen Quitt, CSc.), vyhodnocení problémů životního prostředí Teplicka a Moravského krasu (koordinátor dr. Jan Přibyl, CSc.) a další. V letech 1976 až 1982 ústav v rámci socialistického závazku řešil úkol Geoekologie brněnské aglomerace (ve spolupráci s Ústavem pro výzkum obratlovců ČSAV), jehož vedoucím byl již zemřelý doc. dr. Miroslav Macka, CSc. Značná část těchto prací byla předána státním a stranickým orgánům různých stupňů a zčásti i využita v praxi.

Třetí skupinu tvoří práce většinou menšího prostorového rozsahu, které byly českými geografiemi vytvořeny bezprostředně pro řešení konkrétních potřeb praxe. Tyto práce mají různou podobu i rozsah. Jako příklad mohou sloužit studie pro orgány Státní ochrany přírody, které jsou zpracovávány na katedře kartografie a fyzické geografie přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy nebo studie týkající se hodnocení čistoty vod, perspektiv zásobování vodou a otázek rekreace vypracované na katedře geografie a didaktiky geografie přírodovědecké fakulty Palackého univerzity v Olomouci. Na přírodovědecké a pedagogické fakultě UJEP v Brně byla zpracována řada otázek životního prostředí v městě Brně a jeho okolí, zejména pro MěstNV a Brnoprojekt. Byla řešena i složitá otázka vlivu zemědělské výroby na životní prostředí v CHKO Moravský kras (vede dr. Slavomír Juránek). Na pedagogické fakultě v Ostravě jsou to problémy životního prostředí ostravské průmyslové aglomerace, ale i CHKO Beskydy (doc. dr. M. Havrlant, CSc., a dr. Ladislav Bužek, CSc.). Na pedagogické fakultě v Plzni jsou řešeny konkrétní problémy týkající se plzeňské průmyslové aglomerace. Na řešení těchto úkolů se podlejí studenti zeměpisu v rámci diplomových prací a prací SVOČ.

I Geografický ústav ČSAV ve své činnosti řešil podobné společenské objednávky.

Důležité je, že těmito pracemi geografové prokázali, že jsou schopni řešit konkrétní problémy životního prostředí pro praxi a podlel se přímo na projektech zaměřených na zlepšení životního prostředí v dané oblasti. Důsledkem těchto prací bylo rovněž zapojení geografů do různých

komisí a plánovacích orgánů na útvarech hlavního architekta měst, odborech územního a oblastního plánování, v projektových ústavech ap. Současně vzrostly i požadavky na absolventy.

Čtvrtou skupinou jsou studie řešící odvětvové otázky mající vztah k životnímu prostředí. Příkladem mohou být např. následující studie:

- studie urychlené eroze půdy na našich polích s projektováním protierozních opatření; při řešení tohoto problému dosáhl značných úspěchů Geografický ústav ČSAV zejména pracemi dr. Otakara Stehlíka, CSc., které našly ohlas i v zahraničí, a Pedagogická fakulta v Ostravě studiem dr. L. Buzka, CSc.;
- studie vzniku a vývoje antropogenních tvarů georeliéfu, které po roce 1945 zahájil dr. Ladislav Zapletal, CSc., z katedry geografie a didaktiky geografie přírodovědecké fakulty UP v Olomouci a které byly později rozvinuty na přírodovědeckých fakultách UK v Praze, UJEP v Brně i na pedagogických fakultách v Ostravě a Plzni;
- studie cestovního ruchu a rekreace ve vztahu k životnímu prostředí, které byly řešeny na katedře geografie a didaktiky geografie přírodovědecké fakulty UP v Olomouci (doc. dr. Stanislava Šprincová, CSc.), Pedagogické fakultě v Ostravě (doc. dr. M. Havrlant, CSc.), v Geografickém ústavu ČSAV a na dalších geografických pracovištích.

Pátou skupinou jsou teoretické studie věnované problematice životního prostředí. Již jsme uvedli, že právě zaostávání teorie bylo příčinou, že geografie se z počátku opožďovala v řešení otázek životního prostředí. V šedesátých letech na rozdíl od jiných oborů (biologů, architektů, právníků, vodohospodářů ap.) geografové nebyli schopni uplatnit svoje prostorově orientované teorie při řešení životního prostředí. Čeští geografové dosud nevydali monografii zabývající se geografickou teorií životního prostředí. Přitom prostorové aspekty životního prostředí jsou velmi důležité (např. rozměrování hospodářských aktivit z hlediska vlastností přírodního základu krajiny). Teprve v roce 1985 vyšla ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze vysokoškolská učebnice nauky o krajině a životním prostředí (autoři M. Havrlant a L. Buzek).

Zvláštní místo v této problematice zaujmají otázky nauky o krajině. Krajina je ústřední pojem v řešení otázek ochrany a tvorby životního prostředí (jak správně a včas rozpoznali např. biologové). Koncem padesátých a počátkem šedesátých let v souvislosti s velkými změnami, ke kterým docházelo v naší krajině (kolektivizace zemědělství, industrializace, urbanizace), praxe vyžadovala teorii řešení optimalizace vztahů přírody a společnosti v krajině. Česká geografie se však v té době téměř otázkami téměř nezabývala. Věda a praxe však nesnášeji prázdná místa a neřešené problémy. Zatímco v zahraničí se vyvinula v rámci geografie dílkí věda nazývaná krajinná ekologie (první použil tohoto termínu geograf prof. C. Troll), u nás vyvinuli místo geografů velkou aktivitu biologové. To mělo za následek mj. zřízení Ústavu krajinné ekologie ČSAV, publikaci monografií o krajině (např. M. Martiš — J. Šolc, 39, E. Hadač, 15 a další).

Na geografii byla teprve ve školním roce 1974/1975 zavedena přednáška Nauka o krajině a životním prostředí. V roce 1974 vyšla monografie Jaromíra Demka Systémová teorie a studium krajiny (Studia Geographica č. 40), v níž se pokusil shrnout geografické základy studia krajiny jako životního prostředí společnosti na základě systémového přístupu. V roce 1982 byla vydána zajímavá skripta prof. dr. Václava

Němečka, CSc., Nauka o krajině, v nichž vychází z německé krajinářské školy. Postupně se v české geografii začaly rozpracovávat otázky krajiny a vytváret i pražská krajinářská škola (vedená prof. dr. Václavem Králem, DrSc.) a brněnská krajinářská škola (představovaná zejména doc. dr. Aloisem Hynkem, CSc., a dr. Pavlem Trnkou na brněnské univerzitě). Byly řešeny i otázky, kterým dříve vůbec nebyla věnována pozornost (např. estetika krajiny — viz prof. dr. Václav Král, DrSc.). Je to jeden z velmi pozitivních rysů rozvoje naší geografie po roce 1945, který je třeba upevňovat.

Geografové se rovněž věnovali otázce výchovy k ochraně a péči o životní prostředí. V šesté pětiletce se podíleli na výzkumu v rámci resortního úkolu ministerstva školství ČSR RŠ 23/4 Výchova k péči o životní prostředí v oboru geografie a v sedmé pětiletce 1981–1985 na resortním úkolu RŠ II—04/04—05 Výchova k péči o životní prostředí v předmětové složce učitelského studia geografie pro 5.–12. ročník. V roce 1979 pak vyšla monografie zemřelého prof. dr. Miloše Noska, DrSc., a kolektivu o výchově k ochraně a péči o životní prostředí v geografii (*Folia Facultatis Scientiarum Naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis*).

Uvedený přehled názorů i vybrané konkrétní příklady činnosti geografů na úseku životního prostředí ukazují, že geografové po počátečním zaváhání se aktivně zapojili do řešení otázek ochrany a tvorby životního prostředí. Geografie má teoretické i kádrové předpoklady k tomu, aby zaujala důstojné místo po boku jiných vědních oborů v řešení tohoto problému důležitého pro další rozvoj naší socialistické společnosti i lidstva jako celku na Zemi. Geografové v posledních 25 letech prokázali, že jsou schopni řešit otázky životního prostředí na různých úrovních — od teoretické až po bezprostřední projektování opatření na zlepšení životního prostředí v daném městě nebo oblasti. Prokázali, že jsou schopni se uplatnit i na mezinárodním poli, a to jak v rámci socialistického společenství, tak i v rámci mezinárodních organizací (např. IGU). Geografie přirozeně sama není schopna řešit celý komplex problémů životního prostředí, ale je schopná přinést závažné příspěvky k řešení prostorovo-časových otázek problematiky. Geografové jsou schopni jako rovnocenní partneři spolupracovat v mezioborových týmech. Geografie také přispívá k výchově obyvatelstva — občanů socialistického státu k ochraně a péči o životní prostředí. V rámci nové československé výchovně vzdělávací soustavy byla problematika životního prostředí zařazena do celé soustavy výuky zeměpisu na všech typech našich škol.

V blízké budoucnosti však geografie bude muset řešit některé otázky dalšího prohloubení studia životního prostředí v souvislosti s nepříznivým trendem znečištěování prostředí v národním i mezinárodním měřítku. Bude třeba zejména řešit problémy:

- dalšího rozvoje geografické teorie životního prostředí, zejména prostorovo-časového aspektu životního prostředí a vztahu mezi činností společnosti a přírodním základem krajiny; bude třeba publikovat monografii o teorii životního prostředí jako geosystému;
- rozvíjet nauku o krajině, jako bezprostředním okolí lidské společnosti (zejména teorii kulturní krajiny);
- řešit problém dalšího rozšíření podílu geografů v útvarech ochrany a tvorby životního prostředí v orgánech a organizacích naší socialistické společnosti;

- řešit otázky prohloubení výchovy občanů socialistické vlasti na úseku ochrany a tvorby životního prostředí na našich školách v zeměpisu i v soustavě dalšího vzdělávání občanů (např. v Československé geografické společnosti a prostřednictvím sekcí životního prostředí Socialistické akademie ČSR),
- zabývat se mezinárodně politickými otázkami životního prostředí a mezinárodní spoluprací v rámci státu RVHP.

Závěrem lze tedy konstatovat, že po druhé světové válce se v rámci české geografie vytvořil samostatný oboř nauky o životním prostředí a došlo i k rozvoji nauky o krajině, i když s určitými problémy a časovým zpožděním. Čeští geografové se uplatnili při výzkumu životního prostředí v mezinárodním rámci. Aktivně se podíleli na řešení výzkumného programu RVHP, koordinovali práci řady geografických pracovišť členských států RVHP. Výsledky této spolupráce byly kladně hodnoceny nejvyššími orgány RVHP. Pozitivní jsou i výsledky mezinárodní spolupráce v rámci Mezinárodní geografické unie (IGU).

V rámci ČSSR se geografové uplatnili řešením prostorově orientovaných problémů životního prostředí na různých úrovích. Řada geografů je dnes na různých místech přímo v praxi a jejich podíl na řešení otázek životního prostředí je dnes všeobecně uznáván. Výsledky řešených úkolů jsou předávány přímo do praxe — státním orgánům různých stupňů, a je k nim přihlíženo při řešení praktických problémů. Geografové se za posledních 20 let uplatnili přímo v projektování opatření na ochranu životního prostředí.

V rámci zavádění nové československé výchovně vzdělávací soustavy se podařilo prosadit otázky ochrany a tvorby životního prostředí do vyučování zeměpisu na všech stupních škol. I na základní škole máme dnes nauku o krajině a životním prostředí (7. ročník ZŠ).

Autor děkuje vedoucím geografických pracovišť v ČSR za poskytnuté podklady a literaturu ke zpracování tohoto přehledu.

L iteratura:

V seznamu literatury jsou uvedeny jednak práce citované v textu a jednak práce, které podle mínění autora reprezentují jednotlivé směry výzkumu životního prostředí českými geografy. Seznam přirozeně není zdaleka úplnou bibliografií prací českých geografů o životním prostředí.

1. BÍNA, J., FOLK, C.: Geoekologie brněnské aglomerace. *Studia Geographica*, 83, Brno, Geografický ústav ČSAV 1983, 362 str.
2. BUČEK, A., MIKULÍK, O.: Valuation of the negative effects of economic activities on the environment of the model region of Liberec and Excursion Guide. *Studia Geographica*, 57, Brno, Geografický ústav ČSAV 1977, 109 + 41 str.
3. BUČEK, A., MIKULÍK, O.: Koncepce a výsledky výzkumu životního prostředí v Geografickém ústavu ČSAV v Brně. *Sborník prací* 6, Brno, Geografický ústav ČSAV 1984, s. 71–75.
4. BULÍČEK, J.: Voda v ČSR. *Sborník ČSGS*, 63, Praha, Academia 1958, č. 1, s. 1–9.
5. BUZEK, L.: Eroze proudící vodou v centrální části Moravskoslezských Beskyd. *Spisy pedagogické fakulty v Ostravě* 45, Ostrava 1981, 109 str. + přílohy.
6. DEMEK, J.: Systémová teorie a studium krajiny. *Studia Geographica*, 40, Brno, Geografický ústav ČSAV 1974, 200 str.
7. DEMEK, J.: Geografická prognóza životního prostředí. *Životné prostredie*, XI, Bratislava, VŠAV 1977, č. 3, s. 120–122.
8. DEMEK, J.: Teorie kulturní krajiny. *Sborník ČSGS*, 84, Praha, Academia 1979, č. 1, s. 22–35.
9. DEMEK, J.: Nauka o krajině. Praha, SPN 1981, 234 str.

10. DEMEK, J.: Vztahy přírody a techniky v krajině. Životné prostredie, XV, Bratislava, VSAV 1981, s. 229—232.
11. DEMEK, J.: Kultura krajiny. Životné prostredie, XVII, Bratislava, VSAV 1983, s. 62—66.
12. DEMEK, J. a kol.: Životní prostředí ČSR. Praha, SPN 1978, 158 str. + barevná mapa.
13. DEMEK, J., VORÁČEK, V.: Životní prostředí ČSR (současný stav, problémy a perspektivy). *Studia Geographica*, 39, Brno, Geografický ústav ČSAV 1974, 62 str. + barevná mapa.
14. DEMEK, J., CHÁBERA, S., NEKOVÁŘ, F., MUNZAR, J.: Geografie a výzkum životního prostředí. *Studia Geographica*, 24, Brno, Geografický ústav ČSAV 1972, 80 str.
15. HADAČ, E.: Krajina a lidé. Úvod do krajinné ekologie. Praha Academia 1982, 152 str.
16. HAVRLANT, M.: Problémy rekreačního zázemí pro obyvatelstvo ostravské průmyslové aglomerace. *Sborník ČSGS*, 73, Praha, Academia 1968, č. 2, str. 143—148.
17. HAVRLANT, M.: Problematika ochrany životního prostředí ostravské průmyslové oblasti. *Studia Geographica*, 51, Brno, Geografický ústav ČSAV 1975, s. 55—58.
18. HAVRLANT, M.: Zázemí ostravské průmyslové oblasti, jeho funkce a možnosti využití pro rekreační účely. *Spisy pedagogické fakulty v Ostravě*, 36, Ostrava, SPN 1977, 136 str.
19. HAVRLANT, M.: Antropogenní formy reliéfu a životní prostředí ostravské průmyslové oblasti. *Spisy pedagogické fakulty v Ostravě*, 41, Ostrava, SPN 1979.
20. HAVRLANT, M., BUZEK, L., MATOUSEK, A.: Geografie a životní prostředí. Ostrava, Pedagogická fakulta 1975, 150 str.
21. HAVRLANT, M., BUZEK, L.: Ochrana a tvorba krajiny v geografickém prostředí. Ostrava, Pedagogická fakulta 1976, 166 str.
22. HORNIK, S.: Biogeografická charakteristika území Špičáku na Českomoravské vrchovině. Brno, UJEP — Spisy pedagogické fakulty, 14, 1973, 140 str.
23. HRUŠKA, E.: Problematika oblastního a územního plánování a účast geografů při plánování. *Sborník ČSGS*, 56, Praha, Academia 1951, s. 73—82.
24. HRUŠKA, E.: Tvorba a ochrana krajiny jako životního prostředí. *Sborník ČSGS*, 69, Praha, Academia 1964, č. 2, s. 89—98.
25. HYNEK, A., TRNKA, P.: Topochory dyjské části Znojemska. *Folia Fac. Scientiarum Natur. Univ. Purkyningar Brunensis, Geographia*, XXII, Brno, UJEP 1981, č. 4, s. 1—100.
26. HYNEK, A. a kol.: Geografická analýza a syntéza Rosicko-Oslavanska. *Folia Fac. Scientiarum Natur. Univ. Purkyningar Brunensis, Geographia*, XXIV, Brno, UJEP 1983, č. 1, s. 1—102.
27. JANSKÝ, B.: Kyselé deště a jejich vliv na vodní ekosystémy. *Sborník prací*, 6, Brno, Geografický ústav ČSAV 1984, s. 99—106.
28. JURÁNEK, S.: Vliv zemědělství na životní prostředí. *Sborník Okresního muzea v Blansku, Okresní muzeum* 1980, s. 63—66.
29. JURÁNEK, S.: Vliv živočišné výroby na životní prostředí Moravského krasu. *Sborník Okresního muzea v Blansku*, XII, Blansko, Okresní muzeum 1982, s. 53—57.
30. JURÁNEK, S., LABOUNEK, V., VYMAZAL, S.: Zemědělství a životní prostředí Moravského krasu. Životné prostredie, XVIII, Bratislava, VSAV 1984, č. 1, s. 28—31.
31. KRÁL, V.: Hodnocení estetiky krajiny na příkladu Severočeského kraje. *Acta Univ. Carolinae Geographica*, 15, Praha, Univerzita Karlova 1980, č. 1, s. 39—49.
32. KRÁL, V.: Metody hodnocení estetiky krajiny. *Prace i Studia Geograficzne*, 4, Warszawa, Instytut Geografii a Przestrzennego Zagospodarowania PAN 1983, s. 17—22.
33. KUBÍČKOVÁ, V.: Vyučování o životním prostředí v zeměpisu na školách I. a II. cyklu v Jihomoravském kraji. *Sborník ČSGS*, 80, Praha, Academia 1975, č. 1, s. 55—57.
34. KUNC, K.: Ochrana přírody a chráněná území v Severočeském kraji. *Sborník pedagogické fakulty Ústí nad Labem, řada zeměpisná*, Praha, SPN 1972, 62 str.
35. KVASNIČKOVÁ, D.: Systém výchovy k péči o životní prostředí. Praha, VÚP 1975, 111 str.
36. MACHYČEK, J.: Klimatologie a životní prostředí člověka. *Sborník z ideologické konference o tvorbě a ochraně životního prostředí*, Olomouc, Univerzita Palackého 1979, s. 141—144.
37. MAKSAKOVSKIJ, V. P.: Racionalnoje ispolzovanije prirodnych resursov i ochrana okružujuščej sredy. Moskva, Progress 1977.
38. MAREŠ, J. a kol.: Vliv člověka na životní prostředí Ostravská. *Studia Geographica*, 43, Brno, Geografický ústav ČSAV 1975, 195 str.

39. MARTIŠ, M., ŠOLC, J.: Země, krajina, člověk. Malá moderní encyklopédie, 85, Praha, Horizont 1977, 215 str.
40. MIŠEV, K., BENCE, I., DEMEK, J.: Sovmestnyje issledovaniya geografov stran. členov SEV v oblasti ochrany i ulučšenija okružajušej sredy i ich perspektiva. In: V. P. Maksakovskij, Racionalnoje ispolzovanie prirodnich resursov i ochrana okružajušej sredy, Moskva, Progress 1977, s. 15—32.
41. MIŠTERA, L.: Geografické prostředí a jeho ochrana. Sborník Ochrana životního prostředí. Plzeň, Československá společnost pro vědu a kulturu 1972, s. 74—78.
42. MIŠTERA, L.: Geografie v ochraně a tvorbě životního prostředí. Studia Geographica, 51, Brno, Geografický ústav ČSAV 1975, s. 3—7.
43. MURANSKÝ, S.: Oblasti největšího znečištění ovzduší a vody v ČSSR. Sborník ČSGS, 69, Praha, Academia 1964, s. 286—299.
44. NĚMEČEK, V.: Nauka o krajině. Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta 1982, 88 str.
45. NĚMEČEK, V. a kol.: Geografie Severočeského kraje. Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta 1983, 108 str.
46. NOSEK, M.: Geografie, životní prostředí a jeho politické a mezinárodní aspekty. Sborník ČSGS, 79, Praha, Academia, č. 2, s. 122—131.
47. NOSEK, M. a kol.: Výchova k péči o životní prostředí. Folia Fac. Scient. Naturarium Univ. Purkyningar Brunensis, Geographia, XX, Brno, UJEP 1979, č. 4, s. 1—65.
48. NOVÁKOVÁ—HŘIBOVÁ, B.: Vývoj světové populace a její vliv na životní prostředí. Životné prostredie, VII, Bratislava, VSAV 1973, č. 1, s. 33—37.
49. PECH, J.: Zvláštnosti a vlivy přírodního prostředí východní části Plzeňské kotlyny na vývoj životního prostředí katastru Plzně. Studia Geographica, 51, Brno, Geografický ústav ČSAV 1975, s. 84—87.
50. PECH, J.: Komunikační tvary antropogenního reliéfu jihozápadně od Stříbra. Sborník pedagogické fakulty v Plzni, Zeměpis, VIII, Praha, SPN 1982, s. 93—107 + 1 mapa.
51. PŘIBYL, J.: Karst regions and environment. Studia Geographica, 62, Brno, Geografický ústav ČSAV 1977, 114 str.
52. ROZENTAL, M. M. a kol.: Filozofický slovník. Praha, Svoboda 1976, 555 str.
53. STEHLÍK, O.: Vývoj eroze půdy v ČSR. Studia Geographica, 72, Brno, Geografický ústav ČSAV 1981, 37 str.
54. ŠPRINCOVÁ, S.: Tourism: One of the reasons for the devastation of the Environment. 22nd International Geographical Congress I., Montreal, University of Montreal Press 1972, s. 671—672.
55. ŠPRINCOVÁ, S.: Druhé bydlení a jeho vliv na životní prostředí. Životné prostredie, XVII, Bratislava, VSAV 1983, č. 1, s. 18—20.
56. ŠPŮR, M.: Průmyslová zóna města Ústí nad Labem jako činitel životního prostředí. Studia Geographica, 51, Brno, Geografický ústav ČSAV 1975, s. 167—170.
57. ŠUPKA, J.: Výchova žáků k ochraně životního prostředí. Komenský, 98, Praha, SPN 1973, č. 7, s. 417—420.
58. VENIG, K.: Plzeň a její životní prostředí. Studia Geographica, 51, Brno, Geografický ústav ČSAV 1975, s. 67—76.
59. VORÁČEK, V.: Problemy razrabotki metodiki ocenki vozdějství člověka na prirodu. Novyje ideji v geografii, 3, Moskva, Progress 1977, s. 273—279.
60. ZAPLETAL, L.: Progress in anthropogenic geomorphology 1950—1980. Acta Univ. Palack. Olom. fac. rerum nat. Geographica-Geol., 21, Olomouc, SPN 1983, s. 103—124.

Summary

CZECH GEOGRAPHERS AND THE STUDY OF ENVIRONMENT (1945—1985)

Geographers always studied the immediate environment of the human society. Czech geographers substantially contributed to the study of protection and formation of environment in the Czech Socialist Republic. The author in his paper analyses the development of the study of environmental problems by Czech geographers in the period 1945—1985. In the period 1945—1960 Czech geographers were dealing with the problems of the protection of nature. After 1960 a number of studies was presented dealing with environmental problems. The author was able to distinguish 5 types of studies. The first type are papers treating of environmental problems on the whole territory of the Czech Socialist Republic (e. g. monography Environment of Czech

Socialist Republic published in Prague 1978, State Publishing House on Pedagogy). The second type are studies dealing with environmental problems in selected areas, especially in areas with air and water pollution etc. The third type are papers treating of the concrete protective measures in cities, protected areas, etc. The fourth type are studies solving selected problems like the accelerated soil erosion, the development of anthropogenic georelief forms, the distribution of recreation in relationship to environment etc. The fifth type are theoretical studies dealing with the environment as a geosystem.

Exemples of international cooperation of Czech geographers in the solution of environmental problems are discussed (COMECON environmental cooperation and cooperation within the frame of non-govermental international scientific organizations like I. G. U.).

Czech geographers in the past 25th years substantially contributed to the solution of environmental problems, but there are still further possibilities for future studies.

*(Pracoviště autora: katedra geografie přírodovědecké fakulty UJEP, Kotlářská 2,
611 37 Brno.)*

Došlo do redakce 22. prosince 1984.

VLADIMÍR VAHALA

KARTOGRAFIE A DÁLKOVÝ PRŮZKUM ZEMĚ V ČSR

Nové směry a tendence jejich rozvoje

V. Vahala: *Cartography and Remote Sensing of the Earth. New Trends and Development.* — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 120—130 (1985). — In the article are characterized some of new trends in Czech geography. The attention is paid mainly to cartography and remote sensing of the Earth. In cartography the author deals with the process of automation, processing of thematic maps and geographical information system. The remote sensing of the Earth is being considered here from the point-of-view of its utilization in regional problems.

1. Úvod

V roce 1985 slaví celá československá veřejnost čtyřicáté výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. Při této příležitosti je jistě vhodné podívat se na rozvoj některých vědních disciplín anebo některých nových směrů geografie za uvedené období. V tomto článku se zabývám dvěma vědními disciplínami, a to kartografií a dálkovým průzkumem Země (dále jen DPZ), v nichž se nejvíce projevily výsledky vědeckotechnické revoluce uplynulého období.

2. Kartografie

2.1 Místo kartografie v geografických vědách

Kartografie měla vždy v geografii své nezastupitelné místo. Geografové vždy předkládali veřejnosti výsledky své práce v podobě map obecně geografických, zvláště v minulosti, a v poslední době zvláště tematických. Kartografie však nejen zobrazuje výsledky výzkumu ostatních vědních disciplín geografie, ale usnadňuje svou názorností další rozvíjení geografických výzkumů. Tuto funkci však plní kartografie i v jiných vědních oborech, např. v geologii. Z hlediska systémového uspořádání geografie je však kartografie na stejném úrovni jako fyzická, ekonomická nebo sociální geografie.

2.2 Dosavadní vývoj kartografie v Geografickém ústavu ČSAV

Se vznikem Československé akademie věd v roce 1952 je spojen i vznik 4 geografických kabinetů: kabinetu pro geomorfologii v Brně, kabinetu pro kartografii v Praze, kabinetu pro historickou geografii v Praze a kabinetu pro hospodářský zeměpis v Praze.

Do kabinetu pro kartografii v Praze byla začleněna i Státní sbírka mapová, založená v roce 1920.

V prvním desetiletém období po svém vzniku se kabinet pro kartografii věnoval především dvěma nosným úkolům: správě, zdokonalení a využití Státní sbírky mapové a kartometrickým pracím na území ČSSR. V prvním úkolu byly prováděny práce mající charakter historické geografie, z nichž nejrozsáhlejší byly přípravy druhého vydání Monumenta cartographica. V druhém úkolu byly rozpracovány různé teorie kartometrických metod.

V druhém desetiletí, tj. po vzniku Geografického ústavu ČSAV (1962), byla hlavní pozornost věnována pracím na Národním atlasi ČSSR a na Československém vojenském atlasi, které byly pak vydány tehdejší Ústřední správou geodézie a kartografie a ministerstvem národní obrany. Obě díla byla vydána prakticky k 20. výročí osvobození Československa.

V následujícím období se kartografická práce specializovala na oblast tvorby tematických map. V té době byl zpracován Soubor map fyzickogeografické rajonizace ČSSR a Soubor map ekonomickogeografické rajonizace ČSSR, oba v počtu 17 mapových listů měřítka 1 : 500 000. Současně se pokračovalo i v dalších začatých kartometrických pracích. V důsledku připravovaných reorganizačních změn nastal po tomto druhém desetiletí ústavu další rozvoj kartografie.

15. 5. 1979 schválilo prezidium ČSAV novou koncepci ústavu, v níž se z hlediska kartografie počítalo se dvěma opatřeními:

— se zřízením oddělení kartografie a dálkového průzkumu Země (DPZ),

— se zřízením a vybavením kartografické laboratoře.

Uvedené oddělení se v roce 1983 rozdělilo na dvě samostatná oddělení: oddělení kartografie v Praze a oddělení DPZ v Brně.

Podle projektu hlavního úkolu Státního plánu základního výzkumu II—7—2 „Země — dálkový průzkum a kartografické modelování krajiny“ na 7. pětiletce (1981—1985) přistoupil ústav ve spolupráci s příslušnými státními orgány k automatizované kartografické tvorbě těchto děl:

- Souboru map pro územně plánovací orgány federálního ministerstva hutnictví a těžkého strojírenství (spolupráce s FMHTS),
- Atlasu sčítání lidu, domů a bytů 1980 pro ČSR (spolupráce s ČSÚ),
- Atlasu lidu a úrovně bydlení 1980 pro ČSSR (spolupráce s FSÚ),
- Mapy hustoty obyvatelstva,
- Mapy ekologického generelu ČSR,
- Souboru fyzickogeografických map území Teplicka,
- Souboru map životního prostředí území Frenštátska,
- Souboru tematických map Jihomoravského kraje.

2.3 Vývoj kartografie v jiných organizacích

V kartografickém oddělení Geografického ústavu Univerzity Karlovy v Praze se po roce 1945 vedle autorského zpracování map a atlasů pro školní a veřejnou potřebu (K. Kuchař, B. Šalamon) věnovala pozornost dějinám kartografie, stanovení kartometrických charakteristik území Československa a přípravě mapy orografických celků Československa. Univerzitní kartografové řídili také odbornou a vědeckou práci Státní sbír-

ky mapové a zejména její časopis Kartografický přehled, který založil roku 1946 K. Kuchař a který se stal publikační tribunou naší geografické a zčásti i geodetické kartografie.

V roce 1953 vznikla na přírodovědecké fakultě UK katedra kartografie a fyzické geografie (v roce 1957 organizačně rozdělená na oddělení kartografie a na oddělení fyzické geografie) a bylo zavedeno odborné studium geografické kartografie, které se v různých formách a variantách učebního plánu zachovalo do dneška a vychovalo řadu odborníků pracujících i na důležitých místech naší kartografie. Univerzitní kartografové se mj. autorský a organizátorský podíleli na vzniku a tvorbě našich nejvýznamnějších atlasových děl (Atlas československých dějin, Československý vojenský atlas, národní Atlas Československé socialistické republiky) i atlasů pro školy a veřejnost. Výzkumná činnost se orientovala na zpracování geografických dat moderními geograficko-statistickými metodami a na vyvozování geografických charakteristik kartometrickou cestou. Pokračovaly práce na systematickém zpracování a vydávání významných československých kartografických památek a na přípravě metodiky hodnocení starých map jako předpokladu jejich praktického využití. V poslední době se vědeckovýzkumná práce katedry v kartografii orientovala na teorii atlasové kartografie, vývoj české školní kartografie, interpretaci leteckých a družicových snímků, kartografické metody v regionální analýze a na užití tematických map při ochraně a tvorbě životního prostředí. Nemalá pozornost byla věnována tvorbě učebnic kartografie a učebních textů už od roku 1946, kdy K. Kuchař vydal Přehled kartografie — první českou učebnici geografické kartografie, až do současné doby.

Česká nakladatelská kartografie byla v době po osvobození reprezentována jednak soukromými a jin podobnými podniky, z nichž největší význam měly firmy Neubert a Melantrich (a. s.) v Praze a Fastr v Lounech, jednak Státním nakladatelstvím, Státním zeměřičským a kartografickým úřadem a Vojenským zeměpisným ústavem. Brzy po Únoru došlo k vytvoření kartografických oddělení v nakladatelství Orbis (mapy pro veřejnost), Státním nakladatelství učebnic (mapy pro školy) a dále pokračovala vydavatelská činnost SZKÚ. Po vytvoření Ústřední správy geodézie a kartografie byla všechna tvorba map pro veřejnost, školy a civilní služební potřeby soustředěna do Kartografického a reprodukčního ústavu (později Kartografického nakladatelství a Geodetického a kartografického podniku). Vědeckovýzkumná činnost v resortu geodézie a kartografie byla soustředěna do Výzkumného ústavu geodézie, topografie a kartografie.

2.4 Hlavní tendenze rozvoje v kartografii spojené s rozvojem vědeckotechnické revoluce

Počátkem sedmdesátých let se v kartografii začaly prosazovat dvě hlavní nové tendence rozvoje, úzce souvisící s rozvojem vědeckotechnické revoluce, a to proces automatizace a tvorba digitálních map.

2.4.1 Proces automatizace

Automatizace v kartografii úzce souvisí s všeobecným trendem rozvoje automatizace v celém národním hospodářství a navazuje na proces

probíhající ve vyspělých západních zemích již delší dobu. V ČSSR se začal prosazovat v resortech Českého i Slovenského úřadu geodetického a kartografického, a to v oblasti velkoměřítkových map s využitím zobrazovací techniky západní provenience. Na popud topografické služby FMNO vyvinuly Závody průmyslové automatizace tehdy federálního ministerstva hutnictví a těžkého strojírenství v letech 1976–1978 československý automatizovaný kartografický systém (dále jen AKS) DIGI-KART, čímž byly vytvořeny podmínky pro intenzívni rozvoj procesu automatizace, zvláště v oblasti tematických map, kde efektivnost automatizovaných systémů byla již v jiných zemích bezpečně prokázána.

Geografický ústav ČSAV byl touto technikou vybaven v roce 1982 a od té doby intenzívne rozvíjí celý proces automatizace právě v oblasti tvorby tematických map. Nedostatkem československého AKS je skutečnost, že nemá dosud interaktivní grafickou jednotku, pomocí níž by bylo možno provádět opravy digitalizovaného mapového obsahu. Proto je nutno volit jiný způsob kontroly a opravy provádět pomocí matematického aparátu. Přesto však Geografický ústav ČSAV dosáhl již v této oblasti značných úspěchů, jak již bylo uvedeno v kapitole 2.2. Vždyť kartograficky zpracoval během dvou let Atlas ze sčítání lidu, domů a bytů ČSR o třiceti mapových listech. Při nákladech hrazených z běžného rozpočtu ústavu je to výkon, který si zaslouží uznání, nehledě k tomu, že náklady na AKS se prakticky plně zaplatily. Současně se kartograficky zpracovává i druhé dílo podobného rázu — Atlas obyvatelstva a úrovně bydlení ČSSR o 25 mapových listech, který bude kartograficky dopracován do konce roku 1985.

Tento automatizační proces má však i své potíže, a to především v následném reprodukčním procesu, kde monopolní provozovatelé v resortech geodézie a kartografie mají své kapacitní i materiálové těžkosti.

Automatizační proces však není zdaleka zakončen a bude se nadále rozvíjet, a to jak v oblasti rozvoje techniky, tak i v oblasti softverového zabezpečení řešených kartografických úloh.

S řešením automatizace úzce souvisí i proces standardizace jako druhý směr přispívající ke zvyšování produktivity práce. I když se tento proces objektivně prosazuje v celé kartografické technologii, má v období automatizace zvýšený význam, jinými slovy řečeno, proces standarizace je jedním z předpokladů úspěšného řešení automatizace. Vytváření a užívání standardizované kartografické symboliky, kdy pro každý kartografický znak, ať bodový, liniový, areálový nebo popisný, je třeba zpracovat speciální program, je záležitost složitá a nákladná. Složitost je především v překonávání tradičních názorů na estetickost mapového díla, která se dosahovala často používáním mnohotvárných a složitých kartografických znaků. Proces automatizace nás naopak vede k používání opačné tendenze. I zde však lze dosáhnout potřebné estetičnosti především účelným výběrem a kombinací standardizovaných prvků.

2.4.2 Tvorba digitálních map

Tento nový druh map, ať již topografických nebo tematických, nabývá v posledních letech na významu, a to zvláště v oblasti řešení technických problémů, u nichž hraje velkou úlohu rychlosť, anebo u nichž chceme použít optimalizačních nebo alternativních způsobů řešení. Vzhledem k tomu, že dosud veškerá kartografie byla orientována na grafický

způsob vyjadřování, hrají v tvorbě digitálních map velkou úlohu dva problémy, a to problém způsobu vyjádření jevů v digitální (matematické) formě a proces převodu dosavadních grafických forem do formy digitální, tj. vlastní proces digitalizace, zvláště pak jeho automatizovaný způsob. Technika dosud používaná v ČSSR má v tomto směru ještě ve svém vývoji mnoho co dohnánět. Jednou z prvních digitálních map, která našla již také praktické upotřebení, je digitální model terénu (reliéfu). Je předpoklad, že digitální forma map se bude rozvíjet ve všech třech základních typech map — velkoměřítkových, topografických i tematických.

2.4.3 Geografický informační systém

Na obě předcházející tendenze rozvoje kartografie úzce navazuje i nezbytnost vybudovat účelně uspořádaný geografický informační systém, který by umožnil další rozvíjení obou uvedených tendencí. Vytvořit tento systém není nic jednoduchého, a to jak pro jeho nákladnost, tak i pro složitost vztahů, které se při budování různých informačních systémů vytvořily. Vzhledem k perspektivnímu možnému zavedení aplikované geografie do oblastního plánování by bylo účelné informační systém podřídit těmto potřebám. Takový systém by v sobě zahrnoval datové báze o všech čtyřech základních sférách geografie, tj. přírodní, ekonomické, sociální a životního prostředí.

2.4.4 Generalizace

V procesu automatizované tvorby topografických map, ať již v její klasické nebo digitální podobě, hraje důležitou úlohu proces generalizace jejich obsahu při přechodu z map většího měřítka do map menšího měřítka. Komplexní automatizovaný proces generalizace se dosud nepodařilo zakončit, ačkoli se na něm podílejí široké týmy kartografů celého světa. Zvláště úcelové určení map zde tvoří značné překážky. Rolí vzdělaného generalizátora nelze tedy do vyřešení celého procesu odstranit. Jde však o to, zařadit jej na správné místo technologického procesu automatizované tvorby map. Generalizace zůstává tedy i nadále vědeckým problémem, na němž musí kartografové dále pracovat.

2.5 Další směry výzkumu kartografie

2.5.1 Nové druhy tematických map

Jedním z nejhlavnějších úkolů výzkumu v oboru kartografie je tvorba nových druhů tematických map všeho druhu. Úkol úzce souvisí s mnohotvárností úkolů geografie a jejích jednotlivých disciplín. V nejbližší budoucnosti bude třeba hlavní pozornost věnovat tvorbě tematických map pro oblastní plánování, a to jak analytických a syntetických, tak zvláště prognostických. Při jejich tvorbě se předpokládá i využití aerokosmických informací získaných dálkovým průzkumem Země. Do této kategorie patří i tematické mapy znázorňující výsledky sčítání lidu, domů a bytů, prováděného vždy v pravidelných intervalech 10 let. V této kategorii úkolů však nelze zapomínat ani na tvorbu map pro potřeby škol všech stupňů a pro potřeby různých odvětví národního hospodářství.

2.5.2 Kartografický jazyk

Zvláštním úkolem výzkumů v oboru kartografie je rozpracování teorie kartografického jazyka, kterému by bylo třeba věnovat větší pozornost. Tento směr výzkumu je však třeba provádět ve spolupráci s jazykovědci, kteří mají již v této problematice dosti značné zkušenosti. Využít k rozvoji kartografického jazyka zákonitosti obecného jazyka má velký význam zvláště z hlediska mezinárodního charakteru kartografické interpretace.

2.6 Závěr

Z nástinu směrů dalšího rozvoje kartografie je zřejmé, že má před sebou několik závažných problémů, jimž musí věnovat výzkumné kapacity, má-li udržet své domácí i zahraniční postavení. Řešení však úzce souvisí i s odbornou přípravou kartografických odborníků, jichž je pro tyto nové směry dosud značný nedostatek. Účelná koordinace výzkumů by vzhledem k jeho náročnosti byla jistě značným přínosem. Geografický ústav ČSAV bude nadále rozvíjet uvedené procesy v oblasti tvorby tematických map, a to především pro potřeby oblastního plánování.

3. Dálkový průzkum Země (DPZ)

3.1 Stručná charakteristika DPZ

DPZ není ve vědě zcela novou metodou, ale úzce navazuje na obor letecké fotogrammetrie, která se začala rozvíjet ve třicátých letech tohoto století a zvlášt velkého rozmachu nabyla v ČSSR po osvobození v roce 1945, a to především v topografickém mapování. Princip DPZ je vlastně velmi jednoduchý a spočívá na dálkovém (bezdotykovém) zachycení a určení velikosti vlastního i odraženého elektromagnetického záření předmětů na zemském povrchu. V letecké fotogrammetrii se to děje pomocí fotografického materiálu v měřické kameře umístěné na letadle. Intenzita elektromagnetického záření se projevovala intenzitou zčernání vyvolaného fotografického materiálu.

DPZ v nynějším pojetí se liší od letecké fotogrammetrie především tím, že ke snímání používá multispektrálních přístrojů pracujících v různých částech viditelného a blízkého infračerveného spektra a zachycujících velikost elektromagnetického záření buď v klasické formě na fotografický materiál, nebo pomocí optoelektronického skanovacího zařízení na magnetickou pásku. Způsob zpracování i používané zpracovatelské přístroje jsou pochopitelně v obou případech různé. Hlavním výsledkem DPZ je zvýšení možností kvalitativního hodnocení zobrazovaných předmětů a jevů. Zvlášt výhodné se ukázaly nové metody DPZ v oblasti určování poškození bioty, znečištění ovzduší a vod, vývojového stavu rostlin, využití země apod.

Hlavní klady využití metod DPZ spočívají podle mého názoru v těchto vlastnostech takto získaných informací:

- ve fyzikální formě informace umožňující její operativní zpracování (analogové, matematické),
- ve spolehlivosti informace a její maximální úplnosti,
- v možnosti získávání opakované informace,

- v elastičnosti informace umožňující její využití v různých směrech,
- v zařaditelnosti informace do různých systémových modelů,
- v relativně nízkých nákladech na získávání informace a v úsporách pracnosti jejich pořizování.

I přes rychlý rozvoj DPZ v ČSSR nepřesahuje dosud řada jeho aspektů úroveň experimentu. Aby výsledná účinnost (přednost) byla co největší, je třeba neustále pracovat na zdokonalování technologie používané při DPZ.

3.2 Současný stav a úkoly DPZ řešené v ústavu

Geografický ústav ČSAV se začal intenzívne věnovat dálkovému průzkumu Země v dnešním pojetí prakticky až začátkem této pětiletky, kdy byla ustavena samostatná pracovní skupina a později oddělení DPZ. Do té doby byl již běžně při studiu eroze půdy používán rádiem řízený model letadla k pořizování leteckých snímků z malých výšek. Při řešení některých jiných úloh z fyzické geografie byly používány letecké snímky z centrálního celostátního archívu.

V 7. pětiletce se ústav stal koordinátorem hlavního úkolu Státního plánu základního výzkumu II—7—2 „Země — dálkový průzkum a kartografické modelování krajiny“. Do tohoto úkolu byly zapracovány také závazky vyplývající z plánu práce pracovní skupiny dálkového průzkumu Země programu INTERKOSMOS (RGDZ). Geografický ústav se stal řešitelem dílčího úkolu „Vypracování metodik výzkumu geografických objektů a zemědělských kultur i jejich stavů s využitím materiálů DPZ“.

Aby ústav mohl zahájit řešení uvedeného úkolu, realizoval tato opatření:

- zkonstruoval ve spolupráci s n. p. Meopta malou multispektrální šestikanálovou kameru Flexaret M—6,
- vyvinul a zkonstruoval RC model nosiče snímacího zařízení,
- zpracoval metodiku leteckého snímkování z malých výšek,
- vybavil laboratoř pracovní skupiny (oddělení) DPZ odpovídající vyhodnocovací technikou.

Pro získání multispektrálních snímků z většího území zabezpečil ústav snímkování československých výzkumných polygonů sovětskou leteckou laboratoří AN—30. Oddělení DPZ ústavu dosud připravilo nebo připravuje k vydání mj. tyto publikace nebo zprávy:

- Předběžný katalog spektrálních charakteristik vybraných objektů pro interpretaci fotografických materiálů DPZ (1983),
- Metodika využití rádiem řízených leteckých modelů pro sběr informací v technologickém dálkovém průzkumu Země (1984),
- Sborník vědeckého semináře RGDZ Metodické otázky ve sféře geografie, zemědělství, vodního hospodářství a ochrany životního prostředí (1984),
- Výsledky československo-sovětského komplexního snímkovacího experimentu (1985).

3.3 Úkoly a možnosti DPZ při řešení hlavního úkolu Geografického ústavu ČSAV v letech 1986—1990

Na žádost Státní plánovací komise schválilo prezidium ČSAV pro Geografický ústav hlavní úkol státního plánu základního výzkumu

„Prognózování rozvoje oblastí ČSSR na základě racionálního využívání jejich zdrojů“.

Formulovat úlohu DPZ v tomto úkolu není jednoduché, protože zatím nemáme k dispozici mnoho zkušeností a prakticky využitelných výsledků výzkumu. Proto také je dosud možno jen přibližně stanovit hranice využitelnosti DPZ pro oblastní plánování.

V návaznosti na stanovení těchto hranic je nutné řešit takové problémy jako:

- volbu vhodných snímacích zařízení, jejich nosičů a souvisejících technických prostředků a technologických procesů,
- výběr vhodných měřítek záznamu pro různé plánovací úrovně,
- zajištění prostorové orientace získaných údajů,
- zpřesnění stávajících interpretačních klíčů a zjištění průkazných interpretačních znaků,
- zpracování nových účelových metodik pro analogové a digitální zpracování získaných údajů,
- zpracování výsledných údajů do přijatelné formy pro uživatele.

Není pochyb o tom, že DPZ může poskytnout pro plánovací a řídící praxi oblastí, i když ne rozhodující, tak bezpečně užitečné údaje, které mohou přispět k zajištění a zvláště sledování rovnováhy přírodních a antropogenních vlivů ve vývoji oblastí, při tvorbě alternativních plánů, při řešení rozporů např. v oblasti životního prostředí apod.

DPZ může, podle našeho názoru, ve prospěch oblastního plánování a řízení řešit tyto konkrétní úkoly:

1. Výzkum využití přírodních zdrojů, a to jak v oblasti živé, tak i neživé přírody.
2. Výzkum využití země, který může podstatně pomoci při kontrole hospodaření v oblasti. Tento úkol je v současné době koordinován v rámci programu Interkosmos v NDR.
3. Určování poškození porostů, a to jak lesních, tak i zemědělských, zejména z hlediska možného ovlivnění produkce. Do tohoto úkolu je možno zahrnout i tzv. přírodní katastrofy (polomy, povodně apod.).
4. Výzkum eroze půdy a současných reliéfotvorných procesů. Jeho výsledky mohou sloužit jak při řešení úkolu ad 3, tak i při řešení jiných praktických úkolů, např. protierozních opatření, sanace sesuvů apod.
5. Určování různých prvků životního prostředí, které musí být v oblastech zjištovány stejně jako další prvky odlišující stav oblastí (např. ekonomický potenciál apod.).

3.4 Ostatní perspektivní úkoly DPZ

Geografický ústav ČSAV bude prakticky zapojen také do řešení problémů pracovní skupiny DPZ (RGDZ) programu INTERKOSMOS, z nichž se bude věnovat především výzkumu geosystémů prostředky a metodami DPZ. Na území ČSSR byly pro tyto účely vytypovány následující geosystémy:

- agrotechnický v oblasti jižní Moravy, Podunajské a Východoslovenské nížiny,
- lesní v oblasti severních Čech,
- antropogenní v oblasti severozápadních Čech.

Geografický ústav ČSAV bude v letech 1986—1990 koordinátorem interpretačního úkolu DPZ Výzkum vybraných geosystémů na území ČSSR metodami dálkového průzkumu Země. V něm se předpokládá řešit tyto dílčí úkoly:

- Výzkum optických vlastností základních komponent lesního geosystému (řešitel Výzkumný ústav zvukové a obrazové techniky v Praze),
- Výzkum metod dálkového průzkumu antropogenních vlivů v lesním geosystému (řešitel lesnická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně),
- Dálkový průzkum agrotechnického geosystému (řešitel Geografický ústav ČSAV v Brně),
- Výzkum metod dálkového průzkumu antropogenních změn stavu zemědělských kultur (řešitel Výzkumný ústav rozvoje zemědělské výroby v Praze),
- Metody dálkového průzkumu dynamiky změn geosystémů Podunajské a Východoslovenské nížiny (řešitel Geografický ústav SAV Bratislavá),
- Metody dálkového průzkumu hydrologického geosystému se zvláštním zřetelem ke komplexu exogenních reliéfotvorných procesů, určení stavu a dynamiky vodních mas, sněhové a ledové pokrývky (řešitel katedra hydrauliky a hydrologie stavební fakulty Českého vysokého učení technického v Praze),
- Metody dálkového průzkumu geologické komponenty vybraných geosystémů v ČSSR (řešitel Ústřední úřad geologický v Praze),
- Analogové a analytické řešení transformací záznamů dálkového průzkumu geosystémů na území ČSSR (řešitel stavební fakulty Vysokého učení technického v Brně).

3.5 Vybavení laboratoře DPZ v ústavu

Nedostatek přístrojového vybavení byl jednou z příčin zaostávání výzkumu v oblasti DPZ. Postupně se podařilo vybavit laboratoř DPZ Geografického ústavu ČSAV přístroji tak, aby ústav mohl samostatně provádět v co nejširší míře analogové využití aerokosmických snímků. V současné době má laboratoř DPZ tyto přístroje:

- mikrodenzitometr MD—100 z NDR,
- denzitron s přídavným skanovacím zařízením z NDR, který byl připojen k minipočítací ADT 4500 a mozaikové tiskárně Consul,
- opticko-elektronický směšovač z Japonska typu NAC Multicolor Data System Model 4200 F.

Ústav má současně možnost pracovat na přístroji PERICOLOR, francouzské výroby, který byl instalován v Ústavu teorie informace a automatizace ČSAV v Praze.

3.6 Mezinárodní spolupráce

Československo se účastní mezinárodní spolupráce v oblasti DPZ pouze v programu INTERKOSMOS, a to hlavně v 8. směru při řešení 4 hlavních témat:

- 8. 1. Využití DPZ v oblasti geografie, zemědělství a lesnictví (koordinátor SSSR),

- 8. 2. Využití DPZ při určování využití země (koordinátor NDR),
- 8. 3. Využití DPZ při výzkumu vod (koordinátor MLR),
- 8. 4. Využití DPZ v oblasti životního prostředí (kordinátor ČSSR).

V letech 1986–1990 se ČSSR zúčastní mezinárodní spolupráce v programu INTERKOSMOS při plnění interpretačního úkolu Výzkum geosystémů metodami DPZ.

3.7 Dálkový průzkum Země v jiných organizacích

Dálkovým průzkumem Země se kromě Geografického ústavu ČSAV zabývají i jiné vědecké organizace ČSAV, jako Ústav teorie informace a automatizace, Fyzikální ústav, Ústav krajinné ekologie a Geografický ústav SAV.

Pro 8. pětiletku bude základní výzkum v oblasti DPZ sjednocen do cílového programu, jehož garantem bude Ústav teorie informací a automatizace ČSAV, jímž budou navíc koordinovány i úkoly spojené s digitálním vyhodnocováním aerokosmických informací. Fyzikální ústav ČSAV bude koordinovat úkoly spojené s vývojem přístrojové techniky DPZ. Ústav krajinné ekologie řeší úkoly spojené s využitím DPZ pro některou problematiku životního prostředí. Geografický ústav SAV se zabývá podobnou problematikou jako Geografický ústav ČSAV.

Kromě ústavů ČSAV se dálkovým průzkumem Země zabývají i některé resortní ústavy. Zvlášť bych chtěl uvést Středisko dálkového průzkumu Země Českého úřadu geodetického a kartografického, začleněné do Geodetického a kartografického podniku, n. p., Praha. Středisko je vybavené jako jediné v ČSSR americkým vyhodnocovacím systémem Photomation 1700 firmy Optronics.

Československá akademie věd a Český úřad geodetický a kartografický uzavřely v roce 1984 dvoustrannou dohodu o spolupráci v oblasti dálkového průzkumu Země, která by měla propojit v této problematice Státní plán základního výzkumu a Státní plán technického rozvoje.

Dálkový průzkum Země je již delší dobu využíván k předpovědím počasí i některým jiným úlohám, hlavně pro potřebu zemědělství v Českém i Slovenském hydrometeorologickém ústavu. Oba ústavy jsou velmi dobře vybaveny potřebnou přijímací i vyhodnocovací technikou.

3.8 Závěr

I když dálkovému průzkumu Země je věnována značná pozornost, nepřekročily dosud jeho výsledky půdu experimentu. Jeho zavedení do praxe v celé šíři bude vyžadovat ještě mnoho úsilí jak vědeckých pracovníků, tak i pracovníků z praxe. Tento článek by měl dát čtenáři hrubý přehled o stavu i perspektivách interpretační části DPZ v ČSAV. Podobně jako v oblasti moderní kartografie, ani v oblasti DPZ není dosud dostatek odborně vzdělaných kádrů pro zabezpečení jeho funkce. Situace se však i zde zlepšuje, takže je reálný předpoklad, že potřeby budou zabezpečeny.

Summary

CARTOGRAPHY AND REMOTE SENSING OF THE EARTH. NEW TRENDS AND DEVELOPMENT

The paper, characterizing some of the latest trends in Czech geography, deals with cartography and remote sensing.

The part on cartography characterizes:

- the place of cartography in the geographical sciences;
- cartography to date in the Institute of Geography of the Czechoslovak Academy of Sciences;
- the two chief trends in the development of cartography along with the scientific and technical revolution, i. e.:
 - a) the process of automation and standardization,
 - b) the making of digital maps;
- the creation of a geographical information system;
- the process of generalization of map content in the transition from larger to smaller scale;
- further trends in cartographical research, of which the most important for geography is research into new thematic maps, especially for regional planning, and the development of a theory of cartographic language.

The part on remote sensing deals with:

- a brief characterization of remote sensing and its benefits;
- the present state of remote sensing and the work in progress on it at the Institute of Geography of the Czechoslovak Academy of Sciences;
- the role of remote sensing of the Earth in implementing the State of the Institute of Geography for 1986—1990, whose main requirements are:
 - a) research into the exploitation of natural resources, both organic and mineral;
 - b) research into the use of land,
 - c) determination of damage to forests and crops,
 - d) research into soil erosion and ongoing processes of relief formation,
 - e) determination of various elements of the environment;
- other prospective tasks of remote sensing;
- equipment of the remote sensing laboratory at the institute;
- international cooperation;
- the state of remote sensing in other organizations.

(Pracoviště autora: Geografický ústav ČSAV, Mendlovo nám. 1, 662 82 Brno.)
Došlo do redakce 3. ledna 1985.

VLASTISLAV HÄUFLER

90 LET PROFESORA dr. JAROMÍRA KORČÁKA, DrSc., NOSITELE ŘÁDU PRÁCE

V. Häufler: *The 90th birthday anniversary of Professor Jaromír Korčák, Laureate of the Order of Labour.* — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 131—132 (1985). — Professor Jaromír Korčák (born on July 12, 1895 in Vražné, Svitavy distr.), the nestor of Czechoslovak geographers celebrated his 90th birthday anniversary. He was professor at the Charles University, chairman of the Czechoslovak Geographical Society of the Czechoslovak Academy of Sciences, chairman of the National Geographical Committee, editor of the Journal of the Czechoslovak Geographical Society. He is the author of many books on social and economic geography and demography, the list of which was published in this journal in between 1965—1980. At present, professor J. Korčák lives in retirement in Prague. He is still active in the geographical science as well as demography.

V roce 1985 (12. července) slaví významné životní jubileum univerzitní profesor dr. Jaromír Korčák, DrSc., nositel Řádu práce, čestný člen Československé geografické společnosti atd.

Ve Sborníku ČSGS jsme už pětkrát hodnotili vědecké dílo Korčáka — a podávali základní údaje životopisné: roku 1955 (J. Hromádková), 1965 (V. Häufler), 1970 (V. Häufler a J. Rubín), 1975 (V. Häufler) a v roce 1980 (V. Häufler). Uveřejněné seznamy publikovaných prací znova doplňujeme, a tak Sborník ČSGS v letech 1965—1985 obsahuje relativně úplný soupis jubilantových prací (ověřený osobně J. Korčákem).

Je až podivuhodné, v kolika specializacích patří k nejpřednějším reprezentantům po dobu skoro 60 let — v sociální, politické, ekonomické a regionální geografii, demografii, vědě o národě aj. Tém, kdo s ním nejsou v osobním kontaktu, připadá možná až neuvěřitelné, že stačí i v pokročilém věku plně sledovat současné proudy v československé a světové geografii. Kolik mladých geografů to nedělá, ač podmínky mají tak příznivé! K velikosti životního vědeckého díla Korčákova, k výtrvalosti jeho pracovního úsilí, nesporně přispělo vzorné rodinné zázeření a oddanost významného okruhu přátel nejméně dvou generací.

Nejplodnější úsek z dlouhého působení tohoto mimořádně zasloužilého vědce a učitele vymezuje zřejmě činnost na přírodonědecké fakultě Univerzity Karlovy, v Československé geografické společnosti, Československé demografické společnosti a v různých institucích ČSAV v období po druhé světové válce. Myslíme na to v roce a týdnech, kdy vzpomínáme čtyřicátého výročí osvobození naší vlasti, kterým začala i „zlatá doba“ pro československou geografii.

Hlavní výbor ČSGS, redakce Sborníku a s nimi celá obec československých geografů blahopřejí svému nestoru k devadesátinám a děkují mu za jeho celoživotní práci. Hodně zdraví a spokojenosti!

Doplňky k publikovaným seznamům hlavních prací z let 1923—1979:

- Pravidelnosti v proximitě měst. Sborník ČSGS, 86, s. 282—290, Praha 1981.
- K teorii geografické rozmanitosti. Acta UC, Geographica, 17, s. 29—42, Praha 1982.
- Proximita velkoměst. Zprávy Geograf. ústavu ČSAV, 20, č. 2, s. 47—53, Brno 1983.
- Územní růst československých měst. Sborník ČSGS, 88, s. 139—144, Praha 1983.
- Miliónová města za půlstoletí 1930—1980. Sborník ČSGS, 89, s. 300—317, Praha 1984.

Doplňky k publikovanému výběru z recenzí a referátů z let 1923—1979:

- Sto let od narození Antonína Boháče. Sborník ČSGS, 86, s. 307, Praha 1981.
- Zemědělství Třetího světa a energetická krize. Sborník ČSGS, 88, s. 163—164, Praha 1983.
- K úmrtí RNDr. Jaroslava Koláře. Sborník ČSGS, 89, s. 59—60, Praha 1984.
- K sedmdesátinám RNDr. Josefa Hůrského, CSc. Sborník ČSGS, 90, s. 56—57, Praha 1985.

Doplňky k publikovanému výběru životopisných statí o prof. dr. J. Korčákovi z let 1955—1975:

- Hampl, M.: Profesor Jaromír Korčák se dožívá osmdesáti let. Statistická revue, 4, s. 238—139. VÚSEI, Praha 1975.
- Pavlík, Z.: The Scientific Work of Professor Jaromír Korčák. Acta UC, Geographica, 16, Supplementum, s. 11—25, Praha 1980.
- Šubrtová, A.: K 85. narozeninám prof. Jaromíra Korčáka, DrSc., nositele Řádu práce. Demografie, 22, s. 159—162, Praha 1980.

*(Pracoviště autora: katedra ekonomické a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)
Došlo do redakce 12. prosince 1984.*

JAROMÍR KORČÁK

O UNIVERZITNÍM STUDIU GEOGRAFIE PŘED VÍCE NEŽ 60 LETY

Na výzvu Vaši redakce podávám několik vzpomínek na svoje univerzitní studium. Začal jsem je v říjnu 1914, ale již v březnu 1915 jsem musel nastoupit vojenskou službu, která trvala až do konce roku 1919. Na jaře 1918 jsem však dostal z fronty studijní dovolenou. Studium jsem zakončil až v létě 1922, protože jakožto maturant z reálky jsem potřeboval k dosažení absolutoria deset semestrů, o dva více než maturanti z gymnázia. Ze studia určeného pro profesory středních škol jsem si zvolil systemizovanou skupinu přírodotopis — zeměpis, v níž však byl zeměpis poměrně málo zastoupen. V těch 10 semestrech jsem měl zapsáno celkem 219 týdenních hodin přednášek resp. cvičení, ale z toho jen 93 patřilo geografii. Kromě toho bylo ještě předepsáno 19 týdenních hodin přednášek z pedagogiky, filozofie, školské hygieny a elementární encyklopédické přednášky z fyziky a chemie, které byly pro 1. ročník přírodních věd a medicíny přiměřeně upraveny.

Nynější budova na Albertově č. 6 byla tehdy hotova jen z poloviny. Tam byly přednášky z geografie, geologie a mineralogie. Botanika se přednášela v Benátské ulici, zoologie a antropologie na Karlově, filozofie a pedagogika ve starém Kaulichově domě na Karlově náměstí, hygie na v budově lékařské fakulty Na bojišti. Ale tam chodil málokdo. Návštěva přednášek nebyla povinná a děkanát se nezajímal ani o to, zda a kdy posluchači dělají zkoušky. Stačilo mít určitý počet přednášek zapsaných a otestovaných v indexu. Jenom nemajetní studenti, k nimž jsem patřil i já, byli povinni na konci každého semestru předkládat vysvědčení o úspěšně vykonaném kolokviu z nějaké profesorské přednášky a o návštěvě cvičení. Jinak by nebyli osvobozeni od placení kolejného, které bylo poměrně vysoké. Mám celkem 19 takových vysvědčení, a to 6 z geografie, 4 z geologie, 3 z antropologie a po dvou z botaniky, zoologie i mineralogie.

Látka se podávala zcela nesystematicky, každý přednášející sledoval jen svůj vlastní rozvrh bez ohledu na potřeby posluchačů. Skripta byla jen z botaniky, tištěné učebnice jen z paleontologie a všeobecné biologie. Když jsem byl v prvním semestru, jen jedna přednáška měla povahu úvodu do studia. Tím větší význam měly proseminář a praktická cvičení. Přednáška prof. Dvorského sice měla název Úvod do všeobecné geografie člověka, ale posluchači 1. ročníku z toho mnoho neměli. Byl to příliš abstraktní a podrobný rozbor idejí Alexandra Humboldta a Carla Rittera a přednáška unavovala i způsobem podání, tj. bezvýrazným

předčítáním. Je charakteristické, že z těch 27 týdenních hodin regionálního zeměpisu žádná se netýkala speciálně Afriky, Ameriky ani Austrálie, nepočítáme-li „politickogeografický přehled povrchu zemského“ a přednášku o koloniích evropských států. A přitom přece Afrika byla zamílovaným předmětem ředitele geografického ústavu, profesora Václava Švambery.

Z profesorů nám nejvíce imponoval Jiří Daneš, protože byl v Americe, v Indonésii a Austrálii a jeho přednášky byly živě podány a byly poutavé. Později se zvláštní úctě těšil Alois Musil, který několik let žil mezi kočovníky v arabské poušti, byl šejchem jednoho kmene a vydával v Americe rozsáhlé knihy o svých geografických a etnografických výzkumech. Při jeho přednáškách byla velká posluchárna zaplněna do posledního místa. Naproti tomu na přednáškách tehdy začínajícího docenta geomorfologie Václava Dědiny jsme bývali sotva čtyři. Pro zajímavost dodávám, že oficiálně měli nejvyšší postavení biolog František Vejdovský a mineralog Karel Vrba, jen ti dva měli titul dvorního rady. Když po válce byly rakouské tituly zrušeny, ptali jsme se profesora Vejdovského, jak ho teď máme oslovovat. „No, říkejte mi rado“, zněla odpověď. Profesor Vrba unáoval starobylým způsobem podání. Každá přednáška končila slovy „...o čemž budoucně pojednáno bude“. Přednášky profesora Vejdovského byly zajímavější. Zvláště poutavé pak byly přednášky prof. Rádla z přírodní filozofie a botanické prof. Velenovského, nesené rovněž zanícením pro nejširší souvislosti, zanícením, jaké se u botanika nepředpokládá.

Již z tohoto hrubého přehledu je vidět, že moje univerzitní studium se rozplývalo do velké šíře a bylo těžko zvládnutelné. Tématem mé písemné práce v prosemináři prof. Daneše byla typizace mořského pobřeží, v geologickém praktiku jsme měřili směr a úklon vrstev, v mineralogickém jsme určovali nerosty podle úhlu os optických, v botanickém obdivovali strukturu rostlinné buňky, v antropologickém určovali z hromádky kostí věk a pohlaví nebožtíkovo. A úkolem mé seminární práce u prof. Dvorského byl rozbor tehdy slavné knihy britského ekonoma J. M. Keynese kritizující hospodářská ustanovení versailleské mírové smlouvy.

Pro disertační práci jsem z univerzitních přednášek čerpal jen málo. Po vzoru prof. Dvorského byla založena geneticky a vycházela od nejstarší minulosti, v čemž mě podporovaly i statě prof. Matiegky o etnickém vývoji našeho národa. Základy prehistorie jsem si musel osvojit jen z literatury, stejně jako potřebné poznatky dějepisné. Sbíral jsem je nejen v univerzitní knihovně, ale také v knihovně Národního muzea a muzea opavského. Předmětem práce totiž byl vývoj moravskoslezské hranice. Nemohu zde vděčně nevzpomenout prof. L. Niederle, jehož stat v Českém časopise historickém z roku 1900 přivedla k nám teorii historické superpozice, která pak velmi ovlivňovala moje práce o populačních základnách národů.

VLASTISLAV HÄUFLER

K SOCIOEKONOMICKÉ TYPOLOGII ZEMÍ A GEOGRAFICKÉ REGIONALIZACI ZEMĚ

Věnováno 90. výročí narození prof. dr. Jaromíra Korčáka, DrSc.

V. Häufler: *The socio-economic typology of countries and regionalization of the Earth.* — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 135—143 (1985). — In this paper the author treats of the socio-economic typology and regionalization. He distinguishes 10 types of countries according to the national productivity (GNP), the proportion of industrial and agricultural production, the volume of foreign trade, the consumption of food-stuffs, and the increase in the number of inhabitants. As a maximum number he distinguishes 13 macroregions of inhabited continents (oecumena). The table at the end of the paper includes their basic data. They are illustrated in the enclosed map. The next stage are regions, subregions being represented by states.

Politická geografie, jejímž hlavním objektem je stát (hranice, politická struktura, administrativní členění, mezinárodní integrace) a zabývající se i dalšími otázkami, se v Československu těší jen malé pozornosti. Fakticky po J. K o r č á k o v i se už žádný nás geograf soustavně politické geografii nevěnoval. Soudím, že to způsobila zdiskreditovanost geopolitiky, která v kapitalistických státech namnoze politickou geografií nahrazuje.

Socioekonomická geografie vůbec, a politická pak zvláště, nám dluží delimitaci, resp. taxonomizaci světa na odůvodněné regiony (areály, zóny), důležitou i pro poznávání globálních procesů a zejména pro informačně diagnostickou funkci geografie. Členění světa na 6 (nebo 7?) kontinentů a 4 oceány, s nímž „stará“ geografie vystačila, má dnes význam spíš jen historický, v praxi je už málo užitečné, zejména v socioekonomicke geografii.*)

Sdělovací prostředky i vědecká literatura stále používají „londýnskocentrické“ terminy, např. Blízký a Střední východ, Přední a Zadní Indie apod., navíc bez přesnější územní delimitace. S tím se nelze trvale smířit.

Situace je zcela v rozporu s tím, jak postoupila fyzickogeografická regionalizace, jak se sjednotilo názvosloví a jeho přepisy, jaká byla svého času enormní angažovanost ekonomických geografů v regionalizaci vůbec (ovšemže chápáné uvnitř státními hranicemi vymezeného teritoria). Toto úsilí bylo plodné, třebaže pokud se jedná o význam a ce-

*) Už v roce 1964 podal Geografický ústav ČSAV návrh na regionální členění (seskupení) rozvojových zemí pro potřeby dokumentace a bibliografie.

lou koncepcí „rozdíly v názorech neumožnily žádný společný závěr“, jak konstatoval nakonec poslední předseda komise IGU pro ekonomicko-geografickou regionalizaci J. Kostrowicki [7], zasloužilý také o geografickou typizaci a regionalizaci světového zemědělství.

Zemí, tj. států a závislých teritorií, je přes 200, z toho samostatných států přes 170 (v r. 1946 pouze 75). Nejmenší a největší jsou podle počtu obyvatel a velikosti rozlohy v poměru 1 : 1 mil. a 1 : 45 mil.! Už proto je nemůžeme považovat za vhodné a srovnatelné územní jednotky geografické sféry naší planety. Nebudu ani připomínat, jakého původu jsou hranice četných „mladých“ států, vytyčených totiž koloniálními velmocemi z hledisek zcela jiných, než jaká by vyžadovala jejich dnešní funkce, ani sílící integraci v některých částech kapitalistického světa, která úlohu státních hranic kvalitativně mění.

Nemáme-li přijatelnou socioekonomickou geografickou regionální základu světa, je nutné *inovovat typizaci* států a seskupovat je. Ostatně i většina pokusů nazývaných regionalizací vlastně patří do typologie. Jsou založeny na odlišných myšlenkových postupech, region je pak pojmem více územní, typ je zase pojem více systematický, vzájemná souvislost je však zřejmá.

V této práci předkládané návrhy typologie a regionalizace mají vyprovokovat zájem odborníků, vyvolat kolektivní úsilí vedoucí k řešení, které by bylo přijatelné, protože užitečné, pro geografii i celou společnost.*)

Typologie zemí z hlediska politickogeografického

Velikost rozlohy a počet obyvatel je nesporně důležitý faktor, podle kterého se rozestoupí samostatné státy i závislá území na velké, střední, malé a mikrostáty. Více než polovina lidstva žije v 7 nejlidnatějších státech, 7 nejrozsáhlejších zabírá více než polovinu světa. Většinou jsou to tytéž státy, pouze Indonésie a Japonsko z prvej skupiny se neopakují ve druhé, kde je nahradí Kanada a Austrálie.

Se vzrůstem počtu obyvatel ve 20. století i rychlým postupem vědeckotechnické revoluce se význam rozlohy území zvyšuje; dokonce i plochy dosud nevyužívané a neosídlené. A tak vztah mezi počtem obyvatel a rozlohou státu posuzujeme nejen podle podílu obou těchto veličin (= hustota zalidnění), ale také podle jejich součinu. Pro rok 1984 dostaneme toto pořadí deseti „největších“ států:

	mil. obyv. x tis. km ²		mil. obyv. x tis. km ²
1. Čínská LR	10 370	6. Brazílie	1 085
2. SSSR	6 050	7. Kanada	250
3. Indie	2 340	8. Mexiko	150
4. Spojené státy	2 175	9. Austrálie	120
5. Indonésie	1 220	10. Argentina	80

*) Autor navrhuje, aby byla vytvořena malá pracovní skupina odborníků z Československé geografické společnosti, Geografického ústavu ČSAV a ČÚGK popřípadě i SSGK, která by vypracovala alespoň základní členění světa i s novými či revidovanými názvy celků a závěry předložila popřípadě k širší diskusi.

Kdybychom vyloučili vyslovenou anekumenu, sníží se uvedená hodnota zejména u SSSR, ale pořadí na prvních místech se nezmění. V druhém sloupci by nejvíce poklesla v pořadí Kanada a Austrálie by tu nezůstala.

Při politickogeografické typizaci vycházíme z nejvýznamnějšího faktoru — rozdělení světa na socioekonomické systémy (těmto otázkám se nedávno ve Sborníku ČSGS věnoval J. Bín a 1983). Každý stát se podle své politické struktury zařazuje mezi státy socialistické, vyspělé kapitalistické či do třetí, dále diferencované (a nejpočetnější) skupiny — států rozvojových. Samostatný stát musí splňovat zejména podmínky suverenity na vymezeném území a mezinárodně právního uznání. Nejvíce jich je v Africe. Velkou většinou jsou členy OSN, mimo obou států na Korejském poloostrově, Švýcarska a mikrostátů. Závislé země se zařazují do třetí skupiny.

Socialistických států je 16, žije v nich asi třetina lidstva skoro na čtvrtině souše. Vyspělých kapitalistických států je 25, z toho 18 v Evropě. Zabírají asi pětinu souše se šestinou obyvatelstva Země. Vyniká mezi nimi šestka ekonomicky a politicky vedoucích států s významnými rysy imperialismu.

Socioekonomický charakter rozvojové země mají skoro tři čtvrtiny samostatných států světa, v nichž žije více než polovina lidstva. Přes značné rozdíly vykazují i společné rysy. Vyplývají většinou z koloniální minulosti. Menší část z nich se rozvíjí nekapitalistickou cestou, vedeny marxistickými stranami. Jsou to státy socialistické orientace.

Nesamostatných území je dosud přes 30. Zabírají asi 0,5 % souše (největší je Namibie) a žije v nich méně než 0,5 % obyvatelstva Země (nejvíce v Hongkongu).

Socioekonomická typologie a regionalizace

Naléhavost nové taxonomizace světa byla už zmíněna. Jak málo je užitečné tradiční geografické členění na kontinenty dokazuje poloha a rozloha Sovětského svazu, rozdíl velikosti a lidnatosti Asie a Austrálie aj. Také na obou stranách právě nejvýraznějšího úseku hranice mezi dvěma kontinenty leží Istanbul o 5 mil. obyvatelích.

Zonalní pravidelnosti jsou jen málo využitelné v socioekonomickej taxonomizaci světa. Do této kategorie patří jen dělení světa na vyspělý Sever — v tom kapitalistický Západ a socialistický Východ — a rozvojový Jih, tedy na 3 zóny.

V současné době, a tím více perspektivně, nabývá význam — i pro sledovaný účel — seskupování států v ekonomickopolitické integraci nadstátní celky. Z nich pak především socialistické společenství *Rady vzájemné hospodářské pomoci* a kapitalistické *Evropské hospodářské společenství*. Kuba a Vietnam ovšem geograficky nesouvisí s masívem SSSR a evropských socialistických států. Přístup ekonomickopolitický se dostane do určitého rozporu s nezbytnými zásadami socioekonomickej regionalizace. EHS představuje přijatelný geografický celek, rozumí se bez přidružených států mimoevropských. Nikdy nepředstavoval socioekonomický region britský Commonwealth, ani když byl centralizovaně ovládán.

Použitelné — i nikoli — regionalizace, známé ze západoevropské

a severoamerické literatury, se opírají většinou o tzv. kulturní systémy, tj. typ a úroveň technologie výroby, společenské organizace, jazykové i rasové rozdíly, vliv náboženství aj., komplexně chápáné a s výsledky geograficky (měřítko) limitovanými.

Mezinárodní organizace, zejména při Spojených národech, používají delimitace vhodné pro omezený účel, obvykle se 7 až 12 makroregiony pro osídlenou souši. V publikacích OSN s projekcí obyvatelstva světa do roku 2000 se operuje s 24 regiony, seskupenými do 8 makroregionů. Evropa je celá (mimo SSSR) jedním z makroregionů. Za 40 let existence světové organizace se vytvořilo 5 tzv. regionálních skupin, které nejsou sice v oficiálním systému OSN zakotveny, ale značná část její činnosti se koná formou konzultací podle nich a respektování vžité praxe zajišťuje spravedlivé geografické zastoupení v orgánech a funkcích. Vlastně pouze Spojené státy, Albánie, Izrael a „Jihokorejská“ republika chtějí stát mimo Africká skupina s 50 členy je totožná s členskou základnou *Organizace africké jednoty*. Asijská skupina má 40 členů a patří sem i státy v Tichém oceánu. Skupina latinskoamerická čítá 33 členů. K východoevropské skupině náleží 10 členů OSN (zejména SSSR). „Západoevropská“ skupina sestává z 20 států, včetně Austrálie, Nového Zélandu a Kanady. Sem se přikláňejí i Spojené státy a někdy Turecko, ač začleněné do skupiny asijské.

Za počátek moderní ekonomickogeografické typologie a regionalizace světa považuji práce N. N. Baranského, I. A. Vitevera a dalších sovětských geografů, kteří zprvu určovali jen vývojovou úroveň kapitalismu v jednotlivých státech. N. N. Baranski (1) považoval přitom za nejdůležitější výrobu strojů a mezinárodní obchod s nimi.

Kritéria pro typologii a regionalizaci by měla být založena na kvantitativní klasifikaci a pokud možno schopná transformace na klasifikaci kvantitativní. Ale nechci podceňovat i hledisko subjektivní, odrážející autorovy zkušenosti respektující různé ukazatele, nepřevoditelné na společného jmenovatele. Úroveň ekonomického rozvoje lze např. vystihnout různým způsobem. Někomu se jeví skoro dostačeným ukazatelem vybavenost území komunikacemi, aby bylo možno určit jak úroveň ekonomického rozvoje, tak svazku uvnitř regionu i mezi regiony (viz dopravní mapu světa, Vojenský zeměpisný atlas 1975).

V novější literatuře několik autorů pochopilo výši národního důchodu na 1 obyvatele za tak důležitý znak, že jej použili jako hlavní pro typologii i regionalizaci. Takto můžeme např. vhodně dále rozčlenit soubor zemí rozvojových.

Podobně byly použity sociálně politický systém, poměr výroby průmyslové a zemědělské, výše a struktura zahraničního obchodu, spotřeba potravin, demografické poměry a další charakteristiky ekonomického rozvoje, životní úrovně i prostorových vztahů. M. Meggee (9) dokonce uvažovala 56 faktorů, které nakonec redukovala do 3 skupin: a) průmyslový rozvoj, b) infrastruktura a státní výdaje, c) vnitřní a zahraniční obchod, d) sociální míra. Počet regionů, které vymezuje, se mi zdá nadmerný, když navíc rozlišuje země „izolované“. Před ní N. Ginsburg a B. J. L. Berry (3, 5) došli k názoru, že existuje 10 makroregionů světa. S. Leszczycki (8), který obývaný svět rozděluje na 7 makroregionů (téma odpovídají kontinentům a SSSR) a 21 regionů, zdůrazňuje vedle dalších hledisek opět výši národního důchodu a poměr průmyslu a zemědělství. Také v jeho postupu se typologie a regionalizace prolínají. Vynikající prezentací jeho výsledků je mapa, svou koncepcí a zejména provedením. I. P. Cole (4) ve své vícekrát vydané práci dělí svět na 12 regionů, ale málo to zdůvodňuje. Dalších návrhů známe ze zahraniční literatury velmi mnoho.

Regionalizace světa socioekonomickou geografií bude mít vždy časově omezenou platnost. Budeme při ní aplikovat mnoho z dosavadních zkušeností naší vědy, metodiky, v teorii, v terminologii. Regiony *homogenní* mají stejnou oprávněnost jako regiony *nodální*, vždy v různých částech Země. Při druhém z uvedených pojetí vystoupí do popředí role světových metropolí, pólů ekonomické a jiné aktivity.

Typologie států v pojetí, daném úkolem regionalizace světa, je jejím předpokladem. Pokusil jsem se o ni. Základem byly známé ukazatele, rozumí se vedle hlavní politicko-sociální charakteristiky. Především hrubý národní produkt (na 1 obyvatele). Vysoko vyvinuté státy ve smyslu ekonomickém dosahují vyšší výsledky než je světový průměr (2,2 tis. US dol. za rok 1980), středně vyvinuté méně, ale přitom s více než 2/5 průměru, a nevyvinuté s méně než 2/5. Na tvorbě národního produktu se nejvýznamněji podílí průmyslová a zemědělská výroba (i když význam dalších odvětví stoupá). Výsledky obou hlavních odvětví hodnotíme analogicky a státy světa opět rozeskupíme na 3 soubory. V dalším postupu nás omezuje nedostatečnost mezinárodních statistik. Ale máme vedle toho, co uvedeno, k dispozici např. výši obratu za hranicního obchodu na 1 obyvatele, což naznačuje intenzitu mezistátní, vnitroregionální a meziregionální ekonomické vazby, dále výši potravinové spotřeby v joulech na 1 obyvatele, tj. ukazatel, korespondující s výši národního produktu, ač ne naprostě (zemědělství), konečně roční přírůstek obyvatelstva, který nejlépe naznačuje i nejbližší perspektivu (nejen demografickou, i ekonomickou).

Kombinací takových dostupných ukazatelů je možno rozlišit pro osmdesátá léta 10 typů států, resp. zemí, z hlediska socioekonomicke geografie:

1. Socialistické, vysoko vyvinuté, v nichž docílený národní produkt, výroba průmyslová i zemědělská vykazují nadprůměrné výsledky. Potravinová spotřeba a vnitřní ekonomické svazky jsou vysoké, mezi-regionální průměrné. Přírůstek obyvatelstva je podprůměrný.
2. Kapitalistické, vysoko vyvinuté. Vyznačují se podobnými hodnotami ukazatelů, navíc i meziregionální ekonomické svazky jsou nadprůměrné intenzity.
3. Země, v nichž výše národního produktu je nadprůměrná vlivem průmyslové výroby (těžba ropy aj.), ale výše ostatních ukazatelů pod světovým průměrem. Mezistátní, resp. meziregionální svazky jsou průměrné až nadprůměrné, přírůstek obyvatelstva nadprůměrný.
4. Země a) kapitalistické, b) socialistické se středně vysokým národním produktem vlivem průmyslové i zemědělské výroby. Výše ostatních ukazatelů mezi jednotlivými zeměmi velmi kolísá.
5. Země tohoto typu se na rozdíl od předcházejících vyznačují podprůměrnou (tj. méně než 2/5 světového průměru) zemědělskou výrobou. Vnitroregionální ekonomické svazky a výživa jsou podprůměrné, přírůstek obyvatelstva nadprůměrný.
6. Země se středně vysokým národním produktem, jako výsledkem vyspělé zemědělské výroby. Ostatní viz 5. a 4.
7. Země se středně vysokým národním produktem, ale přitom jak průmyslová, tak zemědělská výroba je pod světovým průměrem. Ostatní viz výše.

8. Ekonomicky nevyvinuté země (s podprůměrnou výší národního produktu), v nichž však zemědělská výroba ukazuje výsledky nadprůměrné. Ostatní ukazatele jsou úrovní pod světovým průměrem, přírůstek obyvatelstva nad ním.
9. Ekonomicky nerozvinuté země, kde výše všech ukazatelů kromě přírůstku obyvatelstva je pod světovým průměrem.
10. Podobné, ale protože jde o státy socialistické orientace, s odlišnou perspektivou.

Předložit konkrétní výsledky typologie i regionalizace a vzájemný vztah mezi nimi, by bylo nevhodnější vícebarevnou mapou, ale v našem Sborníku to není technicky možné. Musíme vystačit s textem, závěrečnou tabulkou a nejjednodušším zakreslením makroregionů.

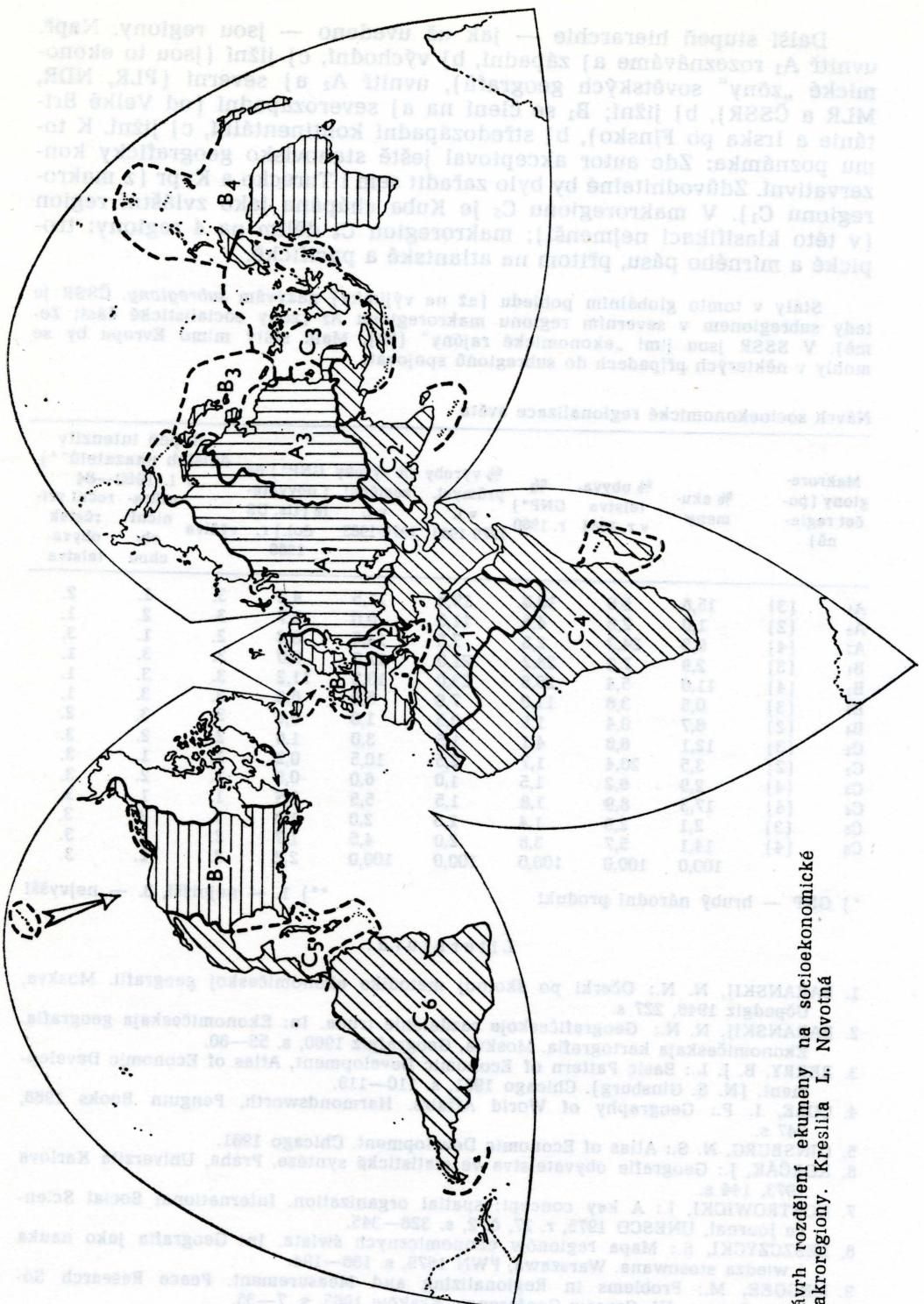
Konfrontoval jsem mnohem větší počet známých členění, než je výše uvedeno. Zvážením jak stupň diference socioekonomicke sféry, tak praktické potřeby se mi jeví 13 velkých územních jednotek obývaného světa jako maximální počet. Vymezuji je tak, že se téměř zcela respektují společensko-ekonomicke soustavy, hranice států a kde je to možné i kontinentů. Jsou velikosti řádově srovnatelné (až na odůvodněné výjimky). Lze je sestavit do 3 zón, vnitřně se člení do 40 regionů a několikanásobného počtu subregionů. Regiony jsou vytvořeny ze států (subregionů) stejného typu.

Zajímá nás především obývaná část Země. Tzv. *ekumenu* odhaduje J. Korčák (6) na 100 mil. km². Pro tyto úvahy a závěrečnou tabulku jsem však redukoval souši pouze o území polární a zčásti tundrové (tj. o šestinu souše s 0,2 % obyv.), tedy na 126,5 mil. km². Horké pouště, v nichž zlidnění zvyšují oázy, jsou ostatně snadněji využitelné (přivedení vody). I v předpokládané mapě by pouze menší části byly vyjmuty a z velehorských pouští by už samo malé měřítko — kromě Vysočiny Asie — nedovolilo je odlišovat.

I kdybychom neprovědli redukci žádnou, zůstala by většina povrchu naší planety — oceány a moře — mimo tento systém regionalizace. Hypotetické je rozdělení oceánů a moří prodloužením teritoriálního pásma až na poloviční vzdálenost ve směru k protilehlému „sousedu“ (mediánový způsob vymezování). Po staletí platí zásada s v o b o d n é h o m o ř e, dlouhou dobu výsostné právo pobřežních států (je jich 120) končilo už ve vzdálenosti 3 námořních mil (cca 5,5 km). Bylo postupně rozširováno (dnes většinou na 12 mil); s rozvojem lovu v moři a těžby ze dna začalo se vyhlašovat až 200milové (370 km) „ekonomicke“ pásmo, což vyvolalo veliké regionální spory. Jen zčásti byly omezeny úsilím OSN, ale zásady volného přístupu k moři, plavby úžinami, těžby z širého moře i pro vnitrozemské státy, byly zajistěny.

Základní územní jednotky, makroregiony, označují A₁ až A₃, B₁ až B₄, C₁ až C₆.

Makroregion A₁ představuje SSSR, A₂ socialistické státy Evropy, A₃ Čínskou LR a socialistické státy Asie. Další 4 makroregiony označujeme: B₁ nesocialistická Evropa, B₂ Severní Amerika, B₃ Japonsko, již. Korea, Tchaj-wan a Hongkong, B₄ Austrálie a Oceánie. Druhá polovina světa, „rozvojová“, se dělí na makroregiony: C₁ Jihozápadní Asie a Severní Afrika (od Afghánistánu a Turecka po Maroko a Súdán), C₂ Jižní Asie (Indie, Pákistán, Nepál, Srí Lanka a některé ostrovy v Indickém oceáně), C₃ Jihovýchodní Asie (Thajsko, Barma, Malajsie, Singapur, Indonésie, Filipíny), C₄ Afrika, mimo Sever zařazený do C₁ (tedy už i Etiopie, Čad, Niger, Mali a Mauretánie), C₅ Střední Amerika a Karibská oblast, C₆ Jižní Amerika.

Návrh rozdělení ekumeny na socioekonomické makroregiony. Kreslila L. Novotná

Další stupeň hierarchie — jak už uvedeno — jsou regiony. Např. uvnitř A₁ rozeznáváme a) západní, b) východní, c) jižní (jsou to ekonomické „zóny“ sovětských geografů), uvnitř A₂ a) severní (PLR, NDR, MLR a ČSSR), b) jižní; B₁ se člení na a) severozápadní (od Velké Británie a Irska po Finsko), b) středozápadní kontinentální, c) jižní. K tomu poznámka: Zde autor akceptoval ještě stanovisko geograficky konzervativní. Zdůvodnitelné by bylo zařadit sem i Turecko a Kypr (z makroregionu C₁). V makroregionu C₅ je Kuba chápána jako zvláštní region (v této klasifikaci nejmenší); makroregion C₆ dělí na 4 regiony: tropické a mírného pásu, přitom na atlantské a pacifické.

Státy v tomto globálním pohledu (až na výjimky) nazývám *subregiony*. ČSSR je tedy subregionem v severním regionu makroregionu A₂ (záony socialistické části Země). V SSSR jsou jimi „ekonomicke rajóny“ [20]. Malé státy mimo Evropu by se mohly v některých případech do subregionů spojovat.

Návrh socioekonomicke regionalizace světa

Makroregiony (počet regionů)	% ekumeny	% obyvatelstva v r. 1984	% GNP* r. 1980	% výroby průmysl. v l. 1979-1983	% výroby zemědělské v l. 1979-1983	GNP* na 1 obyvatele (tis. US dol.) r. 1980	stupeň intenzity dalších ukazatelů**) v l. 1980—84		
							výživa 1980	zahraniční obchod	roční přírůstek obyvatelstva
A ₁	(3)	15,8	5,6	10,6	19,5	11,5	4,2	3.	1.
A ₂	(2)	1,0	2,8	4,8	11,5	6,0	3,7	3.	2.
A ₃	(4)	9,5	24,3	2,8	7,5	14,5	0,3	2.	1.
B ₁	(3)	2,9	7,2	28,2	21,0	17,0	8,0	3.	3.
B ₂	(4)	11,6	5,4	26,8	23,0	13,5	11,2	3.	3.
B ₃	(3)	0,5	3,6	11,0	7,0	5,0	6,8	3.	1.
B ₄	(2)	6,7	0,4	1,5	0,5	1,0	6,6	3.	2.
C ₁	(3)	12,1	6,6	4,1	1,5	3,0	1,6	2.	3.
C ₂	(2)	3,5	20,4	1,7	2,5	10,5	0,2	1.	3.
C ₃	(4)	2,9	6,2	1,5	1,0	6,0	0,5	1.	3.
C ₄	(4)	17,3	8,9	1,8	1,5	5,5	0,5	1.	3.
C ₅	(3)	2,1	2,9	1,4	1,5	2,0	1,3	3.	3.
C ₆	(4)	14,1	5,7	3,8	2,0	4,5	1,7	2.	3.
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	2,2	2.	3.

*) GNP — hrubý národní produkt

**) 1. — nejnižší, 3. — nejvyšší

Literatura:

1. BARANSKIJ, N. N.: Očerki po školnoj metodike ekonomičeskoj geografii. Moskva, Učpedgiz 1946, 227 s.
2. BARANSKIJ, N. N.: Geograficheskoje razdelenie truda. In: Ekonomičeskaja geografia. Ekonomičeskaja kartografija. Moskva, Geografgiz 1960, s. 55—80.
3. BERRY, B. J. L.: Basic Pattern of Economic Development, Atlas of Economic Development. (N. S. Ginsburg). Chicago 1961, s. 110—119.
4. COLE, I. P.: Geography of World Affairs. Harmondsworth, Penguin Books 1966, 347 s.
5. GINSBURG, N. S.: Atlas of Economic Development. Chicago 1961.
6. KORČÁK, J.: Geografie obyvatelstva ve statistické syntéze. Praha, Univerzita Karlova 1973, 144 s.
7. KOSTROWICKI, J.: A key concept: spatial organization. International Social Science Journal, UNESCO 1975, r. 27, č. 2, s. 328—345.
8. LESZCZYCKI, S.: Mapa regionów ekonomicznych świata. In: Geografia jako nauka i wiedza stosowana. Warszawa, PWN 1975, s. 186—194.
9. MEGGEE, M.: Problems in Regionalizing and Measurement. Peace Research Society Papers, IV. Cracow Conference, Kraków 1965, s. 7—35.

Zusammenfassung

ZUR TYPOLOGIE DER STAATEN UND ZUR REGIONALISIERUNG DER ERDE VOM GESICHTSPUNKTE DER SOZIAL-ÖKONOMISCHEN GEOGRAPHIE

Die sozial-ökonomische Geographie bot bisher noch keine Gliederung (Klassifizierung) der Welt in wirklich sinnvoll begründete Regionen (Areale, Zonen), die auch für die Erkenntnis der globalen Vorgänge und besonders für die informativ diagnostische Funktion der Geographie anwendbar wäre. Die Gliederung der Welt in 6 bis 7 Kontinente und vier Ozeane hat heute eine nurmehr überwiegend historische Bedeutung. Unsere Fachwissenschaft sammelte viele Erfahrungen zur Problematik der Regionalisierung von einzelnen Staatsterritorien an. Der Verfasser kam dabei zu der Überzeugung, dass sich die entsprechenden Erkenntnisse im Grunde genommen auch im Maßstab der ganzen Erde anwenden lassen. Jedenfalls ist es nicht mehr angebracht von der bereits überholten Gliederung in Weltteile auszugehen, die überdies oft nicht einheitlich abgegrenzt werden (Naher und Mittlerer Osten, die verschiedenen „Indien“ usw.).

Der Verfasser erwägt die — vom Gesichtspunkte der sozialökonomischen Geographie aus aufgefasste — Beziehung zwischen der Typologie und der Regionalisierung, die zwar auf unterschiedlichen Gedankengängen basieren, bei welchen jedoch offensichtlich Zusammenhänge bestehen. Im Beitrag wird die Typologie der Länder vom Gesichtspunkte der politischen Geographie aus behandelt und eine neue sozial-ökonomische Typologie entworfen. Es wird von 10 Typen von Staaten (Ländern) ausgegangen. Zur Festlegung der Typen gelangte der Verfasser durch das Wägen besonders von folgenden Bezugsgrößen: Bruttonationalprodukt (GNP), Verhältnis der Industrieproduktion zur Agrarproduktion, Umsatz im Außenhandel, Nahrungsmittelverbrauch und Bevölkerungszuwachs.

Die ČSSR z. B. gehört zum Typ I, zu dem hochentwickelte sozialistische Staaten zählen, die überdurchschnittliche Ergebnisse, sowohl was das Bruttonationalprodukt, als auch die Industrie- und Agrarproduktion betrifft, ausweisen. Der Nahrungsmittelverbrauch und die inneren ökonomischen Beziehungen sind intensiv, die äußeren — d. h. die der entsprechenden Subregion zu den anderen Subregionen — durchschnittlich. Der Bevölkerungszuwachs ist jedoch unter dem Durchschnitt. Am Ende der Reihenfolge erscheinen als Gegenpol die ökonomisch wenig entwickelten Staaten, bei welchen die Bezugsgrößen — mit der einzigen Ausnahme des Bevölkerungszuwachses — unter dem Durchschnitt liegen.

Der Autor stellt eine Gliederung der bewohnten Erdoberfläche ($126,5$ Mio km 2) in 13 Makroregionen zur Diskussion. Drei sind 3 in der sozialistischen Sphäre und 4 in der kapitalistischen. Fast die Hälfte der Makroregionen (6) bilden die Entwicklungsländer. Die Grundangaben für die 13 grossen Gebietseinheiten enthält die Tabelle auf S. 142. Die entworfene räumliche Gliederung der Welt wird in der anliegenden Karte dargestellt. Die nächste Stufe der Hierarchie sind die Regionen. So werden z. B. innerhalb der Makroregion A 1 a) die westliche, b) die östliche und c) südliche Region unterschieden. (Sie sind mit den „ökonomischen Zonen“ der sowjetischen Geographen identisch.) Innerhalb der A 2 sind es a) die nördliche (Polen, DDR, ČSSR und Ungarn) und b) die südliche Region. Die Makroregion B 1 wird in a) die nord-westliche Region (genannt auch „Ozeanisches Europa“), in b) die Region „kontinentales Mittelwesteuropa“ und in c) die Region „südliches Europa“, gegliedert. Die einzelnen Staaten erscheinen dann — mit wenigen Ausnahmen — als Subregionen. Der Verfasser bedauert, dass es ihm nicht möglich war eine mehrfarbige Karte zu veröffentlichen, in der man am besten die konkreten Ergebnisse der Typologie von Staaten und der Regionalisierung der Erde, und zwar einschliesslich der gegenseitigen Beziehungen, darstellen könnte.

(Pracoviště autora: katedra ekonomicke a regionální geografie přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)
Došlo do redakce 21. ledna 1985.

Z P R Á V Y

Dr. Josef Zemánek sedmdesátníkem. Dne 20. května 1985 se dožil sedmdesáti let zasloužilý člen Československé geografické společnosti RNDr. Josef Zemánek. Pochází z chudé rodiny v Drslavicích. Vystudoval gymnázium v Uherském Brodě a to-muto kraji zůstal věrný celý život. Za první republiky byl nezaměstnaný a teprve po válce vystudoval vysokou školu. V roce 1952 úspěšně zakončil studium na přírodnovědecké fakultě univerzity v Brně. Od roku 1953 působil jako středoškolský profesor na gymnáziu v Uherském Brodě. V roce 1966 byl vyznamenán čestným titulem „Vzorný učitel“. Po složení rigorózních zkoušek dosáhl titulu RNDr.

Dr. Zemánek velmi aktivně pracoval na úseku didaktiky geografie. Je autorem několika desítek článků z oboru školské geografie. Napsal i řadu pedagogických čtení, z nichž 4 byla oceněna v ústředním kole. Publikoval i řadu odborných článků z oboru historické kartografie (např. o Aretinově mapě Čech, Komenského mapě Moravy), z geomorfologie (o sesuvech v okolí Uherského Brodu) a další. Publikoval i monografie sídel (Blatnice, Březové, Bystřice n. P., Šumice ap.). Je spoluautorem Vlastivědné mapy okresu Uherské Hradiště.

Jubilant řadu let aktivně pracoval jako metódik OPS, v kabinetu zeměpisu KPÚ v Brně. Je dlouholetým členem naší Společnosti a prošel řadou funkcí od místní organizace přes členství ve výboru jihomoravské pobočky až k funkci člena ústředního výboru ČSGS. Za svou činnost byl vyznamenán zlatým odznakem ČSGS a diplomem. Má i řadu dalších uznání a medailí jak z ČSSR, tak i ze zahraničí.

Dr. Zemánek se zasloužil o rozvoj naší geografie a i v současné době je vědecky činný. Do dalších let mu přejeme mnoho zdraví a úspěchů.

Jaromír Demek

65 let doc. Karla Veniga. 13. června se dožívá v plné duševní i fyzičké svěžestí 65 let západočeský geograf doc. RNDr. Karel Venig, CSc. Narodil se v Chalupách, okres Plzeň-jih. Jeho snem a láskou byla „kantofina“. Proto doplnil své odborné vzdělání na obchodní akademii v Plzni absolutoriem abiturientského kursu při učitelském ústavu v Plzni a nastoupil místo učitele na měšťanské škole v Merklíně u Přeštic. Kromě zeměpisu získal kvalifikaci k výuce dějepisu, českého i ruského jazyka a tělesné výchovy. V r. 1959 úspěšně absolvoval studium při zaměstnání bývalou Vysokou školu pedagogickou v Praze v oboru zeměpis — dějepis. Svůj původně širší zájem v oboru ekonomické geografie postupně specializoval na zeměpis obyvatelstva a sídel a demografii. Bohatých zkušeností z působení na základní škole a z funkce okresního metodika zeměpisu plně využíval v další své vědecké specializaci, a to v didaktice zeměpisu a vlastivědy. V oboru didaktiky vlastivědy, ve kterém se habilitoval, zaujmá doc. Venig jedno z předních míst mezi našimi geografy. Tomuto zaměření odpovídá i jeho značná publikační činnost (více než 30 titulů). Z regionálně zaměřených témat nutno vyzdvihnout zeměpis města Plzně.

Doc. Venig je držitelem celé řady čestných uznání, což charakterizuje jeho širokou angažovanost. Řadu období pracuje aktivně ve výboru západočeské pobočky ČSGS jako předseda revizní komise.

Přejeme jubilantovi do další práce pevné zdraví a v práci i v soukromém životě hodně spokojenosti.

Jiří Pech

RNDr. Ctibor Votruba, CSc., šedesátiletý. Naroden ve Vodňanech 8. června 1925, ukončil gymnázium v Písku v r. 1943. Již tehdy na sebe upozornil pracemi astronomickými a meteorologickými (cena Vesmíru). Po válce se zapsal na přírodnovědecké fakultě v Praze. Dík své agilnosti získal již v lednu 1949 místo asistenta u prof. V. J. Nováka a r. 1950 promoval. V r. 1952 přešel na Vysokou školu ekonomickou (k doc. dr. M. Blažkoví), což natrvalo určilo jeho zakotvení v socioekonomicke geografii a současně poskytlo příznivé podmínky k uplatnění jeho publikací erudice, zprvu hlavně na poli učebnic a skript. Po čtyřech letech přešel do ČSAV, do obtížné se formujícího hospodářskogeografického oddělení Ekonomického ústavu (později Geografického ústavu ČSAV), což znamenalo reorientaci na činnost vědeckovýzkumnou. Byla to účast

na kolektivních úkolech (centralita sídel, ekonomicky opožděné oblasti), ale i práce individuální (mapa rozložení obyvatelstva, pražská nouzová sídliště, nová výstavba Prahy, geografie měst, cestovatelé ap.). Nejzávažnější bylo sestavení populační mapy Československa, o níž — jako člen příslušné sekce IGU (prof. W. Olson) — referoval na světovém kongresu v Londýně v r. 1964.

Studium zaostávajících oblastí přivedlo jubilanta, v souladu se zájmem o mimoevropské světadíly, ke sledování této problematiky ve světovém měřítku. Dvě okolnosti mu k tomu napomohly — zřízení Komise pro komplexní výzkum rozvojových zemí při ČSAV, v níž se stal tajemníkem sekce pro geologii, geografii a hornictví, a založení Univerzity 17. listopadu pro studující z Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Votrubec tu 12 let externě přednášel a dva roky vedl katedru geografie a historie; tam se také koncem r. 1966 habilitoval. Tehdy vedl po několik let i odd. rozvojových zemí v Geografickém ústavu ČSAV. Své působiště pak přešlo do Afriky, kde provedl v Tunisku pro OSN expertizu cestovního ruchu (1966) a tři roky (1967—1970) přednášel geografii na univerzitě v Ghaně (Legon), kde založil pracoviště Národního atlasu Ghany, do něhož sám připravil zhruba 100 map. Již předtím vydal v Praze monografii této země (témař 300 str.) a předtím menší monografie o Angole, později také o Mosambiku a Indonésii.

Po návratu v r. 1970 vydal knihu o Africe (témař 600 str.). Jejím protějškem byla pěkná populární knížka o Africe pro mládež. K africké problematice se ještě vrátil expertizou o hospodářském rozvoji povodí Kagery (pro OSN). Zvláštní pozornost věnoval po celý život osudům cestovatelů a osobnosti, jež se zasloužily o zlepšení života afrických obyvatel. Z prvních je třeba jmenovat E. Holuba, o němž populární publikaci vydal jubilant již ve svých 29 letech, z druhých A. Schweitzera (série článků a přednášek). V Holubově rodišti Holicích dal podnět k africkým sympozia, kterých pomohl připravit už pět (dostal za to „Cenu E. Holuba“). Jeho zájem o geografii měst vrcholil vydáním knihy o geografii Prahy. Širší zájem sídelně geografický se realizoval v obsažné celosvětové monografii o lidských sídlech (témař 400 str.).

V r. 1968 přešel do Ústředního ústavu geologického, kde se jeho práce soustředila na zdroje nerostných surovin v rozvojových zemích. Organizoval (společně s ing. Žežulkou) 12 sympozia a vydal z nich sborníky (celkem 1500 str.). Tak uplatňoval své organizační schopnosti, které osvědčoval již od studentských let. Dokladem je i dosažení významných funkcí, jakým bylo sekretariát v Čs. národním geografickém komitétu a předsednictví ve středočeské pobočce Čs. geografické společnosti.

V posledních letech má jubilant možnost věnovat se plně oboru, v němž byl dříve činný jen občas, totiž lékařské geografii. Získal k tomu optimální podmínky v Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, kam přešel v r. 1983. V rámci Ústavu tropického zdravotnictví při zmíněném institutu buduje oddělení lékařské geografie a etnografie, pro něž připravil s prof. V. Šerým už tři semináře a jejichž příspěvky shrnul do dvou sborníků.

Kdybychom v závěrečném shrnutí chtěli co nejstručněji charakterizovat Votrubcovovo dílo, bylo by pro to patrně nejvýstižnějším vyjádřením „mimořádná publikační a organizační aktivita“. Lze bez nadšázký říci, že mezi československými zeměpisci nemá v přítomné době konkurenco co do šíře i objemu odborné publikační činnosti. S ohledem na Jubilantovu obětavou a tolerantní povahu by se patrně mezi našimi geografy nenašel nikdo, kdo by nesouhlasil s upřímným přáním pevného zdraví a pracovního elánu do další desítky let.

Uveřejněné práce Ctibora Votrubce:

A. Knižní publikace:

- Jihoafrické cesty Emila Holuba. 157 str., Mladá fronta, Praha 1955.
Cesty Emila Holuba po južné Africe. 200 str., Smena, Bratislava 1955.
Praha, zeměpis velkoměsta. 241 str., SPN, Praha 1965.
Angola. 121 str. Svoboda (edice Zeměmi světa), Praha 1966.
Ghana, nástin geografické monografie. 293 str., Geografický ústav ČSAV, Praha 1965.
Mosambik, 108 str. Svoboda (edice Zeměmi světa), Praha 1969.
Afrika, zeměpisný přehled kontinentu a jeho oblastní ekonomické problémy. 593 str., (Vysokoškolská příručka). SPN, Praha 1978.
Afrika. 177 str., Albatros, Praha 1977. (Sloven.: Mladé letá, Bratislava 1977.)
Lidská sídla, jejich typy a rozmištění ve světě. 393 str., Academia, Praha 1980.
Indonésie. 240 str., Svoboda (edice Zeměmi světa), Praha 1985.

B. Jiné samostatné publikace (výběr):

- O subtropech v Sovětském svazu, 13 str., Orbis, Praha 1953.
Czechoslovakia — Geography. 50 str. (v mnoha cizojazyčných mutacích.) Orbis, Praha 1953.
Obrazové zeměpisné soubory pro školy. Sešty Bulharsko, Latinská Amerika, Maďarsko, Praha (s J. Marešem), Severní Evropa. SPN, Praha 1952—1958.
Sovětský svaz. (Středoškolská učebnice.) 99 str., SPN, Praha 1953.
Hospodářská geografie Československa. Společně s M. Blažkem, 273 str. (Učeb. text pro VŠE.) SPN, Praha 1953.

C. Publikace redigované a zpracované s kolektivem:

- K problému hospodářskogeografických středisek. (Střední a severní Čechy.) 91 str., Rozpravy ČSAV, NČSAV, Praha 1963.

D. Práce v zahraničí:

- Tchécoslovaquie — pays, peuple, économie. 30 str. Les Synthèses, Bruxelles 1961.
Urban Geography in Czechoslovakia. Zt. f. Wirtschaftsgeogr., s. 161—163. Hagen (NSR) 1961.
Der gegenwärtige Stand der tschechoslowakischen Städte. Geogr. Berichte, 19, 32—50, Berlin 1963.
Matériaux pour l'études des villes nouvelles en Tchécoslovaquie. Revue Géogr. de l'Est, 3, č. 2, s. 137—143, Nancy 1963.
Sofija — Praga: geograf. príliki i razliki na dvata golemi grada. Sbornik v čest Jordan Zacharijev. S. 103—106. Bìlgarskata akademija za naukite, Sofija 1963.
Développement du tourisme en Tunisie: étude préliminaire. Géographie économique et sociale. Podíl 42 str., Terplan, Prague — Tunis 1966.
Planning the Development of the Kagera River Basin. Final Report vol. 1—3. Reports: Geology and Mineral Resources. Economics. Sociology and Ecology. Podíl 46 str.
Polytechna — Hydroprojekt — Carlo Lotti. Prague — Roma 1973.
Ghana National Atlas. 15 map publikovaných a 85 do tisku připravených. Ghana National Atlas Project. Accra — Legon 1968—1974.

E. Koeditor sborníků:

- Lékařská geografie, I. seminář. 89 str. Komise presidia ČSAV, Praha 1976.
Lékařská geografie, II. seminář 1977. 118 str. Komise presidia ČSAV, Praha 1978.
Holice — Afrika. 50 str. Kulturní dům Holice 1981.
Zdroje nerostných surovin rozvojových zemí. I. svazek: Afrika 1974, 267 str., II. Asie 1975, 309 s., III. Latinská Amerika 1976, 320 s., IV. Angola, Mosambik, bauxity, fosfáty 1977, 250 s., V. Cíno-wolframové rudy, drahé a dekoracní kameny 1978, 218 s., VI. Nerudní suroviny 1979, 239 s., VII. Metodika geologických prací v zahraničí 1981, 172 s., VIII. JV. Asie a Afghánistán, 1982, 176 s., IX. Geofilm 1983, 50 s., X. Subsaharská Afrika — východní část 1984, 206 s. Ústř. ústav geologický, Praha 1974—1984.

F. Výběr článků:

- Chemický průmysl ČSSR. In: Hospodářské poměry Československa, s. 67—84, SPN, Praha 1958.
Vývoj čs. měst v letech 1950—1956. Sborník ČSSZ, 51, s. 137—147, NČSAV, Praha 1958.
Zanikání nouzových kolonií na území Prahy. Sborník ČSSZ, 52, s. 6—12, NČSAV, Praha 1959.
Problémy vývoje velkoměst Latinské Ameriky. Sborník ČSSZ, 52, s. 84—89, NČSAV, Praha 1958.
Stěhování do měst středních a severních Čech. Sborník ČSSZ, 53, s. 21—28, NČSAV, Praha 1960.
Problems of Building Towns and Worker's Settlements in Czechoslovakia. Sborník ČSSZ, 53, s. 262—267, NČSAV, Praha 1960.
K pojmovému vymezení města. Metodické informace č. 5, s. 48—53, Státní úřad statist., Praha 1961.
Zanikání nouzových kolonií na území Československa. Čs. etnografie, 10, č. 2, s. 109—126, NČSAV, Praha 1962.

Košice, k zeměpisu města. Sborník ČSSZ, 67, č. 1, s. 39—53, Academia, Praha 1962.
K přeměnám sídelní struktury ČSSR. Sborník ČSSZ, 68, č. 1, s. 81—83, Academia, Praha 1963.

Populační mapa ČSSR 1 : 1 mil. (s I. Stárkovou). Sborník ČSzs, 68, č. 1, s. 83—85,
Academia, Praha 1963.

Praha a Středočeský kraj. In: Oblasti Československa. S. 12—31, SPN, Praha 1963.

Nová sídliště Prahy. Věstník ČSAV, 72, č. 2, s. 203—213. Academia, Praha 1963.

Úkoly geodetické a kartografické služby v rozvojových zemích. Geodet. a kartogr. obzor, 9—11, s. 281—284, 305—306, SNTL, Praha 1963.

Urbanizace v rozvojových zemích. Demografie, 6, č. 1, s. 51—54, SÚS, Praha 1964.

Lékařská geografie z hlediska geografických věd. In: Lékařská geografie I. S. 9—13, Komise ČSAV pro komplexní výzkum, Praha 1977.

Současný stav lékařské geografie. In: Lékařská geografie 2, s. 9—11. Komise ČSAV pro komplexní výzkum, Praha 1978.

Luhačovice — příspěvek k lékařské geografii lázní. In: Lékařská geografie, 2, s. 27—31, Komise ČSAV pro komplexní výzkum; Praha 1978.

Mapy a atlasy rozvojových zemí Asie. Zdroje nerostných surovin, 2, s. 291—309, ÚUG, Praha 1975.

Ropa a rafinerie arabských zemí. Zdroje nerostných surovin, 2, s. 130—137, ÚUG, Praha 1975.

Surovinové bohatství Indie. Zdroje nerostných surovin, 2, s. 169—179, ÚUG, Praha 1975.

Akční plán pro Latinskou Ameriku. Zdroje nerostných surovin, 3, s. 138—144, ÚUG, Praha 1976.

Fosfáty, světové rozmístění ložisek a růst těžby. Zdroje nerostných surovin, 4, s. 72—78, ÚUG, Praha 1977.

Nerudy Indie. Zdroje nerostných surovin, 6, s. 200—211, ÚUG, Praha 1979.

Vývoj čs. geologie v letech 1945—1980. In: Věda v Československu, 2. svazek, s. 337—362, ČSAV, Praha 1982.

Srovnání vývoje čs. geografie s vývojem čs. geologie. In: Věda v Československu, 2. svazek, s. 435—437, ČSAV, Praha 1982.

Podmínky práce čs. geologů ve Vietnamu s. 69—74, Laosu 107—110, Kambodži 132—135, Afghánistánu 148—149. Zdroje nerostných surovin, 8, ÚUG, Praha 1982.

Obyvatelstvo, jazyky a kultura lidu východní Afriky. Zdroje nerostných surovin, 10, s. 52—61, ÚUG, Praha 1984.

Josef Hůrský

Ke stým narozeninám profesora Ivana Semenoviče Ščukina. Dne 29. dubna 1985 se dožil 100 let nestor sovětských geomorfologů profesor Moskevské státní univerzity Ivan Semenovič Ščukin. Jen málo geografů i ve světovém měřítku má možnost oslavit sté narozeniny, navíc při plné aktivitě a publikační činnosti. Jubilantovým dlelem jsme se podrobněji zabývali při jeho devadesátinách (viz Sborník Československé společnosti zeměpisné, 80, č. 4, s. 307).

V uplynulých 10 letech profesor I. S. Ščukin neustále vědecky pracoval a publikoval řadu prací. V roce 1980 vyšlo jeho velké dílo, které připravoval řadu let — Čtyřjazyčný encyklopedický slovník fyzické geografie (Četyrojazyčnyj enciklopedičeskij slovar po fizičeskoj geografii). Izdatelstvo Sovětskaja enciklopedija, Moskva, 703 stran). Slovník obsahuje 5 700 fyzickogeografických pojmu s anglickými, německými a francouzskými ekvivalenty. Slovník je pozoruhodný velkým rozsahem, bohatým obsahem a představuje ve světové literatuře ojedinělé dílo. Vyšel v nákladu 55 000 výtisků.

Jubilantovo dílo je dobře známé českým geomorfologům a geografům. Profesor I. S. Ščukin je významná osobnost světové geomorfologie a rovněž se vždy zajímal o naší geografii, zejména geomorfologii. Do dalších let přejeme jubilantovi hodně zdraví a spokojenosti z dobré vykonané práce.

Jaromír Demek

K problematice příměstského zemědělství na příkladu brněnské aglomerace. Problematikou příměstského zemědělství se v naší odborné literatuře již dříve zabývala řada zemědělských ekonomů i geografů. První práce týkající se této problematiky vznikly zřejmě pod vlivem sovětských odborníků, především pak N. V. Vasilejeva [8], protože v SSSR věnují této problematice velkou pozornost již od 30. let tohoto století. V r. 1930 vydal ÚV VKS(b) plán speciálního řešení a vytváření příměstských hospodářství okolo průmyslových center. I v současné době se v SSSR tato proble-

matika dále řeší a rozvíjí; za všechny můžeme jmenovat předeším práce V. L. Minějeva, G. Ivanidise, A. R. Glazuna, G. Korotajeva a N. D. Pistuna.

Z našich autorů pak musíme uvést předeším starší práce J. Minaříka (6) a F. Marečka (5), kteří bezesporu položili základní kameny studia této problematiky u nás. Příměstským zemědělstvím se rovněž zabývali další ekonomové jako V. Piskáček, J. Slabý (7), L. Valter, J. Dušek, M. Klečka apod. Tato problematika nezdůstávala však opomíjena ani našimi geografy, kde musíme jmenovat předeším práce V. Häuflera (3), K. Ivaničky (4) a J. Dvořáka (1).

Z mnoha definic příměstského zemědělství, které se objevují v naší odborné literatuře, můžeme uvést snad nejvíce vyčerpávající, kterou uvádí K. Ivanička (4) — příměstské zemědělství pětahuje pozornost ne pro svůj prostorový rozsah, ale především pro hodnotu vypěstovaných produktů, které ho posouvají do popředí mezi jinými zemědělskými aktivitami v zázemí města. Mléko, zelenina, maso, ovoce, drůbež, vejce se poslají do města od rozptýlených výrobců ke koncentrovaným zákazníkům. Závody tržního zahradnictví se skleníky a pařeniště, ovocnářské areály, drůbezářské farmy, vepřiny pro chov prasat na maso jsou typickými prvky zázemí města. Podnětem pro tento vývoj je potřeba dodávek čerstvých potravin městskému obyvatelstvu, především těch, které přepravou, překládkou a skladováním ztrácejí rychle na kvalitě. Bezprostřední blízkost ke spotřebiteli umožňuje vyšší zisky, z kterých plyne větší kupní síla a vyšší životní úroveň vesnického obyvatelstva. Cestou trhu a oběživa zde existuje stálý kontakt mezi některými zemědělskými závody a městem.

Definice příměstského zemědělství v odborné literatuře jsou velmi podobné, což svědčí o vcelku vyjasněném vymezení, co patří a co ne do příměstského zemědělství. Mnohem složitější situace se však vytvořila, máme-li na mysli naše státní území, kolmo názorů, zda vlastně příměstské zemědělství existuje, kde, v jakém rozsahu a v jaké podobě.

Je jasné, že ve státech o malé rozloze, kam řadíme i ČSSR, které se zpravidla vyznačují velkou hustotou založení s poměrně rovnoměrně rozmištěnými průmyslovými centry a rozvinutou silniční a železniční dopravou, nejsou podmínky pro jednoznačné vymezení takových pásem specializovaného zemědělství, jak je tomu např. v SSSR.

Na druhé straně však musíme stále brát v úvahu, že účelná specializace zemědělské výroby v zázemí města, předeším na produkty, které mají v dané oblasti vhodné přírodní i ekonomicke podmínky pro svou výrobu, bude i nadále nutná a ekonomicky významná. To vše bude samozřejmě i ovlivňovat specifickost struktury zemědělské výroby v zázemí našich měst. Rovněž nesmíme zapomínat na stále rostoucí ceny pochonného hmot. Proto názory, že v malém státě není nutná specializace v zázemí měst, že určité produkty se dají např. během jedné noci snadno převézt ze Znojemska do Prahy, nejsou vždy správné a musíme vážit hospodářnost těchto dálkových přeprav. Je zřejmé, že bude rozdílné např. druhové složení pěstovaných zelenin v zázemí Bratislav, Ostravy a Liberce, rovněž bude odlišná agrotechnika a organizace práce, avšak zakládání speciálních podniků v zázemí měst bude i nadále nutné všude tam, kde si to hustota založení vyžaduje.

Některé další otázky problematiky příměstského zemědělství si můžeme ukázat na příkladu brněnské aglomerace, konkrétně na několika zemědělských podnicích. Jsou to JZD Tuřany a JZD Brno II, hospodařící přímo na administrativním území Brna města, JZD Čebín a JZD Pozořice, která hospodaří v těsném sousedství na SZ ev. SV od Brna.

Celkové zaměření podniku můžeme nejlépe posoudit z rozboru jeho výrobní struktury, za což nám vhodně poslouží procentuální podíl jednotlivých složek výroby z hrubé zemědělské produkce (viz tabulkou).

Tab. Podíl jednotlivých produktů zemědělské výroby na hrubé zemědělské produkci v %. (Průměr za r. 1980 a 1981 ve stálých cenách z r. 1980.)

Zem. podnik	zelenina a ovoce	mléko	vepřové maso	zrniny	hovězí maso	cukrovka
JZD Tuřany	24,9	3,2	12,0	11,0	3,5	—
JZD Brno II	7,7	7,7	14,8	11,8	8,7	2,3
JZD Čebín	0,1	20,6	24,2	23,1	12,6	8,5
JZD Pozořice	0,5	14,6	16,2	17,8	9,7	6,8

Při vymezování zemědělských regionů ČSR pracovníky Ggú ČSAV byl vyčleněn i zelinářsko-ovocnářský subregion, do jehož rámce spadal i speciální příměstský subregion v bezprostředním okolí Brna. Pro vymezení tohoto subregionu byly rozhodující následující podíly z hrubé zemědělské produkce: zelenina a ovoce 15 %, zpravidla kolem 25 %, mléko 10–15 %, vepřové maso kolem 15 %, příměstská oblast i více, zrniny kolem 15 %, hovězí maso 10 %, cukrovka 10 % (Z. Hoffmann a kol.).

K rozdílu, které vyplývají z tabulky, musíme podotknout, že mapa zemědělských regionů byla zpracována na začátku sedmdesátých let, tedy v období počátku sloučení JZD, kdy na území dnešních čtyř družstev ještě hospodařilo 28 JZD. Proto výrobní zaměření jednotlivých podniků často bylo ještě výraznější než u dnešních větších družstev. I přesto je však dobré pozorovatelná určitá specializace sledovaných JZD, která částečně odpovídá příměstskému zaměření, ovšem vždy jen u několika složek výroby.

Např. JZD Tuřany má vysoký podíl produkce zeleniny a ovoce i vepřového masa, ale zcela nepatrný význam v produkci mléka; na druhé straně Čebín a Pozořice vykazují vysoký podíl mléka a vepřového masa a naopak mnohem menší zastoupení zeleniny a ovoce apod. (viz. tab.)

Ve struktuře výroby sledovaných JZD zcela chybí výroba vajec, která je v současné době již plně soustředěna na jediného výrobce na okrese, a to do SZP v Rajhradicích, jehož blízkost k Brnu (asi 12 km) plně zaručuje rychlost dodávek. Z uvedeného plyne, že v současné době, při daném stupni koncentrace, kooperace a specializace socialistické zemědělské velkovýroby, jen stěží budeme hledat podnik, jehož struktura výroby by plně v celém svém rozsahu odpovídala příměstskému charakteru.

L iteratura:

1. DVOŘÁK, J.: Příspěvek k problematice příměstské zemědělské podoblasti Plzně. Sborník ped. fakulty v Plzni, Zeměpis VII. Praha, SPN 1972, s. 131–160.
2. GLAZUN, A. R. a kol.: Specializacija prigorodnogo selskogo chozjajstva. Moskva, Kolos 1976, 208 s.
3. HÄUFER, V.: Zvláštnosti příměstského zemědělství v Československu na příkladu Pardubic. Geografický časopis, 12, Bratislava, SAV 1960, s. 206–223.
4. IVANIČKA, K.: Systémová analýza zemědělství v zázemí Bratislav. Acta Geogr. Univers. Comen.-Economico-geographica, 10, Bratislava, SPN 1971, s. 9–49.
5. MAREČEK, F.: Zásobování měst čerstvou zeleninou — Zelinářství v příměstském zemědělství. Praha, SPN 1959, 267 s.
6. MINÁŘÍK, J.: Otázky příměstského zemědělství v ČSR. Praha, SZN 1957, 112 s.
7. PISKÁČEK, V., SLABÝ, J.: Stanovení výrobního zaměření, specializace a velikosti soc. zem. závodu v blízkosti velkého města. Praha, VÚZE 1963, závěrečná zpráva, 92 s.
8. VASILJEV, N. V.: Rozvitije prigorodnogo selskogo chozjajstva. Moskva, AN SSSR 1954, 142 s.
9. Roční výkazy zemědělských podniků za roky 1980 a 1981. 00 ČSÚ Brno-venkov.

Antonín Věžník

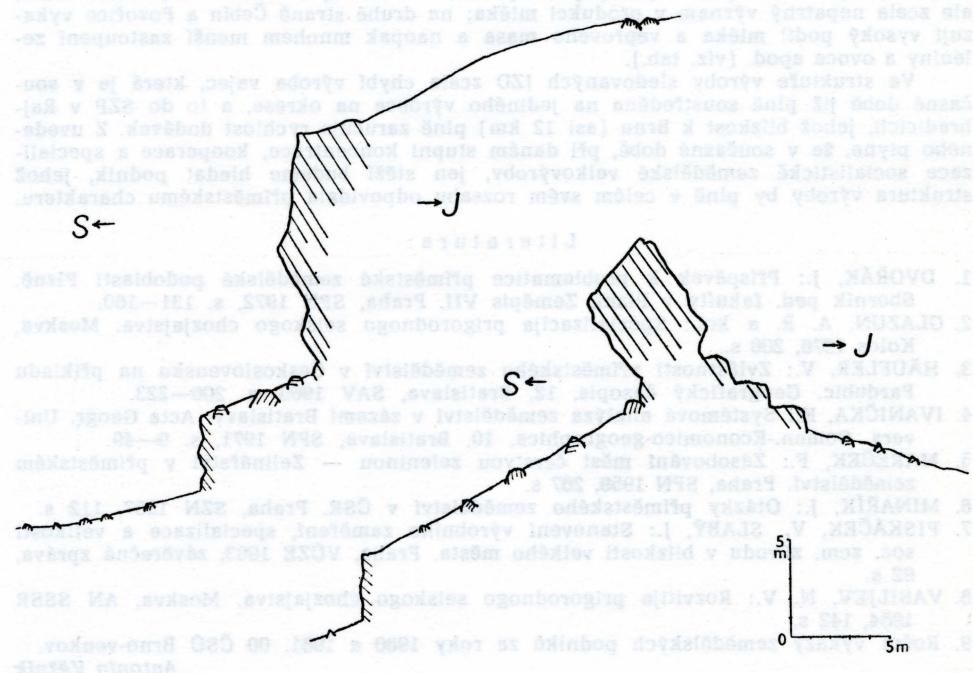
Geomorfologie Komínských skal ve Chřibech. V některých pohořích a vrchoviňách flyšového pásma Vnějších Karpat vznikly erozí, zvětrávacími procesy a svahovým pohybem zajímavé skalní útvary. K nejvýraznějším patří výchozy paleogenních (eočeských) pískovců a slepenců soláňských vrstev magurské jednotky (Buday a kol., 1) ve vrchovině Chřiby na východní Moravě. Některými tvary zvětrávání a odnosu výše uvedených hornin se zde zabývali Czudek, Demek, Stehlík (2). Čtyři skalní výchozy byly prohlášeny chráněnými přírodními výtvory: Budačina, Komínky, Kazatelna a Kozel. V této zprávě je věnována pozornost geomorfologické charakteristice Komínských skal, které byly v roce 1967 vyhlášeny chráněným přírodním výtvorem Komínky na ploše 0,5 ha.

Komínské skály vystupují v severovýchodní části Chřibů asi 2 km východně od rekreačního střediska Bunc. Jsou součástí výrazného strukturálního hřbetu (523 m), převyšujícího bezprostřední okolí asi o 50 m. Skály vystupují jednak z vrcholové části hřbetu, kde tvoří ve směru zhruba V–Z (75–255°) 80 m dlouhou soustavu výchozů, v níž vynikají dvě izolované skály, jednak v severním svahu hřbetu v podobě mrazových srubů.

Nejvýraznější izolovaná skála vystupuje na vrcholu — v západní části hřbetu. Je 18 m dlouhá (ve směru hřbetu), 3–5 m široká (směrem vzhůru se hrotivě zužuje) a průměrně 7 m vysoká. Když byla vyhledávaným vyhlídkovým místem, částečně ji

zpřístupňují vysekané schody s dnes už rozpadlým zábradlím; nyní pro vzrostlý lesní porost neposkytuje žádný výhled. Skála přechází na východě přes úpatní suť do menšího výchozu, který je 9 m dlouhý, 2–3 m široký a maximálně 4,2 m vysoký. Nižší výchozy odtud pokračují východním směrem do mělkého sedla; strukturní hřbet vybíhá bez výraznějších skal i dále k východu.

Modelace skalních útvarů na vrcholu hřbetu je určena soustavou puklin a průběhem vrstevních ploch. Uplatňují se zejména tyto směry puklin: 82–262° (směr výchozů), 171–351° (příčný směr), 24–204° a 131–311° (směry klínovité omezujicí uzávěr skal). Výchozy jsou v příčném profilu výrazně asymetrické, což je způsobeno sklonem vrstevních ploch 60–75° k J. Mocnost vrstevních lavic je minimálně 10 cm. Oddrolováním pískovců a slepenců podle puklin a zejména vrstevních ploch vznikly v severní stěně izolovaných skal výrazné převisy. Jejich povrch místy zpevňují železité inkrustace, tvořící pevnější kůru.

Profily skalními výchozy Komínských skal. Nahoře mrazový srub v sz. části hřbetu, dole nejvýraznější izolovaná skála na vrcholu hřbetu. Měřil a kreslil J. Vítěk.

V severozápadní části strukturního hřbetu Komínských skal spadá 11 m vysoká stěna mrazového srubu, který je 28 m široký a vyčnívá 2–3 m ze svahu. Směr čela mrazového srubu určuje průběh puklin (zejména 70–250°); v horní polovině je skalní stěna šikmá, dole v závislosti na sklonu vrstevních ploch (60° k J) převislá. Pod úpatím mrazového srubu je 6 m široká kryoplanační terasa, přecházející v další 4 m vysoký skalní stupeň. Pod ním je skloněná kryoplanační plošina řidce pokrytá zřícenými pískovcovými balvany. Menší výchozy, které lze rovněž považovat za mrazové sruby, jsou v téže úrovni svahu směrem k východu (např. pod oběma izolovanými skalami).

Zajímavý je i výskyt některých typů mikroforem ve skalním povrchu. Pod vrcholem menší (východní) izolované skály na skalním hřbetu jsou v jjz. stěně dvě nepravidelně formované dutiny, částečně zahloubené pod pevnější povrchovou kůrou horniny; lze je proto označit jako tafoni. V převislé partií mrazového srubu je zajímavý výskyt voštín, které zde však netvoří celou síť („mřížování“) jako např. v pískovcových oblastech české křídové pánev, ale jamky (maximální velikosti a hloubky 3–4 cm) jsou zde samostatné. Do horní šikmě části stěny mrazového srubu se zahlubují

výrazné žlábkové škravy. Jsou jednak uprostřed šírky stěny (nejvýraznější žlábek je až 20 cm hluboký a 20–30 cm široký), jednak v zsz. části stěny, kde tvoří soustavu členitějších žlábků. Místy se šrapové prohlubně rozšiřují do nevelkých výklenků a dutinek.

Celkově lze Komínské skály charakterizovat jako mezoformy reliéfu podmíněné strukturou eocenních pískovců a slepenců (zejména průběhem puklin, úklonem vrstev) a modelované především mrazovým zvětráváním. Diferencovaným zvětráváním nesourodé horniny vznikly na skalních plochách některé pozoruhodné mikroformy (voštiny, dutiny, žlábkové škravy). Právem byla tato lokalita vyhlášena za chráněný přírodní výtvor. Rušivě zde však působí polorozpadlá a vlastně už nefunkční vyhlídka na vrcholové skále.

L iter atura:

1. BUDAY T. a kol.: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000, list M-33-XXX Gottwaldov. 238 str. NČSAV, Praha 1963.
2. CZUDEK T., DEMEK J., STEHLÍK O.: Formy zvětrávání a odnosu pískovců v Hostýnských vrších a Chřibech. Časopis pro mineralogii a geologii, č. 6, s. 262–269. Praha 1961.

Jan Vítek

Letecká aplikace dolomitu v Moravskoslezských Beskydech. V souvislosti s dlouhodobým působením imisí s fytotoxickým účinkem na lesní dřeviny začíná se v osmdesátých letech již výrazně projevovat poškození lesních porostů v Podbeskydské páhorkatině, Moravskoslezských a Slezských Beskydech, tj. v geomorfologických celcích bezprostředně obepínajících od východu a jihovýchodu ostravskou průmyslovou oblast (obr. 1). Zvyšující se těžba dřeva, související s likvidací chřadnoucích porostů, mění fyziognomii beskydských hornatin, kde se nyní nápadně uplatňují četné a nevýznamné rozsáhlé holé seče.

Vývoji znečištění ovzduší, poškození porostů, změnám vodního režimu (včetně prognostických hledisek) byly věnovány samostatné rozborné práce (Kus 5, Blažek 1, Kříž 2, 3, Kříž, Blažek, Sochorec 4 a další).

Obtíže spojené s obnovou lesa, projevující se značným úhynem sazenic, vedly k rozsáhlému pedologickému průzkumu. Odběry půdních vzorků z plochy 1 270 ha ukázaly, že na některých lokalitách je kyselost půdy větší než 3 pH, což působí toxicky na růst sazenic lesních dřevin, včetně smrku. Severomoravské státní lesy přistoupily proto k doposud u nás jediné akci, zahrnující aspekt ochrany lesa i meliorace půd – k letecké aplikaci mletého dolomitu na zalesňovaných holinách v oblasti působnosti lesních závodů Jablunkov, Frýdek-Místek, Ostravice, Rožnov pod Radhoštěm a Frenštát.

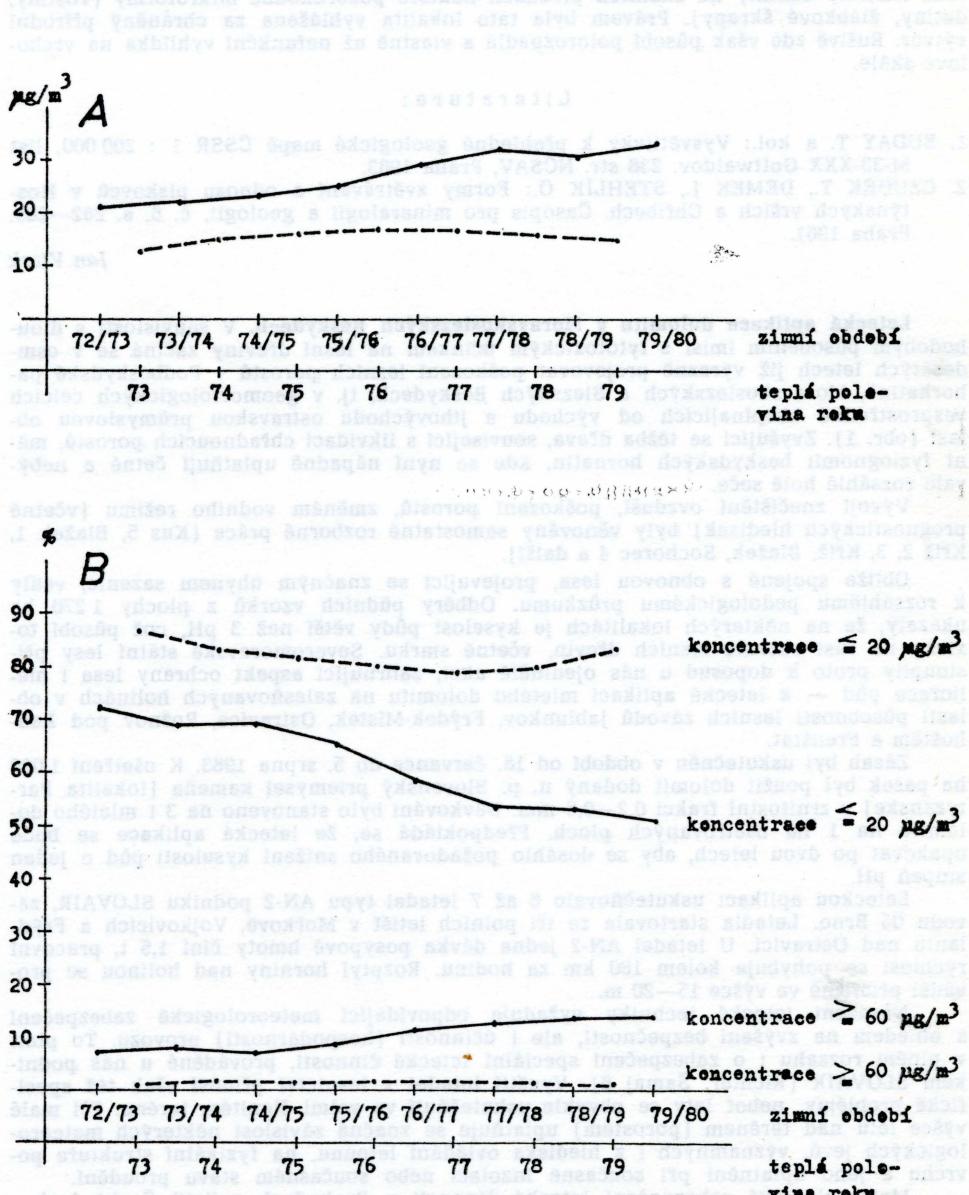
Zásah byl uskutečněn v období od 18. července do 5. srpna 1983. K ošetření 1 000 ha pasek byl použit dolomit dodaný n. p. Slovenský priemysel kameňa (lokalita Partyzánske) v zrnitostní frakci 0,2–0,8 mm. Dávkování bylo stanoveno na 3 t mletého dolomitu na 1 ha ošetřovaných ploch. Předpokládá se, že letecká aplikace se bude opakovat po dvou letech, aby se dosáhlo požadovaného snížení kyselosti půd o jeden stupeň pH.

Leteckou aplikaci uskutečňovalo 6 až 7 letadel typu AN-2 podniku SLOVAIR, závodu 03 Brno. Letadla startovala ze tří polních letišť v Mořkově, Vojkovicích a Frýdlantu nad Ostravicí. U letadel AN-2 jedna dávka posypové hmoty činí 1,5 t, pracovní rychlosť se pohybuje kolem 160 km za hodinu. Rozptyl horniny nad holinou se prováděl přibližně ve výšce 15–20 m.

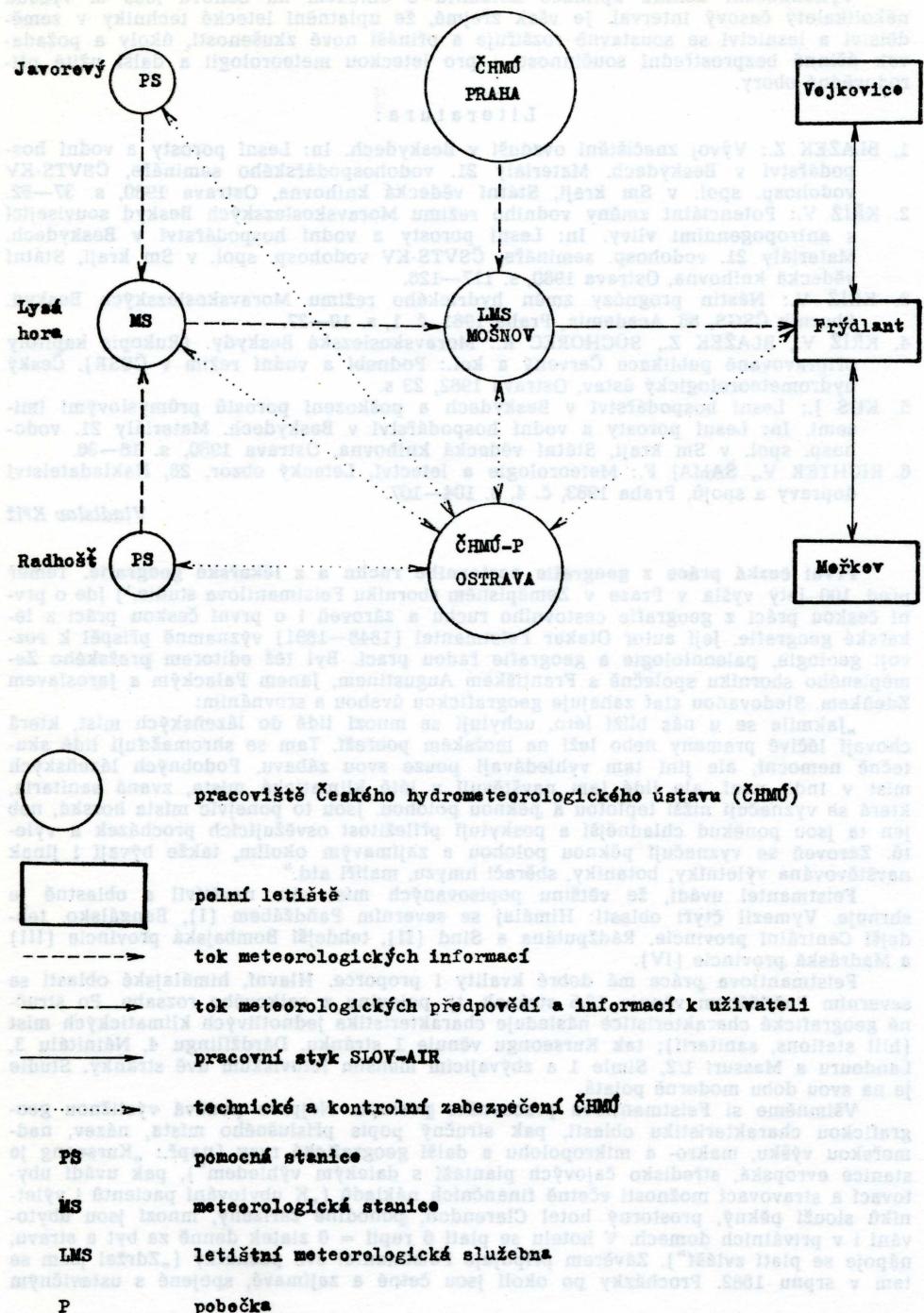
Nasazení letecké techniky vyžaduje odpovídající meteorologické zabezpečení s ohledem na zvýšení bezpečnosti, ale i účinnosti (hospodárnosti) provozu. To platí v plném rozsahu i o zabezpečení speciální letecké činnosti, prováděné u nás podnikem SLOVAIR (Richter, Šamaj 6). Využití letadel v lesnictví přináší však též specifické problémy, neboť lety se obvykle uskutečňují ve velmi členitém terénu. Při malé výšce letu nad terénem (porostem) uplatňuje se značná závislost některých meteorologických jevů, významných i z hlediska ovládání letounu, na fyzikální struktuře povrchu a jeho uplatnění při současně inzolaci nebo současném stavu proudění.

Meteorologické zabezpečení letecké činnosti v Beskydech zajistil Český hydro-meteorologický ústav (ČHMÚ) — pobočka v Ostravě. Základem byla práce meteorologického pracoviště na letišti Ostrava v Mošnově, kde jsou též k dispozici meteorologické informace rozšiřované centrálně. K doplnění oblastních informací bylo dále využito průběžné pozorování na profesionální meteorologické stanici na Lysé hoře

(1323 m n. m.), která se též stala kolektorským střediskem pro dvě pomocné stanice, zřízené na Javorovém (1032 m) a Radhošti (1129 m). Vybavení profesionálních stanic (Mošnov, Lysá hora) je standardní, pomocné stanice byly vybaveny pro měření rychlosti větru a teploty vzduchu; pozorovatelé však dále v hodinových intervalech určovali dohlednost, množství a výšku oblačnosti. Kódované informace přebírala při rádiovém styku meteorologická stanice na Lysé hoře a jejich souhrn předávala do Mošnova, kde pověřený meteorolog udržoval styk s organizačním štábem akce (obr. 2).

1. Vývoj oblastního znečištění ovzduší oxidem siřičitým (SO_2) v Moravskoslezských Beskydech (pětileté klouzavé průměry podle výsledků měření ve stanicích ČHMÚ-P Ostrava). A — průměrné koncentrace, B — relativní četnosti průměrných denních koncentrací; — zimní období (X.—III.), - - - teplá polovina roku (IV.—IX.).

2. Schéma meteorologického zabezpečení letecké činnosti v Moravskoslezských Beskydech

Vyhodnocení účinku aplikace dolomitu s ohledem na obnovu lesa si vyžádá několikaletý časový interval. Je však zřejmé, že uplatnění letecké techniky v zemědělství a lesnictví se soustavně rozšiřuje a přináší nové zkušenosti, úkoly a požadavek účinné bezprostřední součinnosti i pro leteckou meteorologii a další užité přírodnovědné obory.

L iteratura:

1. BLAŽEK Z.: Vývoj znečištění ovzduší v Beskydech. In: Lesní porosty a vodní hospodářství v Beskydech. Materiály 21. vodohospodářského semináře, ČSVTS-KV vodohosp. spol. v Sm kraji, Státní vědecká knihovna, Ostrava 1980, s. 37–52.
2. KŘÍŽ V.: Potenciální změny vodního režimu Moravskoslezských Beskyd související s antropogenními vlivy. In: Lesní porosty a vodní hospodářství v Beskydech. Materiály 21. vodohosp. semináře, ČSVTS-KV vodohosp. spol. v Sm kraji, Státní vědecká knihovna, Ostrava 1980, s. 117–126.
3. KŘÍŽ V.: Nástin prognózy změn hydrického režimu Moravskoslezských Beskyd. Sborník ČSGS, 86, Academia, Praha 1981, č. 1, s. 19–27.
4. KŘÍŽ V., BLAŽEK Z., SOCHOREC R.: Moravskoslezské Beskydy. (Rukopis kapitoly připravované publikace Červený a kol.: Podnebí a vodní režim v ČSSR). Český hydrometeorologický ústav, Ostrava 1982, 23 s.
5. KUS J.: Lesní hospodářství v Beskydech a poškození porostů průmyslovými imisemi. In: Lesní porosty a vodní hospodářství v Beskydech. Materiály 21. vodohosp. spol. v Sm kraji, Státní vědecká knihovna, Ostrava 1980, s. 18–36.
6. RICHTER V., ŠAMAJ F.: Meteorologie a letectví. Letecký obzor, 26, Nakladatelství dopravy a spojů, Praha 1983, č. 4, s. 104–107.

Vladislav Kříž

První česká práce z geografie cestovního ruchu a z lékařské geografie. Téměř před 100 lety vyšla v Praze v Zeměpisném sborníku Feistmantlova studie.¹⁾ Jde o první českou práci z geografie cestovního ruchu a zároveň i o první českou práci z lékařské geografie. Její autor Otakar Feistmantel (1848–1891) významně přispěl k rozvoji geologie, paleontologie a geografie řadou prací. Byl též editorem pražského Zeměpisného sborníku společně s Františkem Augustinem, Janem Palackým a Jaroslavem Zdeňkem. Sledovanou statě zahajuje geografickou úvahou a srovnáním:

„Jakmile se u nás blíží léto, uchylují se mnozí lidé do lázeňských míst, která chovají léčivé prameny nebo leží na mořském pobřeží. Tam se shromažďují lidé skutečně nemocní, ale jiní tam vyhledávají pouze svou zábavu. Podobných lázeňských míst v Indii není, ale lidé tam navštěvují v létě klimatická místa, zvaná sanitaria, která se vyznačují nižší teplotou a pěknou polohou. Jsou to ponejvíce místa horská, nebo jen ta jsou poněkud chladnější a poskytují příležitost osvěžujících procházek a výletů. Zároveň se vyznačují pěknou polohou a zajímavým okolím, takže bývají i jinak navštěvována výletníky, botaniky, sběrači hmyzu, malíři atd.“

Feistmantel uvádí, že většinu popisovaných míst sám navštívil a oblastně je shrnuje. Vymezil čtyři oblasti: Himálaj se severním Paňdžábem (I), Bengálsko, tehdejší Centrální provincie, Rádžputána a Sind (II), tehdejší Bombajská provincie (III) a Madráská provincie (IV).

Feistmantlova práce má dobré kvality i proporce. Hlavní, himálajské oblasti se severním Paňdžábem věnuje 12,5 stránek, tj. polovinu z celkového rozsahu. Po stručné geografické charakteristice následuje charakteristika jednotlivých klimatických míst (hill stations, sanitaria); tak Kurseongu věnuje 1 stránku, Dárdžilingu 4, Náinitálu 3, Landouru a Massuri 1/2, Simle 1 a zbývajícím menším letoviskům dvě stránky. Studie je na svou dobu moderně pojatá.

Všimněme si Feistmantlova pracovního postupu. Nejprve podává výstižnou geografickou charakteristiku oblasti, pak stručný popis příslušného místa, název, nadmořskou výšku, makro- a mikropolohu a další geografické rysy (např.: „Kurseong je stanice evropská, středisko čajových plantáží s dalekým výhledem“), pak uvádí ubytovací a stravovací možnosti včetně finančních nákladů („K ubytování pacientů i výletníků slouží pěkný, prostorný hotel Clarendon, pohodlně zařízený, mnozí jsou ubytováni i v privátních domech. V hotelu se platí 6 rupií = 6 zlatek denně za byt a stravu, nápoje se platí zvlášť“). Závěrem připojuje Feistmantel své poznatky („Zdržel jsem se tam v srpnu 1882. Procházky po okolí jsou četné a zajímavé, spojené s ustanoveným

¹⁾ Feistmantel Otakar: Klimatické stanice čili sanitaria v Indii. Zeměpisný sborník 3, str. 21–34, 76–87, 115–125. Praha 1888.

vystupováním po stránič hor nebo slézáním do údolí. K pronajmutí jsou i poníci"), následuje lékařskogeografická charakteristika ("vzduch je tu zcela jiný než v bengálských nížinách, teplota je mnohem nižší, flóra velmi zajímavá, stráne a údolí vesměs zajímavými druhy kapradin porostlé"), následuje 14 rádková geobotanická charakteristika a uzavírají ekologické informace a popisy vycházek a výletů s udáním délky, převýšení a charakteristiky tras (např. „cesta se vede samým kapradovým podrostem, v rozmanitých zatačkách po úbočích mohutných údolí, teplota přitom značně přibývá. Cesta vyžaduje skoro celý den“). Závěrem je charakteristika střediska ("avšak je to přece jen sanitarium nižšího stupně. Není to místo rozsáhlé a spíš má ráz tišší a usedlejší. Zastavují se tu osoby, které se chtějí v klidu v přírodě zdržovat v počasí chladnějším a ostřejším, nežli se odeberou dálé do hor"). Feistmantel připojuje i geologickou charakteristiku, výsledek svého průzkumu.

U všech středisek postupuje podle jednotné osnovy s citlivým smyslem pro prvky lékařské a prvky cestovního ruchu. U všeho uvádí ceny i údaje o sezónnosti a klientele. Připojuje též indikaci a kontraindikaci lečebných míst a závěrem oblastní charakteristiky ("v severozápadním Himálaji nalézáme řadu zajímavých míst sloužících za sanitaria, především Námitál, místo dosti dobře přístupné, ale od Kalkaty 1 168 km vzdálené, takže cesta vyžaduje asi dva dny"). Feistmantel vyhodnocuje přístupové cesty, jejich náročnost, uvádí vzdálenost v milích i v kilometrech, převýšení ve stopách i v metrech, možnosti zásobování vodou a její kvalitu, u některých míst i ubytovací kapacitu. Správně upozorňuje, že sanitaria druhé oblasti (Bengálsko, Centrální provincie, Rádzpútána a Sind) jsou zcela jiná než himálajská, neboť jsou níže a jižněji položená. Feistmantel zdůrazňuje jejich význam pro chudší obyvatelstvo, jemuž prostředky nedovolují podnikat nákladné cesty do Himálaje. V době ohrožení maláří jsou tato střediska pro krajiny dobrodinný. Šillong charakterizuje Feistmantel na str. 77 takto: „Je tu prostor $11,2 \times 2,4$ km a město značně rozkvetlo od roku 1874, kdy sem bylo umístěno sídlo hlavního komisaře pro Ásám. Nalézájí se tu různé vládní budovy a privátní obydlí, tiskárna úředních listů a zpráv, závodiště i další místa pro společenské zábavy. Znamenité jsou vodní zdroje. Voda se svádí z horských pramenů vodovodem a rozvádí po domech, do hydrantů v bazaru i na jiná veřejná místa. Od listopadu do dubna je chladno. Je nutno topit dřívím nebo uhlím, které se těží z křídových vrstev a prodává draze, tuna až za 30 rupií. Ačkoliv je to klimatická stanice velmi příznivá, jsou tu v době deštů průjmy a jaterní neduhy.“

V Bombajské provincii charakterizuje řadu dobrých a hojně navštěvovaných sanitarií, tak osamělý vrch Pawagawh, „který 45 km severně od Bombaje ční o 762 m nad okolní krajinou a kde i v horkém počasí vane stálý horský větrík podobně jako na vrchu Ságargarh, který ční do výšky 114 m 30 km jižně od Bombaje a na cedičové plošině Matheran v nadmořské výšce 750 m 50 km východně od Bombaje“. Hlavním sanitarem Bombajské provincie je však podle Feistmantla Mahábalešvár v Západním Ghátu v nadmořské výšce 1 372 m, kam po době deštů od října do konce dubna přichází mnoho lidí, ale v červnu, když nastanou deště, se stěhuje do Puny.

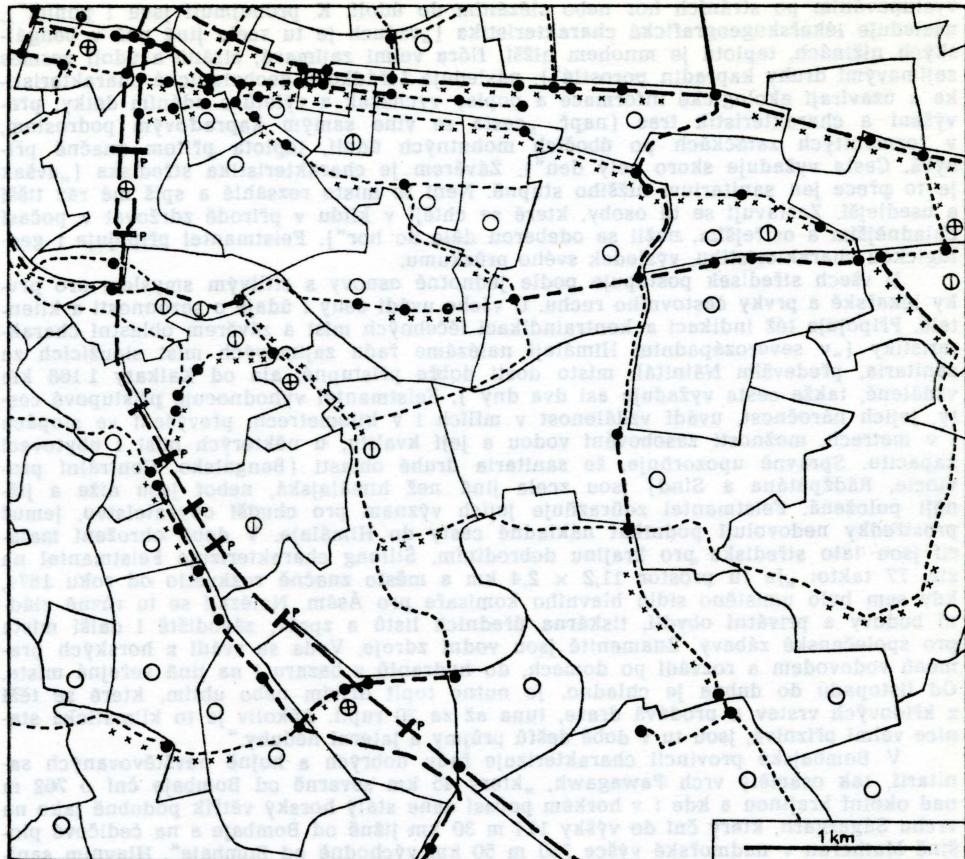
Nakonec Faistmantel charakterizuje sanitaria Madráské provincie a připojuje jednostránkový přehled sanitarií na Srí Lance (Cejlone) a 2,5stránkový seznam všech sanitarií v Indii. Za sídlem uvádí nadmořskou výšku, počet a náboženské složení obyvatelstva podle sčítání z roku 1861. Registruje 16 sanitarií Himálaje a severního Pañďábu, 12 z Bengálska, Centrálních provincí, Rádzastánu a Sindu, 18 z Madráské a 9 z Bombajské provincie.

Ctibor Votrubec

Urbanisticko-kartografická analýza rozmístění základních škol v Praze. Mapy životního prostředí zaujmají dnes mezi tematickými mapami zvlášť významné místo; zejména pro prostředí měst lze stanovit a zpracovat řadu zajímavých i důležitých témat. Pro urbanistické a plánovací účely byla zpracována mapa Dislokace základních škol a podmínky pěšího přístupu 1 : 25 000 (na sestavení mapy spolupracovala L. Kafková). Mapa vyjadřuje převážně dopravní podmínky, které každodenně ovlivňují docházkou dětí do základních škol v Praze.

Děti jsou při cestě do školy ohrožovány zejména automobilovou dopravou. Nejlepší situace je tam, kde škola stojí uprostřed školního obvodu v obytné zástavbě, děti mají do ní přístup po místních komunikacích a nemusí přecházet frekventované komunikace průjezdní. Bezpečnost pěšího přístupu je zlepšena tam, kde existují světelně řízené nebo mimoúrovňové přechody, ale zkoušenost ukazuje, že nebezpečné situace vznikají i v místech silně frekventovaných světelně řízených přechodů. Podchody nejsou zase někdy pro pohodlnost přecházejících využívány.

Děti jsou potenciálně ohrožovány při docházkce do školy a s ní souvisejících

○ ZDS

● KŘÍZENÉ KŘIŽOVATKY

— ŠKOLSKÉ OBVODY.

— MIMOÚROVNÝ PŘECHOD

INTENZITA AUTOMOBILOVÉ DOPRAVY:

NEHODOVOST PEŠÍHO PROVOZU:

— NAD 20 000 VOZIDEL

XXXXX DO 3

— 15 000 - 20 000

} NEHOD/100m/ROK

— 10 000 - 15 000

XXXXX 3 A VÍCE

— 5 000 - 10 000

○ ZDS SE ZTÍŽENÝMI PODMÍNKAMI
PEŠÍHO PRÍSTUPU

⊕ ZDS S NEBEZPEČNÝMI PODMÍNKAMI
PEŠÍ PRÍSTUPU

Výřez mapy Dislokace základních škol a podmínky pěšího přístupu, zmenšený asi na 2/3.

zařízení též v závislosti na svém věku. V nižších třídách (ve věku od 6 do 10 let) nejsou děti ještě mentálně tak vyspělé, aby si vždy uvědomovaly (i přes intenzivní dopravní výchovu) nebezpečí, které jim na cestě do školy hrozí. Při studiu dislokace škol je třeba uvážit nejen dopravní podmínky, ale i vazby školy na další zařízení, která děti v průběhu dne navštěvují. Jde o tělovýchovná zařízení, školní jídelny a družiny; tato zařízení nejsou vždy umístěna ve školní budově nebo v areálu školy. Zejména přecházením dětí do odloučených jídelen se ohrožení dětí stupňuje.

Připojená mapa vyjadřuje rozmištění škol a školních obvodů ve vztahu k automobilové dopravě o intenzitě vyšší než 5 000 vozidel v pracovní den (8–22 hodin). Dále zachycuje světelně řízené a mimoúrovňové přechody. Hustota těchto přechodů obecně roste s intenzitou automobilové dopravy. Na mapě jsou dále vyznačeny úseky komunikací s největší nehodovostí pěších.

Mapa konečně synteticky hodnotí rozmištění škol z hlediska bezpečnosti přístupu. Školy s nebezpečným přístupem [označeny křížky; jde o nebezpečnost nikoli obecnou, ale posuzovanou — jak bylo dříve naznačeno — z hlediska pohybu dětí] mají celkově podmínky nejhorší; jde o místa, v jejichž blízkosti došlo i ke zraněním dětí, žel někdy i se smrtelnými následky. Školy se ztěženým přístupem [označeny svistou čárkou] mají podmínky poněkud lepší. Kroužky bez označení jsou vyjádřeny školy ostatní.

Při souhrnném hodnocení lze sledovat zonální charakter sledovaného jevu. V centru města i v zóně přiléhající je ohrožení dětí větší než v zóně vnější. Relativně nejlepší podmínky jsou v připojených obcích.

Zdeněk Murdych

Historie a současnost polské kartografie. Pod tímto názvem uspořádala v listopadu 1984 Jagellonská univerzita ve spolupráci s Polským kulturním střediskem v Praze výstavu map ze svých fondů v prostorách Státní knihovny ČSR v Praze. Expozici slavnostně otevřel ředitel Státní knihovny za účasti zástupců uvedených institucí, ÚV KSC, přírodovědecké fakulty UK v Praze a přítomných hostů. Výstava pořádala průřez polskou kartografií od nejstarších dob do přítomnosti a byla dobré doplněna pěkným katalogem, který obsahuje vyobrazení 10 z vystavených map (Grodeckého mapu Polska z prvního vydání Orteliova atlasu v barevném provedení). Součástí výstavy bylo kartografické sympozium, konané 15. 11. 1984 v zasedací síni Státní knihovny v Klementinu. Jeho obsahem byly čtyři referáty, z nichž dva se týkaly polské a dva české kartografie. E. Schnayder z mapové sbírky Jagellonské univerzity pojednal o vývoji kartografie zemí historického Polska, K. Trafas z Jagellonské univerzity o mapách přírodního prostředí v lidovém Polsku, R. Čapek z přírodovědecké fakulty UK o československých topografických mapách a podepsaný o prvních českých zeměpisných atlasech. Všechny přednášky budou otištěny ve 2. čísle časopisu AUC-Geographica 1985.

Ludvík Mucha

Z P R Á V Y Z Č S G S

Činnost poboček ČSGS v roce 1984. Rok 1984 byl v činnosti poboček ČSGS velmi významný. Byl především rokem konání 16. sjezdu čs. geografů a tím i uzavíral minulé funkční období. Byl rovněž rokem konání Mezinárodního geografického kongresu v Paříži. 16. sjezdu ČSGS v Celákovicích předcházely výroční členské schůze poboček, které se konaly v 1. čtvrtletí 1984. Zde se bilancovala činnost za uplynulé funkční období a připravovaly předběžné směry a rámcové plány na období další, které budou konkretizovány a zpřesněny v intentech závěrů a usnesení 16. sjezdu ČSGS. Na výročních členských schůzích poboček byly zvoleny i jejich nové výbory. Ve 4 pobočkách došlo ke změně v jejich vedení: novým předsedou středočeské pobočky byl zvolen doc. RNDr. L. Krajíček, CSc., jihoceské doc. ing. L. Novotný, CSc., východočeské K. Zadrobílek a jihomoravské RNDr. ing. V. Novák, CSc.

Pobočky také rádně zajistily účast svých delegátů na 16. sjezdu ČSGS i ostatních účastníků. Posjezdové období bylo ve znamení příprav plánů činnosti na nové funkční období 1984 až 1987, v závěru roku pak již ve znamení příprav výročních schůzí, které se opět uskutečnily v 1. čtvrtletí roku 1985. Ve srovnání s předchozími léty, zejména rokem 1983, nedošlo v jednotlivých pobočkách k větším změnám v jejich organizační struktuře. Znamená to tedy, že při 8 pobočkách dnes pracuje celkem 15 odborných skupin, 11 místních organizací a 7 studentských odborů. Nově byly založeny odborná skupina pro socioekonomickou geografii při severočeské pobočce a místní organizace v Olomouci při středomoravské pobočce. Činnost jednotlivých poboček ČSGS lze ve stručnosti charakterizovat takto:

S tředočeská pobočka věnovala v první polovině roku 1984 všechny své sily přípravám 16. sjezdu čs. geografů. Velmi úzkou a účelnou spolupráci při této přípravách navázala především s Geografickým ústavem ČSAV, kolektivem pracovníků Planetária hl. města Prahy a s geografií z Terplanu. Významná byla spolupráce s Pedagogickým ústavem Praha a středočeským Krajským pedagogickým ústavem orientovaná především na další vzdělávání učitelů základních škol, inovaci výuky a prohlubování jejich připravenosti na zvládnutí úkolů vyplývajících z nového pojetí zeměpisu. Akce byly organizovány odbornou skupinou školské geografie. Velmi dobrou činnost vykazovala odborná skupina pro kartografii, jejíž přednášky měly velmi dobrou odbornou úroveň, bohatou diskusi a vysokou návštěvnost. Odborná skupina pro geomorfologii pokračovala v práci na hesláři a autorském zpracování hesel pro geomorfologický slovník. Její členové se aktivně podíleli na přípravě exkurzí pro účastníky 16. sjezdu čs. geografů. Celkem pobočka zorganizovala v roce 1984 33 akcí (vč. sjezdu), jichž se zúčastnilo 1 579 osob.

Jihoceská pobočka v souladu s plánem činnosti spolupracovala při přípravě a organizačním zajištění akcí se Socialistickou akademii, ČSVTS, KPÚ a FO SSM obou fakult v Českých Budějovicích. Členové pobočky se účastnili řešení vědecko-výzkumných úkolů zejména ve spolupráci s Ústavem krajinné ekologie ČSAV. Pokračoval výzkum geomorfologických poměrů Lišovského prahu a výzkumy v oblasti životního prostředí. V politickovýchovné a popularizační činnosti se uskutečnila série přednášek o změnách v ekonomice kraje, o sovětské Střední Asii, o výsledcích světového kongresu o zvelebování krajiny, besedy o ekonomickogeografických souvislostech současných světových událostí, beseda s posluchači, kteří se vrátili ze stáže v NDR a SSSR. Byla rovněž připravena a zajištěna exkurze posluchačů Vysoké školy zemědělské do NDR. Došlo k navázání kontaktů se středoškolskými pedagogy z družebního kraje Suhl a k výměně poznatků ze sídelní geografie s univerzitou v Rostocku. Organizační činnost výboru směřovala ke konsolidaci členské základny. Celkem pobočka uspořádala v roce 1984 4 akce pro 162 zájemců.

Západočeská pobočka se v roce 1984 zaměřila na přednáškovou činnost ve smyslu odborně-popularizační a politickovýchovné činnosti, na odbornou spolupráci se středisky Geodézie v okresech Západočeského kraje, na publikaci a exkurzí činnost. Početná byla účast členů pobočky na 16. sjezdu ČSGS. Řada členů pobočky dále přispívá k popularizaci geografie v rámci svých ostatních funkcí. Pobočka byla také požádána o expertizi v oblasti životního prostředí, zvána do přípravných výborů pro zřízení chráněných území, naučných stezek apod. Spoluúčastnila se rovněž na výstavě Člověk a příroda v Plzni. Celkem 5 uspořádaných akcí se zúčastnilo 199 osob.

Severočeská pobočka pokračovala v činnosti v tradičních oblastech, tj. v přednáškové a exkurzní činnosti, do které byli zapojeni členové studentského odboru. Výbor vyvíjel činnost zejména směrem k rozšíření členské základny veden především snahou posílit základnu Liberecka a udržet v činnosti místní organizaci v Liberci. Nejvýznamnější akcí byl seminář ke geografii Severočeského kraje za velké účasti členů, studentů a učitelů celého kraje. Přednášeli pracovníci Pedagogické fakulty, odborníci z vědeckých a výzkumných ústavů i praxe. Semináře se zúčastnili i geografové z UK Praha. Odborná skupina školské geografie vykazovala bohatou činnost pro učitele na základních a středních školách kraje. Nově pracuje odborná skupina socioekonomické geografie. Celkem vykázala pobočka za rok 1984 9 akcí, jichž se zúčastnilo 42 osob.

Východočeská pobočka pracovala pod novým vedením. Její činnost byla po delší stagnaci poměrně bohatá. Výbor se především věnoval přípravě přednášek, doplňování členské základny, rozšíření spolupráce s KPÚ a OPŠ a propagaci geografie. Byla rovněž rozšířena spolupráce s polskou geografickou společností (PTG). Čtyři členové pobočky se zúčastnili semináře k polsko-českému pohraničí, který se konal v Mnichově 1984 v Karpaczi. Pobočka uspořádala 9 akcí s celkovou účastí 143 osob. Pozornost zejména zasluhují přednášky k životnímu prostředí Východočeského kraje a k problematice územního plánu Hradce Králové, prognóze do roku 2000. Ve spolupráci s PTG ve Wrocławiu byly uspořádány další přednášky k problematice socioekonomické geografie v PLR a k vývoji kartografie a geografie v PLR.

Jihomoravská pobočka měla nejpočetnější členskou základnu a díky soustavné péči o ni je připraveno k přijetí několik desítek dalších členů. Vnitřní organizační struktura se kvantitativně nezměnila, projevila se však ještě výraznější aktivity v činnosti. Pobočka vydala tři čísla Informačního zpravodaje. Značná byla přednášková činnost organizovaná nejen výborem pobočky, ale i místními organizacemi, odbornými skupinami a studentskými odbory. Odborné skupiny se zaměřily většinou na aktuální problémy svého oboru. Odborná úroveň těchto akcí stále roste. Studentské odbory po reorganizaci struktury a náboru nových členů zaznamenaly opět zvý-

šenou činnost. Místní organizace se podílely ve spolupráci s OPS na školeních a konzultacích pro učitele zeměpisu. Exkurzní činnost místních organizací byla slabší pro nedostatek financí. Nejen kvantitativní ukazatele, ale především větší zájem o řešené problémy je důkazem zvýšené aktivity členů pobočky, která mj. měla po Středočeské (hostitelské) pobočce i nejvyšší účast svých členů na 16. sjezdu čs. geografů v Čelákovicích. Celkem připravila pobočka v roce 1984 60 přednášek, 2 exkurze a 3 další akce, jichž se zúčastnilo 1 122 osob.

Velice bohatá a všeobecná činnost pobočky a omezený rozsah tohoto příspěvku neumožňují přiblížit všechny připravené akce. Jedna z nich však měla nesporné celostátní význam. Byla jí slavnostní členská schůze konaná 12. 12. 1984 při příležitosti 60 let trvání geografické společnosti v Brně. Vzpomínkový referát přednesl prof. dr. J. Krejčí, DrSc., hlavní referát k 60. výročí založení Odboru československé společnosti zeměpisné v Brně přednesl předseda pobočky RNDr. ing. V. Novák, CSc. Jednání bylo rovněž přítomen předseda ČSGS prof. RNDr. V. Král, DrSc. Atmosféru prvních let činnosti přiblížili zasloužilí členové pobočky dr. J. Linhart, CSc., a dr. J. Kousal, CSc. Zasedání jednomyslně schválilo dokument Dlouhodobé zaměření činnosti jihomoravské pobočky ČSGS.

Středomoravská pobočka a její organizační složky zabezpečovaly v roce 1984 velmi bohatou a vyváženou činnost ve všech sférách. Pobočka se podílela na přípravě a realizaci studentské vědecké a odborné činnosti, na práci vědeckých kroužků, studentské odborné činnosti i zeměpisných olympiád. Dále se podílela na spolupráci s odbornou skupinou pro otázky životního prostředí FO ČSVTS, vypracovala řadu odborných posudků a expertíz a připravila náplň specializované třídní exkurze do chráněných krajinných oblastí a národních parků SSR. Prostřednictvím odborné skupiny školské geografie pokračovala spolupráce s KPÚ a OPS, a to i v součinnosti s místními organizacemi v Prostějově, Přerově, Bruntále a později i v Olomouci, zejména při realizaci „Projektu“. Zde se pobočka podílela formou metodických listů a vedení specializovaných exkurzí. Pobočka dále zajistila aktivní účast na ideologické konferenci na přírodovědecké a pedagogické fakultě UP, studentské odbory uspořádaly besedy o odborné praxi v SSSR a podílely se na celé řadě společensky prospěšných akcí (výstavba speleoterapeutické stanice, úprava břehových porostů Bystičky a jiné akce Brontosaura). Ve 2. polovině roku však došlo z mnoha důvodů ke stagnaci činnosti studentských odborů a nepodařilo se rovněž ustavit místní organizaci v Šumperku. Jako reálné se jeví její založení od poloviny roku 1985. Pokračovala i spolupráce s vědeckými společnostmi a organizacemi NF. Byly navázány kontakty s PTG v Katowicích-Sosnowci a dohodnuty zásady spolupráce při výzkumu pohraničních oblastí. Ve sféře popularizační a přednáškové činnosti bylo uspořádáno celkem 18 přednášek, 2 besedy, dále tři studentské brigády, 1 ideologická konference, 2 exkurze a 1 výstava, jichž se celkem zúčastnilo 562 osob.

Severomoravská pobočka zaměřila svoji činnost v roce 1984 do oblasti přednáškové, která měla všem zájemcům a zejména studentům přiblížit přední čs. geografy. Byly to např. přednášky k aktuálním otázkám školské geografie (doc. dr. J. Machýček, CSc.), strukturálním a územním transformacím USA (prof. dr. K. Ivanička, DrSc.), o Kubě (dr. L. Buzek, CSc.) a k vývoji mapové tvorby v Československu (dr. ing. V. Novák, CSc.). V rámci spolupráce mezi severomoravskými pobočkami ČSGS a ČSDS se konalo 1. Severomoravské demografické kolokvium na téma „Demografické aspekty vývoje šumperského okresu“. Součástí kolokvia byla i velmi zdařilá exkurze do textilního závodu n. p. Hedva v Šumperku. Jeden člen pobočky se zúčastnil metodicko-didaktického kursu k výuce geografie na základních a středních školách, který se konal v červenci 1984 v Gdánsku a který uspořádala komise pro školskou geografii PTG. Dva členové výboru pobočky se zúčastnili mezinárodního geografického kongresu v Paříži. Plánovaná zahraniční exkurze „Ob-Amur“ se neuskutečnila, protože sovětská strana nezajistila v termínu požadované noclehry. Pobočka zajistila (ve spolupráci s Čedokem) účast čs. geografů na kongresu v Paříži. Ihned po skončení 16. sjezdu ČSGS zahájila pobočka přípravu 17. sjezdu, jak jí bylo uloženo 16. sjezdem v Čelákovicích. Celkově připravila pobočka 14 akcí, jichž se zúčastnilo 497 osob.

Celkově tedy lze hodnotit činnost jednotlivých poboček jako velmi pestrou, vyváženou ve všech oblastech činnosti, přitažlivou pro většinu členů. Sympatická je i rostoucí aktivity členské základny a její zájem o odborné problémy, zejména v jednotlivých organizačních složkách Společnosti. Růst kvality podtrhují i základní kvantitativní údaje: vždyť při členské základně celé ČSGS 1 448 členů uspořádalo 8 poboček v roce 1984 celkem 166 nejrůznějších akcí (3 konference, 6 seminářů, 116 přednášek, 18 exkurzí a 23 dalších akcí), jichž se zúčastnilo 4 506 zájemců.

RNDr. Petr Šindler, CSc., místopředseda ČSGS

Členská základna Československé geografické společnosti při ČSAV a její struktura. Československá geografická společnost při ČSAV patří již řadu let mezi největší vědecké společnosti v naší republice. Zejména v uplynulých patnácti letech se počet členů více než zdvojnásobil ze 775 v roce 1970 až na 1608 členů v květnu 1983, což byl zatím nejvyšší stav členské základny Společnosti za celou její dosavadní historii. Po tomto datu počet klesl zejména v souvislosti s revizí členských příspěvků až na 1 429 členů k 8. 2. 1984. Vzhledem k trvajícímu trendu mírného narůstání počtu byl podle posledního zjištění k 31. 12. 1984 počet členů 1 448. Největšími pobočkami jsou jižomoravská se 482 a středočeská se 378 členy, nejmenší severočeská s 52 a jihočeská s 67 členy. Obě největší pobočky měly v posledních letech rovněž největší růst členů.

Tabulka 1

Vývoj počtu členů Čs. geografické společnosti v posledních letech

rok	1970 (30. 3.)	1981 (31. 12.)	1982 (31. 12.)	1983 (17. 5.)	1983 (31. 12.)	1984 (8. 2.)	1984 (31. 12.)
počet členů	775	1 390	1 480	1 608	1 559	1 429	1 448

Tabulka 2

Počet členů poboček Čs. geografické společnosti k 31. 12. 1984

pobočka	počet členů
jihomoravská	482
středočeská	378
středomoravská	156
severomoravská	121
západočeská	108
východočeská	86
jihočeská	67
severočeská	52

Zajímavý je pohled na věkové složení členů Společnosti. Většina členů je ve věku mezi 20–40 lety. Ve skupině mezi 20–30 lety je 30,9 % všech členů, mezi 30–40 lety je to 23,9 %. Ve věku mezi 40–50 lety je 17,7 % členů, mezi 50–60 lety 16,2 %, mezi 60–70 lety 5,9 %, mezi 70–80 lety 3,0 %. Členů ve věku nad 80 let je 0,3 % a členů mladších než 20 let 2,1 %. Dá se tedy říci, že Čs. geografická společnost je převážně společností mladých lidí. Do značné míry je to zásluha studentských odborů, které pracují v Praze, Brně, Ostravě a Olomouci. Posluchači vyšších ročníků učitelského i odborného studia geografie jsou hlavní zálohou při získávání nových členů. V tomto směru mají pobočky, ve kterých jsou vysokoškolská geografická pracoviště, značnou výhodu.

Z celkového počtu členů je 58,8 % mužů a 41,2 % žen. Z osmi poboček Čs. geografické společnosti mají ženy převahu pouze v jedné — ve východočeské s 60,2 %. U většiny poboček jsou evidováni i kolektivní členové. Je jich celkem 21, většinou v Brně a v Praze.

Z hlediska profesionální struktury mají největší zastoupení učitelé geografie na středních a základních školách — celkem 55,4 %. Vysokoškolských učitelů geografie je mezi členy Společnosti 5,2 %, vědeckovýzkumných pracovníků 6,2 %, studujících geografie (jsou evidováni jako mimořádní členové) je 13,7 %. V institucích státní správy a v různých plánovacích, kartografických, hydrometeorologických aj. ústavech a podnicích pracuje 11,8 %. Zbývajících 7,7 % jsou členové Společnosti s negeografickou profesi, většinou geologové, geodeti, biologové, historici, právníci, filologové, lékaři apod. Vysokoškolské vzdělání má 77,1 % všech členů. Převaha učitelů geografie na všech stupních škol v řadách členů Čs. geografické společnosti je velmi výrazná a je s ní plně v souladu i pozornost, kterou Čs. geografická společnost již tradičně ve své činnosti věnuje problematice školské geografie.

Rozvoj členské základny Čs. geografické společnosti v posledních letech svědčí o stoupajícím zájmu veřejnosti o geografii i o rostoucím významu geografie jako oboru.

Václav Přibyl

LITERATURA

Ludvík Mištera a kolektiv: Geografie krajů ČSSR. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, 340 stran, cena Kčs 37,—.

Recenzovaná publikace je součástí souboru vysokoškolských učebnic pro učitelstvu větvě geografie na pedagogických fakultách, které podle celostátního plánu vydává Státní pedagogické nakladatelství v Praze v českém jazyku. Učebnice byla zpracována pod vedením doc. dr. L. Mištery, DrSc., kolektivem geografů z řady našich pedagogických fakult. Kniha je rozdělena na tři základní části.

V první části na 28 stranách editor stručně charakterizuje cíle knihy, podává pojetí geografie krajů ČSSR a analyzuje pomocí geografické srovnávací metody postavení jednotlivých krajů v rámci federace. Analýza je stručná, ale výstižná a je velmi dobrým úvodem do geografie krajů ČSSR. Editor správně klade důraz na vazby mezi přírodními a socioekonomickými složkami v krajích i na vzájemné srovnání krajů v rámci federace. Současná výuka zeměpisu na našich školách klade důraz právě na studium těchto vazeb.

Druhá část knihy (177 stran) je věnována České socialistické republice a českým krajům. Zahajuje ji opět obecná kapitola věnovaná České socialistické republice. Doc. Mištera v ní stručně charakterizuje ČSR jako celek a podává hlavní údaje. Poté následuje charakteristika hlavního města ČSSR a ČSR — Prahy a jednotlivých českých krajů.

Třetí část knihy (89 stran) se pak zabývá Slovenskou socialistickou republikou a slovenskými kraji. Začíná stručnou charakteristikou SSR, která je i v tomto případě výstižná. Poté je charakterizována Bratislava jako hlavní město SSR a slovenské krajiny.

Geografie krajů ČSSR u nás nevychází poprvé (M. Střída a kol., 1963, L. Mištera a kol., 1968). Předchozí vydání prokázala užitečnost vysokoškolské učebnice tohoto typu nejen pro učitele zeměpisu, ale i pro širší veřejnost.

Recenzovaná učebnice si ve srovnání s výše uvedenými knihami postavila vyšší cíl, a to ukázat kraje a oblasti jako krajinné systémy — geosystémy. Již jsem uvedl, že v tomto pojetí je v knize kladen důraz na vzájemné vazby v rámci obou republik i jednotlivých krajů. Editor správně vytvořil pro rozsáhlý kolektiv spolupracovníků strukturu zpracování jednotlivých krajů. Stanovená koncepce se ukázala jako vhodná k dosažení výše uvedených cílů. Koordinace rozsáhlého kolektivu autorů byla jistě obtížná, ale vcelku se podařila.

Lze konstatovat, že společným úsilím vznikla moderní zajímavá kniha, která je významným přínosem k regionální geografii ČSSR. Data v tabulkách jsou uvedena k 1. 1. 1981, počty obyvatelstva okresů a krajů ke dni sčítání 1. 11. 1980. Základní data u krajů — počet obyvatelstva, rozloha, lidnatost a počet obyvatel měst — jsou upravena k 1. 1. 1983. Výhodou kolektivního zpracování je skutečnost, že jednotliví autoři dobře znají území, o kterém píší.

Knihu uzavírá pečlivě vybraný seznam literatury, který umožňuje studentům a zájemcům podrobněji analyzovat vybrané problémy a rozšířit si svoje znalosti. Následuje seznam použitých geonym, který umožňuje rychlou orientaci v knize.

Učebnice je ilustrována grafy a mapami. U každého kraje je mapa přírodních krajinných oblastí a socioekonomických podoblastí. Tyto mapy jsou významným přínosem k poznání přírodních a socioekonomických poměrů naší vlasti. Obsahuje nové poznatky, zejména z hlediska fyzickogeografické regionalizace (vymezení přírodních krajinných oblastí).

V celkově zdařilé a užitečné knize jsou i některé nedostatky. V Úvodu do geografie krajů ČSSR editor zavádí termín „geografický potenciál kraje a podoblasti“. Vyšvětlení tohoto termínu není jasné (např. jednou jsou fyzickogeografické komplexy považovány za složku „potenciálu“, o něco níž však fyzickogeografické komplexy pouze stimuluji „geografický potenciál krajiny“ — str. 9). Navíc s termínem „potenciál“ se v knize dále nepracuje, tedy jeho zavádění je zbytečné.

Nejednotnost je v geomorfologickém členění ČSSR. V textu se u geomorfologického členění Prahy, Středočeského, Jihoceského, Západočeského, Severočeského a Východočeského kraje správně používá vžitý geomorfologický termín — geomorfologická soustava. Ve Východoslovenském kraji je tento termín rovněž používán, ale na zcela jiné hierarchické úrovni. V Jihomoravském, Západoslovenském a Středoslovenském

kraji se zavádí místo soustavy a podsoustavy nevhodný termín subprovincie a oblasti. V Severomoravském kraji a u Bratislavě se autoři hierarchickým termínům vyhnuli.

Rada problémů je rovněž s používáním exonym. Slovenská geonyma jsou používány na nejednotném způsobem. V rejstříku na konci knihy se uvádí název Slovenské rudoherce, ale v textu se zásadně používá exonymum Slovenské rudoherce. Přitom však Velká Fatra je zásadně psána ve slovenské podobě Veľká Fatra. Otázka exonym je ovšem značně složitá a bohužel není u nás zásadně řešena ani po stránce vědecké, ani didaktické.

Autoři vytvořili velmi potřebnou vysokoškolskou učebnici. Kolektiv pod vedením doc. dr. L. Mištery, DrSc., v učebnici kládli důraz na vazby mezi jednotlivými přírodními a socioekonomickými složkami našeho sektoru krajinné sféry a prostorovou diferenciaci v jednotlivých krajích a oblastech. Učebnice jistě bude vyhledávána studenty i učitelů zeměpisu na našich školách.

Jaromír Demek

Zdenek Pavlik: Rewolucja demograficzna jako ogólna prawidłowość rozwoju ludności. Monografia i opracowania 106/1982, Szkoła główna planowania i statystyki, Warszawa, 264 str.

Práce Z. Pavlika, jež vyšla v polském překladu (česky nebyla dosud publikována), navazuje na jeho studie i rozsáhlejší práce věnované dvěma základním, ovšem úzce spojeným tématům: teorii populacního vývoje, především teorii demografické revoluce, a analýze spojené s hodnocením populacního vývoje světa z hlediska vyložených teoretických koncepcí.

Podstatnou součástí publikované práce je rozvinutí systémového pojetí demografických jevů a procesů. Z. Pavlík vychází z rozlišení různých aspektů (vlastností) a vztahů existujícího člověka, z dvojjednotky existence lidí: jako součásti přírody, biologické populace, tedy jako přírodních biologických bytostí, a pak jako sociálních bytostí, příslušníků společnosti. Zdůrazňuje dvě stránky nepřetržitého reprodukčního procesu obnovy života: rozmnожování a výrobu. Proto také, pojednává-li o přirozené reprodukci, chápe člověka jako biosociální bytost. Tyto základní teze rozvíjí také ve 2. části práce, kde se kromě jiného zabývá genezí marxistického pojetí demografické reprodukce a kriticky komentuje spory a diskuse, tak jak se obrážely především ve více než šedesátileté historii sovětské demografie. Na tomto základě pak vyrůstá jeho systémový přístup v demografii. Dovoluje mu rozlišit populaci při důrazu na biologickou podstatu populacní reprodukce a obyvatelstvo při důrazu na sociální, tj. také ekonomickou stránku existence lidí, vázaných na určité území. Člověk vystupuje jako element různých souborů a jako prvek různých systémů (populacního, sociálního atd., dále v systémové hierarchii jako element komplexnějšího systému, zahrnujícího přírodní prostředí atd.). Z tohoto rozčlenění a specifikování nelze ovšem vyvozovat, že člověk se rozmnожuje v přírodě a žije ve společnosti nebo jakoby mu přísluší dvojí druh existence: přírodní (biologická) a sociální. Člověk je jednotnou bytostí, žijící a přetrvávající v přírodním a sociálním prostředí. V poznávacím procesu se musí ovšem jednotlivé stránky (vlastnosti, aspekty), vztahy a podmínosti člověka rozlišit a pro určité studium, jako je právě demografické zkoumání reprodukce lidí, vydělit od jeho ostatních vlastností a vztahů. V jiných vědních oborech povede proto systémový přístup ke konstrukci jiných souborů a systémů, ačkoliv realita, tj. lidé v přírodně sociálním prostředí, je jen jedna.

Systémový přístup je rozvíjen v 1. a 3. části práce. Pozornost přitom zaslouhuje i úvahy a rozbory gnoseologické a metodologické povahy. Z. Pavlík zkoumá obecná metodická východiska procesu poznání a postupuje až k rozboru a aplikaci metodologických principů klasifikace souborů a systémů, jež svoje uplatnění nacházejí (ve formě, v jaké jsou prezentované) také při studiu geografických nebo geografickopopulačních komplexů. Nesporně podnětná je část práce zabývající se povahou statistických struktur a v návaznosti na to i statistických metod.

Populační reprodukce (obnova populace rozením a umíráním) je značně stabilní. Teprve základní změny v systémech podmínujících populační reprodukci (celkové přírodní a sociální podmínky) vedou ke kvalitativní změně reprodukce, k demografické revoluci. V této souvislosti autor kritizuje jednostranný kvantitativní přístup v demografii, který ulpívá na vnějších znacích, a proto neproniká k podstatě a přičinám demografické revoluce. Kvalitativní změna produktivního chování se šíří postupně jak strukturou sociální, tak strukturou sociálně geografickou. Z odlišnosti konkretních podmínek vyplývá nerovnoměrnost jejího průběhu v různých oblastech světa. Z. Pavlík chápe demografickou revoluci jako součást celkových, sociálně populačních

změn. Z tohoto hlediska se 1. část jeho knihy zabývá světovým populačním vývojem a místem Československa v tomto procesu. Velmi podnětně jsou napsány části, v nichž se vysvětluje úloha populačních faktorů v historickém vývoji lidstva. Rozebírá nejen roli početnosti (hustoty) obyvatelstva na daném území, ale také příčiny a důsledky procesu koncentrace obyvatelstva do měst (starověké městské civilizace) a podmíněnosti úrovně reprodukce. Omezování plodnosti existovalo již ve starověku, týkalo se parazitní vládnoucí elity ve městech (Řím) a plodnost nebyla neomezená ani u ostatních sociálních vrstev. Uplnější výklad vzájemného vztahu populačního procesu a rozvoje společnosti vůbec by vyžadoval podrobnější a systematictější výklad i změn v úmrtnosti, migrace a vzorů sociální kontroly reprodukčního procesu, i když nedostatek dat a historických zpráv to značně ztížuje.

Novodobé změny v populační reprodukci jsou ve výkladu autora důsledkem složitého, vnitřně diferencovaného procesu, který nazývá „globální revoluci moderní doby“. Za obecnou celkovou charakteristiku tohoto procesu považuje proces urbanizace, pak průmyslovou revoluci, zprůmyslování zemědělské výroby, rozvoj terciární a posléze i kvartérní sféry, tedy strukturální sociálně ekonomické změny. Součástí těchto proměn, součástí globální revoluce moderní doby je tedy i demografická revoluce. Autor podává také obraz budoucího vývoje populační reprodukce v jednotlivých oblastech světa. Zhodnotil dostupná data a jako kritéria vybral pro počátek demografické revoluce trvalý pokles míry porodnosti pod 35–40 % a úmrtnosti pod 15 %; pro konec demografické revoluce trvalé snížení hrubé míry porodnosti pod 20 %. Jako pomocných ukazatelů použil hrubou míru reprodukce (nástup demografické revoluce při trvalém poklesu pod 3,0, konec pod 1,5), prodloužení střední délky života aj. Z dat vyvzhuje, že demografická revoluce má tím kratší průběh, čím k ní dochází později a země je územně i populačně menší. Průběh změn reprodukce autor zpracoval kartograficky (pro roky 1800, 1900, 1930, 1950, 1975, 2000), takže čtenář získává názornou představu o postupu demografické revoluce podle oblastí celého světa. V závěru autor řeší otázkou budoucnosti populační reprodukce. Je názoru, že s ukončením demografické revoluce se bude stabilizovat, avšak z hlediska dnešní etapy globální revoluce je nepodstatné, zda na úrovni nulového populačního růstu, mírného přírůstku nebo úbytku.

Závěrem bychom chtěli zdůraznit, že recenzovaná kniha značně posunuje kupředu české demografické myšlení a lze očekávat, že ji Z. Pavlík připraví i pro české vydání. To zároveň umožní, aby byla rozšířena o výsledky těch autorových studií, jež obsahově s prací souvisejí, avšak byly publikované většinou cizojazyčně.

Ivan Kuchár

Geoekologie brněnské aglomerace. Studia geographica 83. Geografický ústav ČSAV, Brno 1983, 362 str. s mapovou přílohou.

Publikace je komplexní studií brněnské aglomerace rozdělenou na 6 hlavních kapitol s dalším podrobnějším dělením na jednotlivé statě.

Po krátké předmluvě tvoří první kapitolu Vstup do úkolu; zahrnuje úvod, pojetí a vymezení brněnské aglomerace, územní vztahy funkčních ploch a charakteristiku městské krajiny. Druhá kapitola popisuje a charakterizuje abiotické prvky brněnské aglomerace, kam je zařazena geologická stavba a reliéf, podnebí, vodstvo, půdy a antropogenní změny v půdách aglomerace. Třetí kapitola obsahuje biotické prvky brněnské aglomerace se zaměřením na rostlinstvo a živočištvo. Čtvrtá část popisuje a analyzuje socioekologické prvky brněnské aglomerace, kam je zařazeno obyvatelstvo, průmysl, zemědělství, občanská vybavenost, doprava a rekreace. Významná a aktuální je pátá kapitola o ochraně přírody a krajiny, kde se pojednává o současném stavu a perspektivách ochrany přírody a krajiny brněnského prostoru. Zde se zejména zdůrazňuje specifickost ochrany přírody a krajiny v urbanizovaných oblastech, vymezují se vybrané segmenty krajiny vyžadující zvýšenou péči a ochranu, ochranu genofondů a zajišťování územní ochrany krajiny.

Sestá kapitola obsahuje meziaprkové rozbory a závěry, kde jsou uvedeny procesy probíhající v přírodní sféře krajiny Brna, dále biocenózy a náhradní biocenózy, dynamika interakcí biosložky a hodnocení stupně stability studované biosložky, dále pak plánovací předpoklady procesu v socioekologické sféře městské krajiny Brna a závěrem pak geoekologické charakteristiky a tendence brněnské aglomerace. Publikace má závěr v ruském a anglickém jazyku, obsahuje seznam hojných grafických příloh — celkem 40 — a je ukončena mapkou brněnského migračního regionu z let 1971–1973 včetně Jihomoravského kraje.

Kniha je velmi cennou a ukázkovou komplexní monografií, slouží jako vzor pro

podobná zpracování městských aglomerací, která mají zejména v dnešní době pro plánovací akce a projekty velký význam. Možno ji doporučit zejména geografům a veškerým plánovacím složkám v nejširším slova smyslu.

Josef Pelíšek

Štefan Poláčik: Hlavné smery vo využívaní samočinných počítačov v geografii.
Studia geographicá 74. Geografický ústav ČSAV, Brno 1982, str. 209, cena Kčs 80,-.

Počítače ovlivňují technické, přírodnovědné i společenské vědní obory — tedy i geografii — již více než dvacet pět let. Za tuto dobu vzniklo velké množství prací, které nutně vyžadují utřízení a zhodnocení, neboť jedině tak lze zabránit duplicitě a zajistit další pokrok při využívání nových úspěchů vědy o počítačích (informatiky) v geografii. Ve srovnání s dobou existence geografie je období používání počítačů tak krátké, že počítače nepronikly v plné šíři svých možností do obecného povědomí geografů.

Recenzovaný soubor čtyř prací, jejichž autorem nebo spoluautorem je editor sborníku, je prvním pokusem u nás o komplexní zhodnocení úlohy informatiky (na bázi vlastních prací) v geografii. Význam práce je podtržen tím, že všechny důležité partie jsou prezentovány slovensky, rusky a anglicky. Autoři pojali problém dostačně široce. Sledována je zejména problematika samotné informatiky, metody mnohorozměrné i plošné analýzy dat, matematického modelování i tvorby databázových systémů. Přitom při výkladu je většinou respektováno hledisko uživatele — geografa, a to jak při volbě metod výkladu teoretických pasáží, tak i při výběru příkladů.

Za rozumné lze považovat i to, že autoři zúžili celou problematiku a zaměřili se na možnosti malých počítačů, jmenovitě na počítač WANG 2200 C, se kterým mají největší zkušenosť. Zde je však na místě připomenout, že výkonnější počítače jsou dnes přitažlivé hlavně svým dokonalejším programovým vybavením. Zajímavá je především třída úloh přímo řešitelných na daném počítači; úlohy, které jsou řešitelné až po vybudování vlastního programového vybavení, jsou druhohradé. Malé počítače — alespoň zatím — mají zpravidla programové vybavení chudší.

Vzhledem k tomu, že jde o konkrétní komplexně pojatou práci, je samozřejmé, že celá řada tvrzení a dokonce pojednání některých pasáží je diskutabilní. Problematická je však natolik závažná, že na případné diskusi by se měli podílet geografové, matematici i informatici. V následující stručné charakteristice jednotlivých relativně samostatných prací sborníku se můžeme některých důležitých problémů pouze dotknout.

První a nejrozšířejší článek má název Výpočtová technika v geografii a jeho autorem je editor sborníku. Článek obsahuje přehled geografických metod, jejichž používání je spojeno s počítači a dále některé informace o počítačích jako takových. Cenná je zejména pasáž pojednávající o metodách zpracování mnohorozměrných dat. Stručnost některých partií — např. o matematickém modelování — je bohatě kompenzována odkazy na literaturu. Zajímavá je dále poměrně podrobná informace o geografické bance dat Slovenska spojená s kritikou systému ISU. Z partií zabývajících se vlastní informatikou si absolutorium zaslouží kap. 1–3; kap. 1–2 pojednávající o technickém vybavení je méně zdařilá. V první řadě zarazí zastaralost informace. Např. v odst. 1–2–2 (klasifikace počítačů) je zatřízen URAL 2, jeden z nejstarších počítačů (u nás používaný v polovině šedesátých let). Počítače řady JSEP jsou pak zmíněny jinde, a to pouze okrajově. Některé pozoruhodné údaje v odst. 1–2–1, např. informace o počítačích páté generace vyráběných v NSR, měly být podrobnější a hlavně s uvedením pramenů.

Ke škodě článku i celé práce je pak to, že nebyla respektována ČSN 36 9001 ani pozdější práce upravující terminologii. Již sám název sborníku není nevhodněji zvolen, neboť adjektivum „samočinný“ v něm nemá opodstatnění.

Druhý, rozsahem nejkratší článek Interaktívny model: kalibrácia a testovanie autorů Paulova a Poláčika pojednává o důležité, leč u nás málo pěstované problematice matematického modelování v geografii. V této oblasti lze uvítat každý nový příspěvek. Autoři snad mohli věnovat více pozornosti popisu modelované problematiky a vysvětlení výsledků uvedených v závěru práce ve formě téměř nekommentovaných tabulek. V práci uvedené teoretické odvození pak možná spíše patřilo do speciálnější zaměřeného časopisu.

V pořadí třetí a druhá rozsahem je práce autorů Poláčika a Oľafeľa Meranie krajinných struktur: Na příklade území části Liptova. Jedná se o příklad moderního použití mnohorozměrné a plošné analýzy vycházející z dat stejněho charakteru jako data připravované geografické databanky Slovenska. V práci je srozumitelně popsán použitý aparát, postup zpracování a je podána interpretace výsledků. Obsahem dis-

kuse (či dalších prací) mohou být dvě věci. Předně 42 ukazatelů je příliš velký počet. Jelikož některé z nich — jak upozorňuje i autoři v odst. III — vykazují vzájemnou korelaci blízkou jedné, jsou důležitější komponenty určeny předem. To může vést k potlačení některých jemnějších vztahů mezi ukazateli. Na místě by bylo alternativní zpracování s využitím některých ukazatelů. Druhý problém souvisejí s velikostí územních jednotek. Jsou malé a výrazně se od sebe liší, což se pozná i bez počítání. Výsledky shukové analýzy jsou proto nutně alespoň částečně triviální. To může nezasvěceného vést k názoru, že počítáč byl použit zbytečně. Lepší by asi bylo pracovat s většími vzájemně podobnými územními jednotkami.

Srovnání dvou časových epoch je velmi cenné a v souvislosti s faktorovou a shukovou analýzou představuje nesporně kvalitativně vyšší přístup ke zpracování geografických dat.

Čtvrtou práci Analýza plošných trendov: Štúdium zaměstnanosti v hlavních odvetvích národního hospodárstva na Slovensku v r. 1961 a 1970 napsal editor sborníku. Je uveden příklad použití polynomického trendu prvního až pátého stupně při studiu struktury zaměstnanosti. Popsan je použitý matematický aparát, uvedeny jsou mapy trendů a reziduů a výsledky jsou podrobně interpretovány. Autor již v první práci sborníku upozorňuje na to, že jde o metodiku hojně používanou v geologii a geofyzice s tím, že přirozená je aplikace ve fyzické, méně již v ekonomické geografii. V geofyzice jsou však běžně používány i jiné, mnohem efektivnější metody plošné analýzy dat, jako lineární filtrace, metody využívající splainů aj. Polynomický trend je dosti hrubý a často nepostihuje využívajícím způsobem chování funkce v rovině.

Na závěr je nutno zdůraznit, že sborník jako celek představuje přínos zejména svou třetí prací. Většina připomínek zde uvedených má charakter námětů k diskusi, bez které těžko dojde ke skutečné efektivnímu masovému používání počítáčů v geografii.

Václav Bezdova

Milan Konečný: Antropogenní transformace reliéfu: kartografické a matematicko-kartografické modely. Folia Facultatis Scientiarum Naturalium Universitatis Purkinianae Brunensis, tomus XXIV, Geographia 17, opus 10. 146 str. Vydala Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1983. Cena Kčs 11,—.

Na přetváření reliéfu i ovlivňování intenzity současných modelačních procesů se v dnešní době stále výrazněji podílí působení hospodářské činnosti společnosti. Proto se neustále zvětšuje pole působnosti antropogenní geomorfologie, s tím se výšeji i nové teoreticko-metodické přístupy a ve větší míře jsou při výzkumech antropogenních transformací reliéfu používány metody dálkového průzkumu Země i metody matematicko-kartografického modelování.

Recenzovaná publikace doc. dr. M. Konečného, CSc., je cenným příspěvkem k řešení uváděné problematiky, neboť prezentuje zejména výsledky získané v antropogenní geomorfologii při využití kartografických a matematicko-kartografických modelů. Práce shrnuje dosavadní autorovy teoretické i praktické poznatky i zkušenosti a představuje jejich konkrétní uplatnění a aplikaci při studiu reliéfu jižní části Oslavanské brázdy.

Publikace se skládá ze 7 hlavních kapitol. V první, úvodní, je vymezen hlavní cíl práce — tj. analýza a zhodnocení antropogenních transformací reliéfu při rozpracování takových metod interpretace výsledků, které by umožnily i prognózu jejich vývoje v nejbližším období — a uvedeny základní metody zpracování (komplexní geomorfologická analýza, kartografické a matematicko-kartografické modelování s využitím výpočetní techniky). Uvedený názvů ostatních kapitol umožní učinit si představu o obsahu a celkové skladbě recenzované práce: 2. Geomorfologická analýza území, 3. Antropogenní geomorfologie: přístupy a metody výzkumu antropogenních transformací reliéfu, 4. Kartografická interpretace antropogenních transformací reliéfu: kartografické modely, 5. Matematicko-kartografické modely: interpretace a hodnocení antropogenních transformací reliéfu, 6. Počítáčová kartografie.

Z metodického hlediska měla být více zvýrazněna část věnovaná geomorfologické syntéze, neboť tvoří pouze subkapitolu druhé kapitoly. Závěr práce je krátký, ale věcně a přehledně shrnuje dosažené výsledky.

Diskutovaná problematika je v recenzované publikaci názorně doplněna 21 mapami a mapovými výfezy, 8 profily, 5 obrázky a 5 fotografiemi, které podtrhují celkově velmi dobrou grafickou úroveň publikace.

V další části recenze budou jen stručně uvedeny nejvýznamnější výsledky a po-

znatky dané monografie. Při geomorfologické analýze jižní části Oslavanské brázdy získal autor cenné původní informace a poznatky zejména o morfostrukturální stavbě území, zarovaných površích, fluviálních, svahových a kryogenních tvarech i o působení současných geomorfologických procesů. Při charakterizování zbytků starých hlubokých zvětralin mohl být pro větší názornost uveden typický profil. Geomorfologická analýza daného území je věnována značná pozornost, mohlo to být proto zvýrazněno i v názvu monografie.

V části věnované antropogenní geomorfologii jsou hnutě shrnutý výsledky autorových dosavadních výzkumů (metodické aspekty typizace a klasifikace antropogenných vlivů na reliéf).

K nejprogresivnějším částem monografie je třeba zařadit kapitoly 4 až 6, věnované kartografickému a matematicko-kartografickému modelování. Kartografická interpretace antropogenných transformací reliéfu byla uskutečněna prostřednictvím kartografických modelů — map (mapa antropogenních tvarů reliéfu v měřítku 1 : 25 000, mapa antropogenních transformací reliéfu části území v měřítku 1 : 10 000).

Na základě sestavení informačního antropogenně geomorfologického subsystému geografického systému o území (vytvoření databáze o 27 položkách) provedl autor s využitím matematicko-kartografického modelování (použita výpočetní technika — počítač EC 1033) hodnocení antropogenných transformací reliéfu. Zavedením stupně antropogenní transformace reliéfu (K) autor matematicky zhodnotil a graficky interpretoval oblasti s malou, střední a velkou transformací reliéfu. Pro kartografickou interpretaci výsledků byly aplikovány poznatky tzv. počítacové kartografie (interpretace vyjádřena nátískem symbolů nebo graficky provedeným šrafováním).

Celkově představuje recenzovaná práce významný teoretický i metodický přínos v daném vědním oboru. Obsahuje množství poznatků a údajů, které mohou být aplikovány i ve společenské praxi. Publikaci lze doporučit nejen geomorfologům a fyzickým geografům, ale i geologům a pracovníkům ostatních příbuzných oborů.

Karel Kirchner

Václav Toušek (editor): Územní struktura hospodářství se zvláštním zřetelem k procesům urbanizace a industrializace. Studia geographicá 81. Geografický ústav ČSAV, Brno 1983, 257 stran.

Publikace obsahuje výsledky dvoustranné česko-polské spolupráce let 1978—1980 a dále 7 polských a 11 českých příspěvků ze 4. česko-polského semináře ekonomické geografie, konaného v dubnu 1981 v Novém Městě na Moravě. Profesor Kazimierz Dziewoński tu na 18 stranách informuje o nových výzkumných směrech v polské geografii měst, o analýzách a modelování migračních pohybů, o znázorňování proměn sídelních systémů, o identifikaci funkčních a prostorových struktur měst a sídel různých typů a o společensko-ekologickém výzkumu měst, k němuž polští vědci přistoupili nejprve ve Wrocławi a pak ve Varšavě uprostřed 70. let. V dalším referátu Aliny Muziołové analyzuje životní podmínky obyvatelstva, zjišťuje vysokou proměnlivost hlavních komponentů. Velmi podstatným parametrem se jí jeví velikost města.

Na 14 městech a 58 venkovských obcích Lublinského vojvodství zkoumal Ludvig Mazurkiewicz urbanizační proces a změny v oblastním systému středisek služeb v roce 1960, 1970, 1978 a zjistil tříúrovnovou hierarchickou strukturu. Faktor urbanizace se mu jeví podstatnější než jejich nerovnoměrné rozmištění. Hierarchická struktura měst je dosti stabilní, ale postupem doby se diferencuje.

Rozvoj obyvatelstva a společensko-prostorová diferenciace se podle Grzegorze Weclawocicze vytváří od roku 1918, ale teprve administrativní reforma 1975 umožnila zmenšit diferenciaci mezi centrem, předměstím a příměstskou zónou. Vliv přirozeného pohybu a koncentraci obyvatelstva na výši přirozeného přírůstku v Polsku zkoumala Elżbieta Iwanicka-Lyrova; zjistila, že vhodným nástrojem analýzy jsou rovnice mnohonásobné lineární regrese a že nejpřesněji vzájemnou závislost popisují součinitelé parciální korelace. Za použití Rogers-Willekensova modelu zkoumal migrační tendence v Olštiny vojvodství Janusz Księżak; zjistil, že tento model je mimořádně vhodný pro oblastní i celostátní rozbory. Paralelně k němu pojednala Božena Hřibová-Nováková o výzkumu migrací 1971—1973 na Ostravsku a doporučuje sledovat věkovou strukturu migrantů a jejich ekonomické začlenění.

Profesor Andrzej Wróbel zkoumal vliv industrializace na změny oblastní diferenciace příjmů v Polsku 1960—1978, jakož i souvislosti mezi zprůmyslněním a růstem třetího sektoru a změnami zemědělské produktivity. Dále hodnotil i příslušnou úlohu industrializace a zjistil snížení oblastní diferenciace, přičemž lokalizace průmyslu do slabě rozvinutých oblastí brání jejich masové depopulaci.

O úloze měst a jejich postavení ve střediskové soustavě ČSR pojednal Václav Toušek; srovnal období 1971–1975 ve vývoji českých a polských měst a zjistil, že dochází k důslednější funkční specializaci. O statistickém vymezení českých měst a jejich urbanizaci v letech 1961–1970 referoval Pavel Čtrnáct a uvedl, že nová definice města pro sčítání 1980 už vycházela z funkčního pojetí města jako jádra městského regionu.

Nad mapou Urbanizace a sídelní struktury ČSSR sleduje Jan Bína kategorii měst bez střediskového významu; patří sem zejména obytné obce v blízkosti velkých měst i velké zemědělské obce jižní Moravy a jižního Slovenska a průmyslové obce bez služeb. Jaroslav Maryáš provedl oblastní hodnocení maloobchodního obratu ČSR na podkladě údajů z 48 000 prodejen a zjistil, že v městech ČSR se realizuje 81 % obratu a 92 % obratu za průmyslové zboží, ačkoliv je v městech jen 58 % obyvatelstva. Martin Hampl pak pojednal o komponentech růstu velkých středisek. Jiří Vystoupil analyzoval vnitřní strukturu měst a na kartogramech nastínil jejich ekologii 1970. V příspěvku o migracích do Brna a z Brna zjistil Pavel Tomášek snížení migrace v posledních letech.

Jaroslav Mareš studuje český průmysl jako prostorový systém, v němž se postupně sjednocují všechny organizační, kooperační i jiné další vazby, což je důležitým předpokladem perspektivní racionalizace. V závěrečných příspěvcích Daniel Borecký provedl typologii průmyslové výroby Brna a Milan Viturka metodou hlavních komponent analyzoval regionální socioekonomickou strukturu ČSR.

Podle mého názoru by polské a české příspěvky měly víc na sebe navazovat a víc se vzájemně konfrontovat. V recenzovaném sborníku podává polská strana 14, česká 19 tabulek, polská 15, česká jen 10 map a kartodiagramů, polská 5, česká jen 2 grafy, zato však polská strana uvádí jen 21 čísel, kdežto česká 46 čísel literatury, přičemž polská jí má jen u dvou, ale česká u šesti příspěvků. Polská strana se tedy vyjadřuje víc graficky, kdežto česká víc tabulkami a kamerálně.

Ctibor Votrubec

Gorazd Čelechovský, Vladimír Šipler: Města jako systémy. Academia, Praha 1983. 206 stran, 18 obrazových příloh. Cena Kčs 35,—.

V edici Nové obzory vědy vyšla kniha, která se populární formou vyjadřuje k problematice města, osídlení, sídelní struktury. Autoři monografie zvolili dva pohledy na město – pohled architekta a urbanisty a pohled systémového inženýra.

První, urbanistická část si všímá současných problémů měst a jejich základních komponent: bydlení, obchodní sítě, služeb, technické infrastruktury, výrobních funkcí. Analyzuje hlavní sociální aspekty života obyvatel měst, všímá si životního rytmu města, volného času jeho obyvatel, jejich rekreace, postavení dítěte a zejména otázek životního prostředí. Cenné je, že celá tato část je pojata dynamicky a prognosticky. Prognóza přitom nepředpokládá přetechnizovaná řešení moderních sídel, ale sídelní strukturu, udržující proporcionalitu mezi biologickým světem a lidskou aktivitou, která nepřekračuje biologické limity. Jako u každé prognózy čtenář s řadou vývodů a závěrů vřele souhlasí, jiné považuje za sporné, na některé má jiný názor.

Autoři správně poukazují na takové disproporce jako je nedostatečná vybavenost bytového prostředí, která vede obyvatele k hledání možností realizace svých zájmů a potřeb mimo okolí svého bytu. S tím souvisí i závažný problém chatové rekrece. Závažná je kritika současné výstavby sídlišť našich měst, která má řadu nevýhod pro současné obyvatele (monofunkčnost, monovariantnost, prostorová nevyhraněnost, nesnadná adaptovatelnost bytů, nevhodné prostředí pro děti). Na konkrétních argumentech se dokazuje, že dnešní obytné soubory jsou z dlouhodobého hlediska nevyhovující.

Podobně jsou rozebrány i otázky služeb a občanské vybavenosti. V této pasáži je již více sporných názorů, což je zřejmě i důsledek menší ujasněnosti této problematiky obecně. Typická je například otázka budoucnosti obchodní ulice, zda se bude z moderního města vytrácejí, jak vyplývá ze současných trendů, nebo zda budoucnost zohlední to, že ulicová zástavba je prostorově efektivnější a její sociální význam dosud nebyl plně doceněn. Podobně je to i s problematikou míry koncentrace obchodní sítě a provozoven služeb obyvatelstvu. Je otázkou, zda závažné problémy v této sféře u nás nebyly způsobeny předčasnou koncentrací, která vzdálila služby obyvatelstvu (doslovně i obrazně), aniž přinesla ekonomický efekt, neboť toto odvětví je stále založeno na individuálních úkonech. Teze o odumírání folklóru je pochopitelná u pražských autorů, ale obyvatelé jižní Moravy budou asi mít na věc poněkud jiný názor. Celkově však i tato část přináší řadu pozitivních podnětů.

Práce dále poukazuje na fakt, že technická infrastruktura zřejmě dostane zcela nové dimenze řešení. Platí to o dopravních sítích, kde je nutno řešit mimo jiné i rozbory mezi individuální a hromadnou dopravou osob, o systému zásobování, skladování a přepravy nákladů i o inženýrských sítích, které se nezbytně budou muset sjednotit a jako takové mohou přinést nové impulzy i pro formování sídelní struktury.

Poměrně malá plocha je věnována souvislostem výroby a rozložení obyvatelstva. Ze sociálního hlediska se poukazuje na nevýhody monoprodukce a na nutnost zachování zdravého životního prostředí. Předčasně je konstatování o setření rozdílů mezi městem a vesnicí v úrovni bydlení.

Druhou, systémovou část práce je možno doporučit všem, kteří stojí před problémem aplikace systémového přístupu na výzkum města. Zvláště v obecných úvodních pasážích obsahuje tato část základní informace o systémovém přístupu a souvisejících otázkách, jejichž aplikace umožní čtenáři vyhnout se elementárním chybám, k nimž dosud dochází. Mimo jiné jsou zde zdůrazněny hranice možností formalizovatelnosti modelů.

Konkrétní poznatky o systémovém zkoumání města obsahují řadu nápadů, využitelných geografy. Jsou rozlišeny procesy fungování a reprodukce města. Je ukázáno, jak stanovit cíle analýzy a rozlišovací úroveň. Je provedena analýza cílovosti města, analýza některých variant struktury systému města a jsou uvedeny poznatky k analýze chování systému. Systémové zkoumání fungování města je poněkud propracovanější a názornější než systémové zkoumání jeho reprodukce.

Práce nemí geografická. Dokonce v ní není o geografii, jako o vědě, která se rovněž zabývá osídlením, ani zmínka. Přesto je však možno její prostudování geografum doporučit, protože poměrně populární formou objasňuje názory odvětví příbuzného geografie sídel — urbanismu — na vývoj osídlení v blízké budoucnosti a zároveň poskytuje využitelný úvod do systémového zkoumání města. Ostatně celou prací se prolnají prostorové souvislosti jevů, jimiž se geografie zabývá.

Antonín Vaishar

Radovan Hendrych: Fytogeografie. 220 str., 95 obr., SPN, Praha 1984. Cena Kčs 25,—.

Nedávno jsme v našem časopise recenzovali učebnici zoogeografie (Sborník ČSGS 89, č. 3, s. 270—271) a s potěšením můžeme konstatovat, že záhy vychází ve stejně edici také učebnice fytogeografie. Zaplňuje dlouholetou mezeru, která vznikla po rozěbrání a zastarání Vításkova Fyzického zeměpisu, 3. díl, z roku 1905, a současně představuje první českou učebnickou fytogeografie vůbec. Autor, profesor botaniky na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, ji zpracoval stručně (na žádost MŠ ČSR) a přes obtížnost úkolu neobyčejně zdařile. Poněvadž fytogeografii přednáší dlouhá léta studentům jak biologie, tak geografie a ochrany životního prostředí, podařilo se mu vystihnout potřeby všech těchto oborů a napsat skutečně moderní, obsahově vyváženou, didakticky dokonale promyšlenou a koncizní učebnici, jakou jsme postrádali.

Po předmluvě a stručném úvodu, věnovaném historii oboru ve světě a u nás (zde mohl zmínit i práce S. Hejněho a kol. o šíření synantropní vegetace), rozdělil autor jádro knihy do 6 kapitol: Rostliny a prostředí (str. 15—42), Chorologie (str. 43—90), Hlavní rysy flórogeneze (str. 91—124), Regionální fytogeografie (str. 125—142), Geografie vegetace (str. 143—210) a Zeměpisný původ kulturních rostlin (str. 211 až 218).

Lze říci, že kniha poskytne čtenáři velmi solidní základy fytogeografie včetně elementárních poznatků z ekologie rostlin, seznámí jej s nezbytnými pojmy z chorologie (areály, relikty, endemity, vikarismus, floristické prvky apod.), s hlavními etapami vzniku a vývoje rostlinstva v minulých geologických érách se zvláštním zřetelem k vývoji v kvartérku, dále s charakteristikami fytogeografických oblastí (od holarktické až po antarktickou), s jednotlivými vegetačními pásy (od rovníku po tundry) a stupni a nakonec s rostlinstvem moří. Závěr tvoří zajímavě podaný přehled osmi hlavních center, odkud pocházejí jednotlivé druhy a sorty obilnin, ovoce, zeleniny a jiných užitkových rostlin.

Celá kniha je psána čtivým, srozumitelným a přitom vědecky přesným stylem, jež předností je mimo jiné důsledné dodržování principu kausality u všech podstatných jevů. Pečlivě je proveden výběr druhů uváděných jako konkrétní příklady obecných zákonitostí. Velkým kladem knihy jsou též početné, obsahově i technicky dobře zpracované mapky, klimadiagramy a jiné instruktivní perokresby. Fotografie nejsou v knize obsaženy. Potřebnými, dobrě utříďenými informacemi nabité publikaci považuji za

nepostradatelnou pro každého učitele geografie a biologie na školách všech stupňů. Tím více překvapuje nízký náklad — pouze 3 000 výtisků.

Jediným závažnějším, ovšem z hlediska užitné hodnoty knihy velkým a přitom zcela zbytečným nedostatkem je, že chybí rejstřík. Důvod, že rozsah rukopisu proti původnímu (asi špatně stanovenému) plánu autor poněkud překročil a že na rejstřík už nebylo místo, je veskrá byrokratický. Těch několik stránek rejstříku navíc by jistě nepřivedlo SPN na mizinu a užívatelé díla by se uspovídalo mnoha drahocenného času hledáním některého z početných termínů, jimiž kniha oplývá. Rejstřík je pro orientaci v knize a pro terminologickou práci stejně nezbytný, jako jsou orientační tabule v dopravě všeho druhu. Nevyhovující jsou i citace literatury (str. 219—220), kde se u žádného titulu nedovídáme nejen o rozsahu, ale ani o vydavateli a o tom, zda jde o knihu distribuovanou knižní sítí, nebo o skriptum či o nedostupný interní tisk. Když si konečně autoři a nakladatelé uvědomí, že orientační aparát knihy není žádný luxus, ale samozřejmá součást odborné knihy a povinná služba čtenáři a že zaslouží stejnou péči jako ostatní části jinak vzorného díla?

Josef Rubín

Historická geografie 21. Sborník k sedmdesátinám univ. prof. MUDr. Ervína Černého, CSc. Sestavil Zdeněk Boháč. Vydal Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1983, 381 str. včetně 38 kartografických příloh.

Ústav čs. a světových dějin vydal již 21. svazek neperiodické publikace Historická geografie, která vyšla k sedmdesátinám Ervína Černého, věnujícího se řadu let studiu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Sborník přináší kromě úvodní jubilantové biografie a zdravice z jeho rodného kraje 13 hlavních článků a závěrem i obvyklou rubriku recenze a zprávy, soupis autorů článků tohoto sborníku, jakož i seznam kartografických a jiných příloh. Následný životopis a vědecké činnosti jubilanta podává Zdeněk Boháč. Ovšem podrobnější biografii publikovali k sedesátinám E. Černého Z. Smetánka a Z. Boháč: *Neskutečná sedesátka univ. profesora Ervína Černého*, Historická geografie 10, str. 3—7, Praha 1973. Při nynějším hodnocení je mylně uvedeno (snad jen v části nákladu), že Černý se narodil v Podomí na Drahanské vrchovině 11. 11. 1912 — ve skutečnosti 1913. (Ve Sborníku ČSGS byla uveřejněna vzpomínková stat k sedmdesátinám prof. Černého v č. 3/84, str. 245—246.)

Ředitel muzea ve Vyškově F. Jordán přispěl krátkou *Zdravici z rodného kraje*. Hlavní články sborníku uvádají příspěvek akademika Jaroslava Purše (s. 9—36), nazvaný *Historiometrie v Československu*, v němž se věnuje použití matematických metod a moderních počítačů v historickogeografickém výzkumu v Československu. Navazuje rozsáhlý článek Zdeňka Boháče *Vesnice v sídelní struktuře předhusitských Čech* (s. 37—116), který věnuje pozornost komplexně pojatému studiu dějin osídlení. V titulu by bývalo bylo lépe místo označení vesnice uvést termín venkovská sídla, jak je konečně správně uvedeno na mapce na s. 105 i dalších. Na vznik a rozklad feudálního dominia z první poloviny 13. století se zaměřuje příspěvek Josefa Žemličky *Královský číšník Zbraslav a jeho dědictví* (s. 117—132), Jaroslav Panáček a František Gabriel podali *Přehled pramenů k dějinám vesnického okresu Česká Lípa* (lépe venkovského, s. 133—175), Zdeněk Měřinský vypracoval studii *Poznámky k možnostem rekonstrukce území zaniklých středověkých vesnic na jižní a jihozápadní Moravě* (s. 177—204). I zde by bylo bývalo zajisté vhodnější uvést místo vesnice venkovská sídla, což se konečně opakuje i v následujícím článku Josefa Ungera (s. 205—216) *Vesnice trvale zaniklé ve 13. až 15. stol. na okrese Břeclav lokalizované archeologickými nálezy* (stav k r. 1982). Zde by bývalo bylo vhodnější dát druhou část do podtitulu a uvést, že lokalizace byla určena archeologickými nálezy. Vladislav Navrátil zpracoval *Povrchový průzkum zaniklé středověké osady Dašovice a její zaniklé plužiny* (s. 217—233), Jan Skutil vylíčil *Raně středověký Rajhrad a jeho místní funkční proměny* (s. 235—253). Následuje příspěvek Václava Humla s titulem *Příspěvek k lokalizaci zaniklých feudálních sídel na Táborsku a v pražském okolí* (s. 255—277), pak Antonína Hejny, nazvaný *Zjišťovací a záchranný výzkum v Novém Sedle nad Bečinou* (s. 279—296), nato detailní studie Rudolfa Turka *Brádek a Zdemily* (s. 297—314). Pavel Bělina připravil *Městpisný obraz Hradce Králové v době předhusitské* (s. 315—335), závěrem publikace Pavel Boháč vylíčil *Územní rozsah majetku vyšehradského proboštství na Prachaticku v 13.—14. století* (s. 337—370). Všechny články doprovází ruské a německé resumé a je k nim připojen i bohatý odkazový poznámkový aparát. Rubrika Recenze a zprávy (s. 372—380) přináší šest recenzí publikací. Následuje bibliografie vlastivědných prací E. Černého (381—385), sestavená Z. Boháčem; obsahuje 4 knižní publikace a 36 článků.

Dušan Trávníček

Docenta Arnolda Nemčoka z Katedry geotechniky Stavebnej fakulty SVŠT v Bratislave nie je treba osobitne predstavovať tým, ktorí sa zaobrajú štúdiom zosuvných území a s nimi súvisiacimi problémami, ktoré prinášajú našemu národnému hospodárstvu. Je autorom viacerých odborných štúdií o slovenských Karpatoch publikovaných v inžiniersko-geologických a technických periodikách, spoluautorom klasifikácie svahových pohybov prijatej členskými štátmi RVHP, stál pri začiatkoch regionálnych výskumov svahových porúch datovaných katastrofálnym zosuvom v Handlovej v rokoch 1960—1961.

Slovenské Karpaty ako súčasť alpsko-karpatskej horskej sústavy predstavujú sice relativne malé územie, ale z hľadiska vývoja svahových porúch rozhodne nie je zanedbateľné. Z tohto pohľadu kniha predstavuje cenný a ucelený súbor doterajších vedomostí o tomto prírodnom fenomene, je závažným inžiniersko-geologickým, geografickým i geomorfologickým dielom, výsledkom dlhorocných autorských systematických štúdií z územia Slovenska.

Obsah knihy je rozdelený do desiatich kapitol, z ktorých prvá pojednáva o historii výskumu svahových pohybov na území slovenských Karpát, kde v stručnom prehľade sa autor chronologicky zmieňuje o doterajších prácach počnúc Andrusovom až po najnovšie štúdie pracovníkov Katedry geotechniky Stavebnej fakulty SVŠT.

V nasledujúcej kapitole je podrobne podaná klasifikačná schéma svahových pohybov vypracovaná Nemčkom, Pašekom a Rybárom, ktorí za základné kritérium ich triedenia zvolili mechanizmus a rýchlosť pohybu. Tako vyčlenené štyri skupiny svahových pohybov (plazenie, zosúvanie, stekanie, rútenie) sú ďalej vo forme názorných tabuľiek typizované, vhodne doplnené najrozšrenejšími príkladmi a názvami výsledných svahových porúch. Výklad príslušných procesov a javov nutný k pochopeniu problematiky je podaný jasne a zrozumiteľne, na úrovni súčasného poznania. V tab. 1—3 (str. 19—21) sú však určité rozporu medzi záhlavím tabuľky a jej obsahom. Napr. na str. 19 „zliezanie sutín“ nie je názov výslednej poruchy v zmysle geomorfologického tvaru, ale ide o proces, ktorý teda patrí do inej kolonky.

V ďalšej časti knihy autor charakterizuje geologicke štruktúry priažnivé pre vznik a rozvoj svahových pohybov, ktoré delí na skupinu povrchových a podpovrchových. Okrem ich základného popisu sú uvádzané príklady regionálnych typov a vývojových štadií v oblastiach vysokých jadrových pohorí, karpatských flyšových a vulkanických hornatín a vrchovín, vnútrokarpatských kotlin a vnútrokarpatských nížin. Cenné je ich názorné grafické prevedenie pre lepšiu predstavu čitateľa.

V nasledujúcej kapitole sú prezentované faktory svahových pohybov tak, ako ich vyčleňujú prední špecialisti v tomto obore. Podrobnejšie sú popísané faktory v regionálnom zmysle, ktorých kombinácia a vzájomná súhra vedie k tvorbe svahového pohybu. Obsahom ďalšej časti je stručný obraz geologickej stavby a geomorfologického vývoja slovenských Karpát.

Skutočné jadro práce je na 191 stranach rozdelené do štyroch častí, čo je v súlade s vyčlenením územia slovenských Karpát na štyri inžiniersko-geologické regióny, v rámci ktorých je podaná i regionálna analýza jednotlivých svahových pohybov. Vstupná časť každej kapitoly prináša prehľad znalostí o najkatastrofálnejších pohyboch vo svete. Ich výpočet z pochopiteľných dôvodov nemôže vystihnúť obraz celosvetového porušenia. O to autorovi konečne asi ani nešlo. Môže však slúžiť k posúdeniu a konfrontácii ich mohutnosti s obdobnými pohybmi zaznamenanými na našom území. Okrem toho sa vedla už predtým známych pohybov objavujú nové, čo dokumentuje autorov veľmi široký prehľad. Jednotlivé časti predkladajú veľmi dobrý prehľad o vývoji svahových pohybov, ktoré sú hodnotené komplexne a pritom veľmi výstižne s celou radou zaujímavých údajov. Celkový obraz o svahových pohyboch z územia slovenských Karpát dotvára bohatá fotodokumentácia a 52 prehľadných máp svahových porúch, ktorých kartografické spracovanie je na vysokej úrovni. Zdariť a nápadomocne sú i zákrezy profilov svahovými poruchami. Náročná tematika je podaná chronologicky v dokonalej forme a je ľahko niečo vytknúť nielen obsahovej, textovej, ale i obrázkovej časti. Možno by stalo za uváženie v kapitole pojednávajúcej o svahových porúchach v regióne jadrových pohorí slovenských Karpát v povrchových porúch horských hrebeňov zo sedimentárnych mezozoických sérií podrobnejšie sa zmieniť o dnes už detailne spracovanej svahovej poruche na južnom úpätí Perušina vo Veľkej Fatre, ktorá viedla k zahradeniu doliny Blatnej a vzniku jazera.

Záverečná časť je venovaná národochospodárskemu významu svahových porúch. Autor pripomína význam a prehľbovanie teoretických vedomostí a ich spájanie s rýchlosťou rozvíjajúcou technikou zabezpečovania svahov, zdôrazňuje potrebu pochopíť, že

i malá krajina, ako je naša, môže disponovať množstvom nebezpečných svahových pohybov.

Prehľadná mapa svahových porúch v mierke 1 : 1 000 000 má veľkú hodnotu. Mapy tohto typu sú vo svetovej literatúre i mapovej tvorbe stále vzácné a je v každom prípade dobrým záverom tohto diela. Dobre je podaná i mapová charakteristika troch príkladov detailného zobrazenia svahových porúch na rovnakom liste, v dvoch rôznych mierkách. Sú kolorované, pre orientáciu na nich sú priložené vysvetlivky. Stálo by za úvalu výraznejšie kartografické vyjadrenie priebehu vodných tokov a výškových kót, ktoré sú pre bežného čitateľa vhodným orientačným znakom pri lokalizovaní vyznačených porúch. Modrá farba mezozoika, paleozoika a prekambria totiž spôsobuje ich vzájomné prelínanie. Priebeh vodných tokov je tak nevýrazný a zdanivo splýva so sledom vrstevníc.

Recenzovaná kniha je významou monografiou, ktorá značne rozširuje naše znalosti a úspešne vyplňuje medzeru v inžieniersko-geologickej a geografickej literatúre. Je vynikajúcim počinom vysoko odborne fundovaného autora. Kniha dokazuje, aké náročné a významné je postavenie tohto obooru. Technicky je veľmi dobre spracovaná s množstvom kvalitných čiernobielych i farebných fotografií. Resumé každej kapitoly v anglickom jazyku predurčuje jej uplatnenie i u zahraničných odborníkov. Knihu uzaviera obsiahly prehľad literatúry.

Viktor Badušek

Antonín Kopecký: Neotektonický vývoj a stavba šumavské horské soustavy. — Sbor. geol. věd, Antropozoikum, Praha 1983, č. 15, s. 71—159.

Geomorfologum a kvartérním geologum by nemělo ujít prostudování této práce, která je pokračováním dlouholetého výzkumu autora známého především neotektonickou mapou Československa a vysvětlujícím textem k ní. V nové práci soustředil A. Kopecký svůj pohled na detailnější poznatky než v dřívějším přehledném měřítku. Komplexní přístup za užití geologických a geomorfologických metod mu umožnil analýzu do značného stupně přesnosti a podrobnosti. Autor tak mohl dojít díky svým dřívějším poznatkům již nikoli k novým, ale upřesněným poznatkům o mladosti reliéfu a k potvrzení faktu, že na dokreslení tvaru reliéfu se podílejí exogenní pochody. V souvislosti s prvým konstatováním zdůrazňuje výraznou roli zlomových linií. Výklad poněkud zatemňuje užívání terminologie o vrásnění, i když autor většinou má na myslí vertikální pohyb bloků různě výškově diferencovaný a vytvářející tak v reliéfu tvary blížící se sinusoidě (a podobný tedy tvaru vrásy). Z hlediska neotektoniky je zřejmě zcela správné zařazení začátku období do oligocénu a další oživení pohybů, či inverze resp. výzdvihu do období tortonu, aby hlavní část pohybů proběhla na hranici neogénu a kvartéru. Při charakteristice neotektonických struktur se autor jednoznačně staví za jejich blokové členění s výraznou rolí zlomů (i když mluví o vrásách — viz výše), jen v závěru zcela nevhodně při jejich genezi téměř vylučuje úlohu zlomů. Autor nově zjistil velké rozšíření fosilních zvětralin mesozoicko-paleogenního starší zachovaných na fragmentech starého peneplénu a znova doložil neudržitelnost přežívajících představ o tom, že členitost Šumavy je důsledek erozí řek a denudace vůbec stimulované různou odolností krystalinických hornin.

Radan Květ

Vladimír Pelikán: Ochrana podzemních vod. Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1983, 324 str., 133 obrázků v textu. Cena Kčs 35,—.

V edici Ochrana životního prostředí byla vydána publikace autora, který patří mezi naše přední odborníky zabývající se problémy ochrany podzemních vod. Kniha obsahuje přehled hlavních způsobů ohrožení jakosti podzemních vod ve zdrojích i jejich výdatnosti. Hlavní pozornost je však v ní soustředěna na ochranu zdrojů podzemních vod a odstraňování následků znečištění jejich vody či jiného poškození.

Publikace je rozdělena do 17 kapitol velmi rozdílného rozsahu, které se většinou dále dělí do různého počtu podkapitol. Jednotlivé kapitoly mají různorodý charakter, jak z hlediska uspořádání, tak i obsahu. Zatímco v některých jsou popisovány pouze zásady ochrany podzemních vod, v jiných je pojednáváno nejen o vlastní ochraně, která je někdy zařazena na začátek kapitoly a jindy do jejího závěru, ale i o zmíněných nepříznivých vlivech.

V úvodní kapitole autor upozorňuje na důležitost ochrany zdrojů podzemních vod a vysvětluje náplň i význam vydávané knihy. Druhá kapitola se má podle jejího označení zabývat historií a vývojem ochrany podzemních vod. Převážnou část obsahu

však tvoří popis vývoje názorů na původ vod a jejich využívání, jakož i vzniku vědních disciplín, které se zabývají studiem vody a byly rozhodující z hlediska rozvoje poznatků o podzemních vodách a jejich ochraně. Předmětem další kapitolysou biologické problémey ochrany podzemních vod. Čtvrtá kapitola pojednává o chemickém znečištění podzemních vod. Jednotlivé chemické látky jsou v ní charakterizovány z hlediska jejich vlivu na jakost podzemních vod.

V následujících třech kapitolách je zkráceným způsobem pojednáno o ochraně podzemních vod před nadměrným využíváním, ochraně tvorby podzemních vod a vztazích mezi kvalitou srážkové, povrchové a podzemní vody. Jde o vážné problémey, kterým mělo být věnováno více pozornosti. Kapitola osmá je věnována ochraně podzemních vod před znečištěním škodlivými látkami z průmyslové výroby. Je doplněna praktickými příklady ochrany podzemních vod jak ze zahraničí (NSR), tak i ČSSR, avšak pouze těmi, které řešili v n. p. Geotest Brno. Velmi vážný problém představuje zemědělské znečištění podzemních vod, kterým se zabývá kapitola devátá. Ohrožení podzemních vod doprovodou, tj. budováním dopravních staveb a přepravou různých látek, je ve stručnosti objasněno v kapitole desáté. Následující kapitola jedenáctá podrobň pojednává o ochraně podzemních vod v územích, kde se vyskytuje skládky odpadů. Jde o vlivy odpadů ukládaných ve skládkách na povrchu, kdežto způsoby a důsledky likvidace kapalných odpadů jejich ukládáním v podzemí jsou předmětem kapitoly čtrnácté.

Ochrana podzemních vod před těžbou nerostných surovin je předmětem kapitoly dvanácté, která prakticky navazuje na šestou část knihy, neboť těžba nerostných surovin vždy znamená určité narušení přírodních podmínek oběhu podzemních vod. Vlivy radioaktivních látek na jakost podzemních vod jsou popsány v kapitole třinácté. Další dvě kapitoly se zabývají speciální ochranou podzemních vod, ať již jde o zřídila minerálních vod či zdroje určené k hromadnému zásobování pitnou vodou. V prvé části jsou vysvětleny některé problémey spojené s ochranou přírodních léčivých zdrojů vod a způsoby jejich ochrany a ve druhé části pak hlavní zásady ochrany zdrojů prostých podzemních vod využívaných pro vodárenské účely. Předmětem poslední kapitoly je hydrogeologický průzkum pro ochranu podzemních vod a způsoby likvidace následků jejich znečištění.

Recenzovaná publikace zahrnuje poznatky z různých oborů, které mají nějaký vztah k ochraně podzemních vod. Na rozdíl od dříve u nás vydaných prací obsahuje mnohem podrobnější informace o ochraně podzemních vod. V knize jsou i nedostatky, např. některým závažným problémům ochrany podzemních vod (kap. 5 až 7) je věnována poměrně malá pozornost a navíc zahrnuje poznatky o ochraně podzemních vod podle stavu asi k r. 1975. K menším chybám lze počítat i to, že některé z citovaných literárních podkladů (např. Vinogradskij 1890 — str. 30, Webb 1962 — str. 63, některé ČSN, Statistická ročenka ČSSR) nejsou v seznamu literatury. I přesto, že jsou v publikaci některé dílčí nedostatky, představuje významný zdroj poznatků o ochraně podzemních vod pro všechny odborné pracovníky, kteří se těmi problémey zabývají. V geografii najde uplatnění především při studiu a hodnocení problémů životního prostředí.

Hubert Kříž

Karol Pachinger: Cestovný ruch v socialistické spoločnosti. Alfa, Bratislava 1983, 272 str., cena Kčs 19,-.

Cestovní ruch chápeme zpravidla jako určitý typ společensko-ekonomicke aktivity podmiňující prostorovou mobilitu obyvatelstva. Autor recenzované publikace provedl na bázi dlouhovětného studia socialistického způsobu života zvrubnou analýzu základních předpokladů rozvoje cestovního ruchu. Z aspektu ekonomicke teorie cestovního ruchu řeší na příkladě naší republiky problematiku tohoto významného společensko-ekonomicke jevu. Objasňuje podíl důležitosti cestovního ruchu na efektivním využívání volného času. Soustředuje pozornost na ekonomicke a společenské podmínky rozvoje cestovního ruchu, a to jak ve fázi vzniku nároku na cestovní ruch, tak i ve fázi jeho realizace.

Tim, že autor vycházel z ekonomickeho přístupu, je přirozené, že zaměřil pozornost především na otázky kapacity, struktury a využití materiálně technické základny cestovního ruchu.

Publikace je členěna do pěti tematických celků, přičemž těžiště práce spočívá ve druhé, třetí a čtvrté kapitole.

Ve druhé části se zamýší nad postavením cestovního ruchu v kontextu racionálního využívání volného času lidí v podmírkách rozvinuté socialistické společnosti a analyzuje vzájemný vztah cestovního ruchu vzhledem k měnícím se potřebám obyvatel.

Upozorňuje na nezbytnost plánovitého přístupu k uspokojování nároků obyvatelstva na služby, které poskytuji organizace a zařízení cestovního ruchu.

Ve třetí kapitole nastíněuje některé vazby mezi cestovním ruchem a ochranou životního prostředí. Podle mého názoru je otázka vztahu cestovního ruchu k jednotlivým složkám životního prostředí natolik závažná, že by vyžadovala zvýšené pozornosti geografů. Vždyť vazby mezi jednotlivými komponenty sociálního prostředí (např. počet osob v domácnosti, věk nejmladšího dítěte, rodinný stav, vzdělání, sociální příslušnost, mobilita) na výběr rekreačních možností se výrazně promítají do vztahů hmotných a nehmotných složek životního prostředí. Tato vzájemná působnost komponent sociálního prostředí s obytným, výrobním a rekreačním prostředím výrazně působí na sociologizační proces, jehož intenzita se v současné socioekonomické geografii zvyšuje.

Ve čtvrté části autor analyzuje příměstský typ rekrece. Řeší okruh metodických otázek spojených s potřebami ubytovacích a stravovacích kapacit včetně zařízení doplňkových služeb a sportovně technické vybavenosti ve střediscích příměstské rekrece.

Otzázký dalšího rozvoje cestovního ruchu v souvislosti se změnami mezinárodní situace se staly mimořádně aktuální. Potřeba dalšího vedeckého řešení spolu se studiem vnějších a vnitřních vazeb a spolu s účinky cestovního ruchu na jednotlivé složky krajinné sféry tvoří nedílnou součást socioekonomicke geografie. Z tohoto aspektu a vzhledem k tomu, že socialistickou společností byly postupně vytvořeny podmínky pro všeobecnou účast obyvatelstva na cestovním ruchu, doporučují tuto publikaci pozornost našich socioekonomicke geografů. Jistě vzbudí další zájem o tuto problematiku.

Jaroslav Vencálek

Historická geografie 22. Vývoj a výsledky historickogeografického výzkumu v ČSSR. Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1983, 263 str.

Tento svazek Historické geografie přináší soubor historickogeografických referátů, přednesených na sympoziu Geografický výzkumu v ČSAV, konaném v souvislosti s 30. výročím založení geografických pracovišť ČSAV a 20. výročím vzniku Geografického ústavu ČSAV v únoru 1983 v Liblicích u Mělníka. Jedna ze sekcí tohoto sympozia se zabývala historickou geografií. Ve sborníku jsou otištěny vedle upravených a doplněných historickogeografických referátů ze zmíněného sympozia i dvě studie sovětských historických geografů, zabývající se teoretickými otázkami historické kartografie i jejím vývojem a současným stavem v Sovětském svazu.

Sborník otevírá rozsáhlý referát Leoše Jelečka „Nástin vývoje československé historické geografie“ (s. 11–51). Autor načrtává vývoj naší historické geografie od konce druhé světové války do současnosti. Výklad doplňuje četnými poznámkami s odkazy na další literaturu. Dušan Trávníček se ve statí „K vývoji české historické geografie po druhé světové válce“ zaměřil především na vývoj univerzitní historické geografie v tomtéž období (s. 53–61). Sovětský historický geograf V. V. Anněnkov prokázal znalost naší historickogeografické problematiky v hutné a systematicky podané studii „Současný stav historické geografie v CSSR“ (s. 61–68), Zdeněk Boháč přispěl referátem „Úkoly Komise pro historickou geografii při ČSAV a tematické okruhy prací, publikovaných ve sborníku Historická geografie v letech 1968–1982 (sv. 1–20)“. Jeho liblický výklad je v tomto podání tematicky podstatně rozšířen o druhou část titulu jeho příspěvku (s. 69–95). Následuje práce Ervína Černého „Zaniklé středověké osady a jejich plužiny jako historickogeografický faktor v obraze středověké a dnešní krajiny“ (s. 97–111). Jaroslav Vaniš uplatnil své dlouholeté zkušenosti z výzkumu ve studii „Historické prameny účetní povahy a jejich využití pro historickou geografii“ (s. 113–122). Následuje výklad Ludvíka Kopačky „Historickogeografická analýza změn struktury československého průmyslu po roce 1945“ (s. 123–136) a dvě studie sovětských autorů, totiž B. G. Galjkoviče „Istoričeskaja kartografija: predmet, metod i vozmožnosti“ (s. 167–168) a L. A. Goldenberga „Kratkij očerk razvitiija istoričeskoj kartografiji v SSSR“ (s. 169–200). Všechny studie, kromě posledních dvou, doplňuje i ruské a anglické shrnutí.

Závěr sborníku tvoří rubriky Recenze a zprávy, v níž je zhodnocení čtyř publikací, a Kronika, kde se mj. vzpomíná šedesátin Jaroslava Vaniše (s bibliografií jeho prací). Zcela závěrem je připojeno velmi stručné zhodnocení práce zesnulého Jaroslava Koláře. Je však chyběně uvedeno datum Kolářova úmrtí, který zemřel 7. září 1983, nikoliv 7. listopadu. Celý sborník je dobrým dokladem pracovní aktivity historických geografů a výsledků jejich práce.

Dušan Trávníček

P. J. Banyard: Přírodní divy světa. Z anglického originálu (Natural Wonders of the World, London 1978) přeložila K. Jeníková. 191 str. textu a barevných ilustrací. Albatros, Praha 1982 (vyšlo 30. 11. 1983). Cena Kčs 90,—.

Výjimečná publikace o výjimečně pozoruhodných přírodních výtvořech je založena na unikátních, obsahově, technicky i kompozičně dokonalých barevných fotografiích. Ty tvoří zhruba tři čtvrtiny rozsahu knihy a jsou dále doprovázeny několika názornými schématy.

Autor zahrnul do svého díla efektní objekty převážně neživé přírody z celého světa a malou část věnoval i některým nápadným jevům z říše rostlin. Rozdělil knihu do 6 hlavních kapitol nazvaných Povrch Země, Říše rostlin, Říše ledu, Tvář vodstva, Nebe nad námi a Vřes pod námi. V každé z nich přináší populárně vědecky podané soudobé informace o jednotlivých lokalitách, vysvětlení příslušného tvaru nebo jevu a jedinečné, často celostránkové barevné fotografie formátu 29 × 22 cm. Jsou zde obsažena snad všechna světově proslulá naleziště velkých přírodních „divů“. V napínavém sledu obrazů a textu před námi defilují např. Velký kaňon Colorado, himálajský masív Everest, kalifornské Údoly smrti, některé velké jeskyně (mezi nimi i naše Punkevní), pouště, kráter Barringerova meteoritu, Východoafrický rift, známá Ayersova skála v Austrálii, nejvyšší sekvoje, orchideje napodobující hmyz, mangrovové formace, světové ledovce, velké řeky a vodopády, Velký korálový útes, mohutné mořské výry (malström), vulkanické jevy, zemětřesení, některé skalní tvary, asfaltové jezero atd., ale i úkazy na obloze, jako jsou duha, polární záře, tornádo, zatmění aj.

Kniha, jejíž překlad odborně revidovali dr. J. Sládek, CSc., a dr. B. Valníček, CSc., může sloužit jako výborná pomůcka pro učitele na školách všech stupňů. Bezpochyby zaujmou každého geografa, geologa a milovníka přírody. Lze jen litovat, že náklad 20 000 výtisků nestačil obrovské poptávce po tomto druhu literatury a že propagační oddělení Albatrosu neposkytlo odborný časopisům ani jediný, byť dlouho předem vyžádaný recenzní výtisk. To je i jedním z důvodů, proč o této exkluzívní publikaci přinášíme jen stručnou zmínu a nikoliv odbornou kritickou recenzi ve vlastním slova smyslu.

Josef Rubin

A. N. Jiménez: Cuba: la naturaleza y el hombre. Tomo I. El archipiélago. 691 str., Editorial Letras Cubanás, La Habana 1982.

Světoznámý kubánský geograf a významná osobnost kubánské revoluce António Núñez Jiménez přistoupil k vydávání rozsáhlého díla o geografii Kuby, plánovaného na 17 svazků. Jde spíše o vlastivědu Kuby, protože tematická rozmanitost v některých případech přesahuje hranice geografie. Uvedených 17 svazků má tuto obsahovou náplň: 1 — Souostroví, 2 — Pobřeží, 3 — Geopoetika (Kuba v krásné literatuře a v umění), 4 — Historická geografie, 5 — Kartografie, 6 — Geologie, 7 — Podnebí a vodstvo, 8 — Přírodní oblasti, 9 — Kras povrchový, 10 — Kras podzemní, 11 — Přírodní zdroje, 12 — Ekonomická geografie, 13 — Obyvatelstvo, 14 — Západní provincie, 15 — Ostrov mládeže, 16 — Centrální provincie, 17 — Východní provincie.

První svazek, který je již i u nás k dispozici, nazvaný Souostroví, vzbudí obdiv našeho čtenáře nejen svým rozsahem a kvalitou vydání na křídovém papíře, ale i tematickou šírkou zpracované látky. Obsah tohoto prvního svazku se člení na 5 částí rozdelených dále ještě celkem na 37 kapitol. První část, nazvaná prostě Kuba, pojednává o Kubě na mapě světa, o kubánském souostroví, o rozloze a tvaru, o mořských hranicích a o jediné pevninské — ilegální hranici okolo námořní základny USA Guantánamo. Druhá část Moře v okolí Kuby se zabývá Americkým Středozemím, mořskými proudy, podmořským reliéfem, nebezpečím kontaminace moří i ovzduší a sousedními souostrovími Velkých i Malých Antil. Třetí část je věnována Základům toponymíky a přináší pozoruhodné poznatky o původu kubánských geografických jmen a o podílu domorodých i evropských jazyků při jejich vzniku. Čtvrtá část Geostrategie široce diskutuje význam polohy Kuby v historickém vývoji poznávání americké pevniny a v šíření španělského panství. Poslední pátá část Kultura, stát a revoluce probírá geografické, historické a etnické vlivy na vývoj kubánské kultury a líčí hlavní etapy historického vývoje od boje za osvobození ze španělské nadvlády přes dosažení státní samostatnosti a Kubánskou Revoluci až po vyhlášení socialistické ústavy 26. 2. 1976. Svazek je bohatě ilustrován černobílými i barevnými fotografiemi, mapami a grafy a ve stejně reprezentační úpravě budou vydávány i svazky další. Je třeba říci, že podobné rozsáhlé vlastivědné dílo — a nadto dílo jednoho autora — nemá kromě Sovětského svazu žádná ze socialistických zemí. Nejen naši geografové, ale i odborníci z řady dalších vědích oborů naleznou v uvedeném souboru svazků hluboce zasvěcené informace o zemi našich přátel.

Václav Král

MAPY A ATLASY

Severočeský kraj. Soubor map. Krajská komise cestovního ruchu a Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 1983, Kčs 40,—.

Jádro tvoří 7 listů podrobných pohledových map velkého formátu (64–78 cm × 45–52 cm), jejichž výchozím kartografickým podkladem byly zřejmě mapy v měřítku 1 : 50 000, popř. 1 : 75 000. Převládající letní pohledové mapy zobrazují Krušné hory (sv. část geomorfologického celku s přilehlým územím Mostecké pánve), České středohoří (se sousedními oblastmi Mostecké pánve, Dolnooharské tabule a Ralské pahorkatiny), Děčínskou vrchovinu (v názvu listu Labské pískovce, s přilehlou částí Českého středohoří), Lužické hory (bez Kytlické hornatiny, ale s hlavní částí Ještědského hřbetu a sousedním územím Ralské pahorkatiny), Jizerské hory (s Ještědským hřbetem, Libereckou kotlinou, Hrádeckou páneví a částmi Frýdlantské pahorkatiny a Krkonošského podhůří) a Ralskou pahorkatinu (v názvu listu nepřesně uvedena Dokeská pahorkatina, jižní podcelek Ralské pahorkatiny); Jizerské hory jsou navíc připojeny v zimní, „zasněžené“ variantě. Autor uvedených listů, osvědčený tvůrce pohledových map S. Vorel, sestavil cenné výtvarně kartografické dílo, které svou názorností a dobrou přehledností je přístupné široké veřejnosti a může být vhodně využito i pro pedagogické účely.

Vzhledem ke způsobu konstrukce jsou nejzřetelnější a nejvíce odpovídající předloze přední a střední partie mapových listů, kdežto pozadí při perspektivním zkrácení je plošší a méně názorné. Nejnázornější jsou celistvé části orograficky vyhraněného reliéfu se značnými relativními výškovými rozdíly (Krušné hory, Jizerské hory), kdežto velmi členité České středohoří s četnými izolovanými vrcholy je místy málo zřetelné; zdařilý je rovněž list Lužické hory s pěknými tvary zejména Zákupecké pahorkatiny a Ještědského hřbetu. Poměrně dlouhé časové období tvorby map, popř. starší mapové podklady způsobily, že některé topografické prvky (např. komunikace v Mostecké pánvi) neodpovídají dnešnímu stavu.

Na letní verzi pohledových map jsou vyznačeny hlavní komunikace (silnice červeně, popř. bíle, železnice černě), lesní porosty (zeleně), pole a louky (odstín žluté a šedé barvy), vody (modře) a sídla (červeně). Popis topografických prvků je ve srovnání s turistickými mapami většinou poněkud chudší, přesto však plně postačující pro dobrou orientaci. Pohledové mapy, orientované k severu až severovýchodu, nepokrývají celé území Severočeského kraje, chybějí např. části Krušných hor, Mostecké pánve, Džbánu a Dolnooharské tabule.

Připojený panoramatický kruhový pohled z nejvýznamnějšího vyhlídkového bodu kraje Ještědu, rozvinutý do rovinného pásu (autorem je rovněž S. Vorel), obsahuje nejen území zobrazené na mapách, ale přibližuje i některé vzdálenější objekty, např. v Jičínské pahorkatině, Krkonoších a Žitavské pánvi. Stručný vysvětlující text u hlavních lokalit umístěný pod kresbou obsahuje však některé nesrovnatosti v porovnání s obrazem (např. nadmořská výška Bezdězu není 638 m, ale 604 m, jak je správně uvedeno na obraze, Smrk neměří 1 127 m, ale 1 124 m, místo Menšího Ještědu má být Malý Ještěd, Stráž pod Ralskem již není rekreačním střediskem aj.).

Další dvě připojené schematické mapy Severočeského kraje (Dynamický rozvoj po roce 1945, Památky a příroda) nedosahují obsahově a kartograficky úrovně pohledových map. Vložená brožurka o rozsahu 24 str. (autoři D. Kalabisová, S. Suchevič a J. Kuncová) přináší praktické informace pro návštěvníky kraje (např. seznam benzínových čerpacích stanic, autoopraven, hotelů, chatových osad, autokempinků, lékařské pohotovostní služby aj.), dále ucelený přehled hlavních stavebních památek ve vztahu k historickému vývoji a stručnou charakteristikou přírodních poměrů geomorfologických celků zobrazených na pohledových mapách.

Připomínaný mapový soubor představuje vcelku zdařilý pokus o více výtvarné než kartografické zobrazení neobyčejně kontrastního reliéfu převážně části Severočeského kraje, nejvíce u nás postiženého negativními vlivy lidské činnosti. Máme před sebou nejen bohatý propaganční materiál, ale zejména ucelené mapové dílo, které lze doporučit geografům a ostatním přírodovědcům, ale i širší veřejnosti.

Břetislav Balatka

Upozornění autorům. Upozorňujeme pravidelné i příležitostné přispěvatele našeho časopisu na změny v pokynech pro autory, týkající se zejména bibliografických citací, ale i jiných náležitostí. Změnila se i adresa redakce, na niž je třeba zasílat veškerou korespondenci. Pokyny uveřejňujeme na 4. straně obálky Sborníku.

Redakce

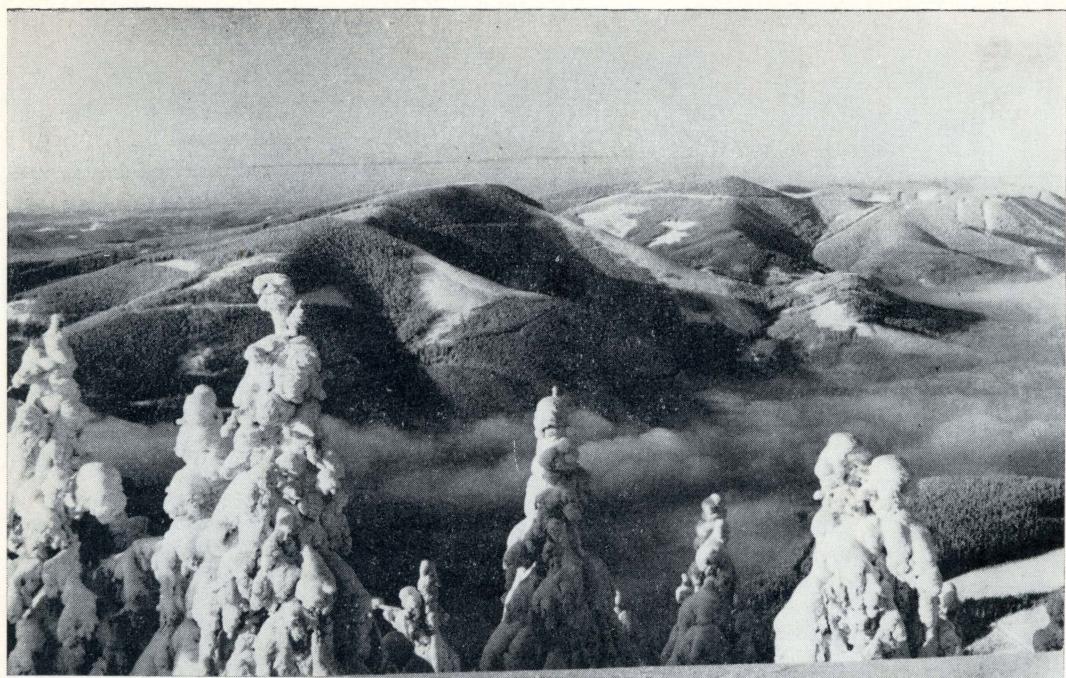
Profesor dr. Jaromír Korčák, DrSc., nositel Řádu práce, nestor československých geografů.

1. Voštiny v čele mrazového srubu.

2. Dutiny (tafoni) ve stěně izolované skály na vrcholu hřbetu. Snímky J. Vítek

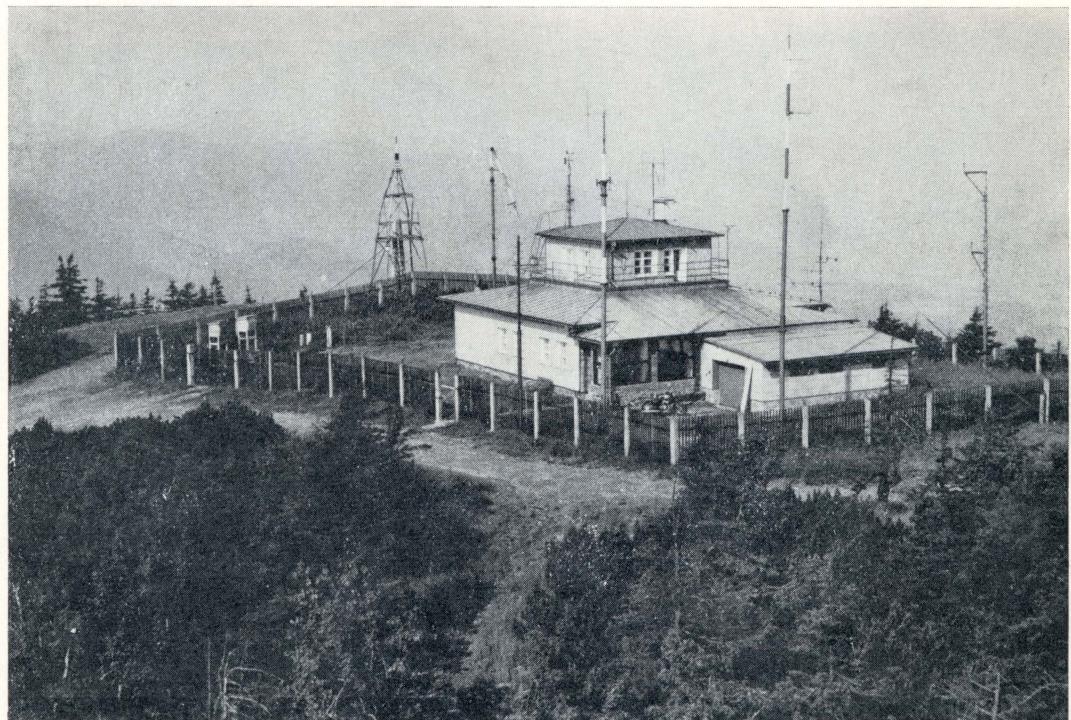

1. Vzrůstající rozsah sečí v Radhošťské hornatině. Zleva: Smrk (1 276 m n. m.), Kněhyně (1 257 m), Malá Stolová (1 009 m), Velká Stolová (1 046 m).
2. Lysohorská hornatina. Povětrnostní situace s teplotní inverzí znemožňuje rozptyl škodlivin v nižších polohách. Rozsáhlé paseky a mlaziny souvisí též s obnovou porostů poškozených průmyslovými exhaláty.

3. Rozsah holých sečí v Moravskoslezských Beskydech má již vliv na splaveninový a vodní režim malých povodí.
4. Meteorologická stanice Českého hydrometeorologického ústavu na Lysé hoře. Snímky V. Kříž.

ZPRÁVY Z ČSGS

Činnost poboček ČSGS v roce 1984 (*P. Šindler*) 157 — Členská základna Československé geografické společnosti při ČSAV a její struktura (*V. Přibyl*) 160.

LITERATURA

L. Mišter a kol.: Geografie krajů ČSSR (*J. Demek*) 161 — Z. Pavlík: Rewolucja demograficzna jako ogólna prawidłowość rozwoju ludności (*I. Kuchár*) 162 — Geoekologie brněnské aglomerace (*J. Pelíšek*) 163 — Š. Poláčik: Hlavné smery vo využívaní samičinných počítacov v geografii (*V. Bezdova*) 164 — M. Konečný: Antropogenní transformace reliéfu: kartografické a matematicko-kartografické modely (*K. Kirchner*) 165 — V. Toušek (ed.): Územní struktura hospodářství se zvláštním zřetelem k procesům urbanizace a industrializace (*C. Votruba*) 166 — G. Čelechovský, V. Šipler: Města jako systémy (*A. Vaishar*) 167 — R. Hendrych: Fytogeografie (*J. Rubín*) 168 — Historická geografie 21 (*D. Trávníček*) 169 — A. Nemčok: Zosuvy v Slovenských Karpatoch (*V. Badušek*) 170 — A. Kopecký: Neotektonický vývoj a stavba šumavské horské soustavy (*R. Květ*) 171 — V. Pelikán: Ochrana podzemních vod (*H. Kríž*) 171 — K. Pachinger: Cestovný ruch v socialistickej spoločnosti (*J. Vencálek*) 172 — Historická geografie 22 (*D. Trávníček*) 173 — P. J. Banyard: Přírodní divy světa (*J. Rubín*) 174 — A. N. Jimenez: Cuba: la naturaleza y el hombre (*V. Král*) 174.

MAPY A ATLASY

Severočeský kraj (*B. Balatka*) 175.

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÉ GEOGRAFICKÉ SPALEČNOSTI Svazek 90, číslo 2, vyšlo v červnu 1985

Vydává Československá geografická společnost v Academii, nakladatelství ČSAV. — Redakce: Na příkopě 29, 111 21 Praha 1. — Rozšířuje a objednávky přijímá PNS — Ústřední expedice a dovoz tisku, závod 03, administrace odborného tisku, Kubánská 1539, 708 72 Ostrava-Poruba. Lze také objednat u každé pošty nebo poštovního doručovatele. Objednávky ze zahraničí vyřizuje PNS — Ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6. — Tisk: Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 42, 747 64 Opava. — Vychází 4krát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 40,—. — Distribution in the western countries: Kubon & Sagner, P. O. Box 68, 34 01 08 — 8 000 München 34, GRF. Annual subscription: Vol. 90, 1985 (4 issues) DM 96,—.

POKYNY PRO AUTORY

Rukopis příspěvků předkládá autor v originále (u hlavních článků a Rozhledů s 1 kopí), včetně a jazykově správný, upravený podle čs. státní normy 88 0220. Originál musí být psán na stroji s normálními typy (nikoli tzv. perličkou), černou neopotřebovanou páskou. Stránka nesmí mít více než 30 řádek průměrně s 60 úhozy; volný okraj zleva činí 3,5 cm, zprava 1 cm, shora 2,5 cm, zdola 1,5 cm. Přijímají se pouze úplné rukopisy, tj. se seznamem literatury, obrázky, texty pod obrázky, u hlavních článků a Rozhledů s abstraktem a cizojazyčným resumé. Příspěvky mohou být psány česky nebo slovensky. Výjimečné zveřejnění hlavního článku v některém světovém jazyce s českým resumé podléhá schválení redakční rady.

Rozsah rukopisů se u hlavních článků a Rozhledů pohybuje mezi 10–15 stranami, jen výjimečně může být se souhlasem redakční rady větší. Pro ostatní rubriky se přijímají příspěvky v rozsahu do 3 stran, zcela výjimečně vzdvojněných případech do 5 stran rukopisu.

Abstrakt a resumé připojí autor k příspěvkům určeným pro rubriku Články a Rozhledy. Abstrakt zásadně v angličtině má celkový rozsah max. 10 řádek strojem, resumé v rozsahu 1–3 strany může být v jazyce ruském, anglickém nebo německém, výjimečně ve zdůvodněných případech v jiném světovém jazyce. Text abstraktu a resumé dodá autor současně s rukopisem přímo v cizím jazyce (nejlépe i s českým zněním shrnutí). Redakce si vyhrazuje právo text podrobit jazykové revizi.

Seznam literatury musí být připojen k původním i referativním příspěvkům. Použité prameny seřazeny abecedně podle příjmení autorů a označené pořadovým číslem musí být úplné a přesné. Bibliografické citace se v záasadě řídí čs. státní normou 01 0197. Zahrnují u knih příjmení autora, jeho zkrácené jméno, název publikace, pořadí vydání, místo vydání, nakladatel, rok vydání a počet stran. U časopiseckých článků a příspěvků ze sborníku se uvádí příjmení a zkrácené jméno autora, název článku, název časopisu (sborníku), ročník (svazek), místo vydání, vydavatel, rok vydání, číslo, stránky.

Příklady:

Citace časopiseckého článku:

1. BALATKA, B., SLÁDEK, J.: Neobvyklé rozložení srážek na území Čech v květnu 1976.

Sborník ČSGS, 73, Praha, Academia 1980, č. 1, s. 83–86.

Citace článku ve sborníku:

2. JELEČEK, L.: Current Trends in the Development of Historical Geography in Czechoslovakia. In: Historická geografie 19. Praha, Ústav čs. a svět. dějin ČSAV 1980, s. 59–102. Citace knižního titulu:

3. KETTNER, R.: Všeobecná geologie. IV. díl. 2. vyd. Praha, NČSAV 1955, 361 s.

Odkaz v textu na práci jiného autora se provede v závorce uvedením čísla odpovídajícího pořadovému číslu příslušné práce v seznamu literatury. Např.: Vymezováním migračních regionů se ve svých pracech zabýval J. Korčák (24, 25), později na ně navázal M. Hampl (11).

Perokresby musí být kresleny černou tuší na kladivkovém nebo pauzovacím papíře na formátu nepřesahujícím výsledný formát po reprodukci o více než o třetinu. Předlohy větších formátů než A4 se přijímají jen zcela výjimečně po předchozí dohodě s redakcí.

Fotografie formátu nejméně 13×18 cm a nejvíce 18×24 cm musí být technicky a kompozičně zdařilé, ostré a na lesklém papíře.

Texty pod obrázky musí obsahovat jejich původ (jméno autora, odkud byl převzat apod.).

Údaje o autorovi (event. spoluautorech) připojí autor k rukopisu příspěvku. Požaduje se udání pracoviště, adresy bydliště (včetně PSČ) a rodného čísla. Bez této údajů nelze proplatit honorář. Autor, který hodlá uplatnit právo na 3% zdanění, předloží příslušné potvrzení autorské organizace.

Honorář se poukazuje autorům po vyjítí příslušného čísla. Redakce má právo z autorského honoráře odečíst případné náklady za přepis nedokonalého rukopisu, jazykovou revizi resumé nebo úpravu obrázku.

Autorský výtisk (1 kus) se posílá autorům hlavních článků a Rozhledů po vyjítí příslušného čísla.

Separáty se zhotovují pouze z hlavních článků a Rozhledů, a to výhradně v počtu 20 kusů. Autor zašle jejich objednávku na zvláštním papíře se sloupcovou korekturou. Separáty rozesílá po vyjítí čísla sekretariát Čs. geografické společnosti. Autor je proplácí dobrkou.